

μορφές τέχνης στο δημόσιο χώρο |
εικαστικές παρεμβάσεις στην πόλη της
αθήνας

_μέσω της δημόσιας τέχνης, η οποία απεγκλωβίζεται από τα στεγανά της, δημιουργείται ένας ανοιχτός, δημόσιος διάλογος μεταξύ του πολίτη και του δημόσιου αστικού χώρου, ο οποίος εμπεριέχει την τέχνη όχι ως απλή διακόσμηση, αλλά ως έναν συνδεδετικό κρίκο [εφαλιτήριο] της διάδρασης πόλης και ατόμου.

Σύμφωνα με τον G. Simmel όποιος βλέπει χωρίς να ακούει είναι πολύ πιο ανήσυχος από εκείνον που ακούει χωρίς να βλέπει. Αυτό είναι ένα χαρακτηριστικό της κοινωνιολογίας της μητρόπολης, καθώς οι αμοιβαίες σχέσεις των ανθρώπων στις μεγαλουπόλεις διακρίνονται από μια σαφή υπεροχή της δραστηριότητας του ματιού[παρατήρηση] σε σχέση με εκείνη της ακοής.

Μια «δημόσια γκαλερί», με ενεργά εικαστικά έργα, απεγκλωβίζει την τέχνη από τις αίθουσες των μουσείων/galleries και απελευθερώνει τη σκέψη του πολίτη.

Τέχνη και δημόσιος χώρος έχουν δύο ισχυρούς κοινούς παρανομαστές, τα άτομα και τα δημοκρατικά ιδεώδη. Η ένθεση εικαστικών έργων/ ζωγραφικών συνθέσεων/ τοιχογραφιών /graffiti/ γλυπτών/ εγκαταστάσεων ή άλλων μορφών τέχνης μεγάλης ή μικρής κλίμακας, στον δημόσιο αστικό χώρο μπορεί να εισχωρήσει στη δημόσια αστική ζωή, συνδιαλεγόμενη με τους κατοίκους της πόλης, δημιουργώντας τους αισθήματα «κάθαρσης». Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, στο αστικό μέλλον ο άνθρωπος ίσως μπορέσει να αποδεσμευτεί, έστω και συγκυριακά ή παραδοσιακά, από τα εν οίκω, με την παρουσία της τέχνης εν δήμω.

Σύμφωνα με τον Lefebvre [1974]¹ ο χώρος δεν αποτελεί μια έννοια αόριστη, η οποία ανταποκρίνεται σε όλες ανεξαιρέτως τις περιστάσεις, αλλά απεναντίας, «διαποτίζεται» από τις σημασίες των ιδιαίτερων δράσεων που λαμβάνουν χώρα εντός του. Η δημόσια τέχνη είναι μία ιδιαίτερη δράση που λαμβάνει χώρα σε αυτόν τον χώρο της πόλης, και προκαλεί «αντίδραση».

Η τέχνη εκτεθειμένη στο δημόσιο χώρο, είναι μία δράση που δεν έχει οριστική μορφή, αλλά διαθέτει μία ανοιχτή ερμηνεία πάντα ανοιχτή στους θεατές/περιηγητές/χρήστες της πόλης, δημιουργώντας αφηγήσεις/εγγραφές/ίχνη στο δημόσιο χώρο._

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΔΠΜΣ: ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ - ΧΩΡΟΤΕΑΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΙΤΛΟΣ: ΜΟΡΦΕΣ ΤΕΧΝΗΣ ΣΤΟ
ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΩΡΟ | ΕΙΚΑΣΤΙΚΕΣ
ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΗΣ
ΑΘΗΝΑΣ

ΕΚΠΟΝΗΣΗ: ΧΕΛΙΩΤΗ ΑΔΑΜΑΝΤΙΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ
ΒΑΪΟΥ

ΔΙΟΡΘΩΤΕΣ: ΘΩΜΑΣ ΠΑΓΩΝΗΣ,
ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΘΕΟΔΩΡΑ

ΑΘΗΝΑ, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2017

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ |

Εισαγωγή

Μεθοδολογία

- 1\ Το Σύγχρονο Αστικό Τοπίο
 - 1.1. Το Ανάγνωσμα της Σύγχρονης Πόλης
 - 1.2 Αστικός Υπαίθριος Χώρος | Δημόσιος Χώρος | Η έννοια και η συμβολή του στη διαμόρφωση του Αστικού Τοπίου
- 2\ Μορφές Τέχνης στο Δημόσιο Χώρο και στο Δημόσιο Βίο
 - 2.1. Η έννοια της δημόσιας τέχνης | Μορφές δημόσιας τέχνης, Ιστορία, Σχεδιασμός
 - 2.2. Η Τέχνη στο Δημόσιο Γίνεσθαι, στο Δημόσιο Χώρο | Οι Εικαστικές Παρεμβάσεις ως Εργαλείο του Αστικού Σχεδιασμού
 - 2.3. Χωρικές Εμπειρίες | Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Πρακτικές
- 3\ Εικαστικές Παρεμβάσεις στην Πόλη της Αθήνας
 - 3.1. Το πρόγραμμα ΥΠΕΚΑ «Αθήνα – Αττική 2014, Εικαστικές Παρεμβάσεις στον Δημόσιο Χώρο – Ζωγραφική επί των τυφλών όψεων κτιρίων της Αθήνας»
 - 3.2. Αποτίμηση του προγράμματος του ΥΠΕΚΑ | Κοινωνικός αντίκτυπος
- 4\ Συμπεράσματα | Επέκταση Εικαστικής Δραστηριότητας στην Αθήνα
- 5\ Παράρτημα

Βιβλιογραφία

ΕΙΣΑΓΩΓΗ |

Η τέχνη ως μέσο έκφρασης και εξωτερίκευσης συναισθημάτων και σκέψεων μπορεί να αποτελέσει εφαλτήριο στην αναβάθμιση των δημόσιων χώρων και των αστικών υπαίθριων χώρων στις σύγχρονες πόλεις, να προσδώσει ταυτότητα και χαρακτήρα. Το ερώτημα που γεννάται έγκειται στο πώς η τέχνη αλληλοεπιδρά με τους δημόσιους χώρους, την πόλη και κατ' επέκταση τον άνθρωπο.

Με τον όρο Δημόσια Τέχνη [public art] εννοούμε την τέχνη που εκτίθεται στον δημόσιο χώρο όχι ως μνημείο αλλά ως οργανικό στοιχείο της καθημερινότητας, ως μέσο αναβάθμισης του αστικού περιβάλλοντος. Αποτελεί μία πολιτική πράξη, και αυτό γιατί, ενεργοποιεί το κοινό, προτείνοντας μια νέα μορφή επικοινωνίας και συμμετοχής, δηλαδή μία αυξημένη συλλογικότητα. Η δημόσια τέχνη είναι μία πολιτική δέσμευση ενάντια στην εξατομίκευση, την περιχαράκωση, τον κοινωνικό αποκλεισμό. Μας δίνει ισχυρά ερεθίσματα για να ανακαλύψουμε ξανά και να φανταστούμε την πόλη μας, άρα και τη ζωή μας.

Στις μέρες μας, ο δημόσιος βίος και η δημόσια κίνηση [ατόμων και αγαθών] διαδραματίζονται ολοένα και λιγότερο στους δημόσιους χώρους. Η δημόσια ζωή σχολιάζεται περισσότερο στον ημερήσιο τύπο, στα μέσα μαζικής επικοινωνίας και δεν βιώνεται στους αστικούς υπαίθριους χώρους της πόλης [Camillo Sitte¹]. Στην Ελλάδα το κοινωνικό περιβάλλον υποφέρει και υποφέρει κυρίως από την έλλειψη συμμετοχής και δημιουργικότητας. Μέσα στη πόλη μας είμαστε περαστικοί, θεατές, επιβάτες, θαμώνες, καταναλωτές, όμως δεν είμαστε ενεργοί πολίτες [Δασκαλόπουλος Δ., 2014].

1. Camillo Sitte, «Η πολεοδομία σύμφωνα με τις καλλιτεχνικές της αρχές», Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Τομέας Πολεοδομίας και Χωροταξίας, Αθήνα, 1999

Τα άτομα κυριαρχούνται από το αίσθημα του φόβου και της ανασφάλειας – εξαιτίας της πολυεπίπεδης κρίσης – και έτσι υποχωρούν και κλείνονται στα κτίρια. Το ίδιο συμβαίνει και με έργα τέχνης, τα οποία μετακομίζουν όλο και περισσότερο από τους δρόμους, τις πλατείες, τα πάρκα, στις αίθουσες τέχνης των μουσείων, και ομοίως εξαφανίζεται όλο και περισσότερο η καλλιτεχνική κίνηση εντός των δημοσίων χώρων.

Η συνύπαρξη τέχνης και δημοσίου χώρου θα προσφέρει έναν «ανοιχτό διάλογο» μεταξύ του θεατή/πολίτη και της πόλης. Η αποτύπωση μιας αισθητικής πολυφωνίας που απηχεί τις μορφές και την περιπέτεια της σύγχρονης τέχνης σήμερα είναι αδιαπραγμάτευτη αρχή, σε σχέση και αντιδιαστολή με υπάρχουσες, αισθητικά μονότροπες παρεμβάσεις [π.χ. προτομές, αγάλματα].

Η τέχνη που είναι δημόσια προϋποθέτει συμμετοχή, έκδοση, προβολή και παρουσίαση θεατή, ενώ ταυτόχρονα έχει την ιδιότητα να αφαιρεί το στοιχείο του εκφοβισμού από τον θεατή. Έτσι αναπτύσσεται ο δημόσιος διάλογος – ως νέα μορφή επικοινωνίας – μεταξύ του έργου που βρίσκεται στον δημόσιο χώρο και του θεατή/περιηγητή. Σαν κίνηση, αποτελεί μία γεννήτρια σκέψεων και συναισθημάτων για το κοινό, ενεργοποιώντας τη σύνθεση, την ανάλυση ή και τη διάλυση, μέσω της ματιάς και του τρόπου δράσης κάθε καλλιτέχνη, που εφευρίσκει μέσα από την επέμβασή του στο δημόσιο χώρο και την παρεμβατική παρουσία του έργου του

τέχνης μέσα στο αστικό περιβάλλον, μία ευκαιρία να σπάσει την δημόσια σιωπή και να προκαλέσει δημόσιο διάλογο, διαφωνίες και συζήτηση [Κενανίδου Μ., 2008].

Οι καλλιτεχνικές παρεμβάσεις σε χώρους με δημόσιο χαρακτήρα [πλατείες, πάρκα, πεζοδρόμια, κενές όψεις κτιρίων] έχουν σκοπό να οικειοποιηθούν τον θεσμοθετημένο δημόσιο χώρο της πόλης, να τον ανακτήσουν, μέσα από μία συζήτηση με τον πολίτη, να τον κατοικήσουν, είτε αυθαίρετα, είτε με κοινή συναίνεση ως δικό τους χώρο, ως χώρο των πολιτών, ως χώρο του «εμείς» και να εγγράψουν μορφές επικοινωνίας, δημιουργικότητας ή στην καλύτερη περίπτωση τέχνης στη βιωμένη καθημερινή εμπειρία [Χαρβαλιάς Γ., 2014²]. Στη παρούσα εργασία, θα διερευνηθεί το ζήτημα της τέχνης και των εκφάνσεών της, κυρίως της «Τέχνης του Δρόμου», στον αστικό υπαίθριο χώρο [πάρκα, πλατείες, δημόσιοι χώροι, πεζοδρόμια]. Θα αναζητηθούν τα μέσα και οι τρόποι με τους οποίους η τέχνη και οι εικαστικές παρεμβάσεις, μπορούν να αποτελέσουν ένα εργαλείο αστικού σχεδιασμού και να συμβάλουν στην εικόνα και τη μορφή των αστικών υπαίθριων χώρων και των δημοσίων χώρων. Χωρική αναφορά θα αποτελέσει η πόλη της Αθήνας και το πολυσύνθετο αστικό της τοπίο, με έμφαση σε σημεία/περιοχές όπου υλοποιήθηκε το πρόγραμμα του ΥΠΕΚΑ «Αθήνα – Αττική 2014, Εικαστικές Παρεμβάσεις στον Δημόσιο Χώρο – Ζωγραφική επί των τυφλών όψεων των κτιρίων της Αθήνας».

Λέξεις κλειδί | αστικός υπαίθριος χώρος, τέχνη, δημόσια τέχνη, «Τέχνη του Δρόμου», εικαστικές παρεμβάσεις, δημόσιος χώρος, Αθήνα

2. Οργανισμός NEON, Ανοιχτή συζήτηση για τη Σύγχρονη Τέχνη στο Δημόσιο Χώρο, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 24 Ιουνίου 2014

Μέσα στη πόλη μας είμαστε περαστικοί, θεατές, επιβάτες, θαμώνες, καταναλωτές, όμως δεν είμαστε ενεργοί πολίτες [Δασκαλόπουλος Δ., 2014].

Τα άτομα κυριαρχούνται από το αίσθημα του φόβου και της ανασφάλειας – εξαιτίας της πολυεπίπεδης κρίσης – και έτσι υποχωρούν και κλείνονται στα κτίρια. Το ίδιο συμβαίνει και με έργα τέχνης, τα οποία μετακομίζουν όλο και περισσότερο από τους δρόμους, τις πλατείες, τα πάρκα, στις αίθουσες τέχνης των μουσείων, και ομοίως εξαφανίζεται όλο και περισσότερο η καλλιτεχνική κίνηση εντός των δημοσίων χώρων.

Η συνύπαρξη τέχνης και δημοσίου χώρου θα προσφέρει έναν «ανοιχτό διάλογο» μεταξύ του θεατή/πολίτη και της πόλης. Η αποτύπωση μιας αισθητικής πολυφωνίας που απηχεί τις μορφές και την περιπέτεια της σύγχρονης τέχνης σήμερα είναι αδιαπραγμάτευτη αρχή, σε σχέση και αντιδιαστολή με υπάρχουσες, αισθητικά μονότροπες παρεμβάσεις [π.χ. προτομές, αγάλματα].

Η τέχνη που είναι δημόσια προϋποθέτει συμμετοχή, έκδοση, προβολή και παρουσίαση θεατή, ενώ ταυτόχρονα έχει την ιδιότητα να αφαιρεί το στοιχείο του εκφοβισμού από τον θεατή. Έτσι αναπτύσσεται ο δημόσιος διάλογος – ως νέα μορφή επικοινωνίας – μεταξύ του έργου που βρίσκεται στον δημόσιο χώρο και του θεατή/περιηγητή. Σαν κίνηση, αποτελεί μία γεννήτρια σκέψεων και συναισθημάτων για το κοινό, ενεργοποιώντας τη σύνθεση, την ανάλυση ή και τη διάλυση, μέσω της ματιάς και του τρόπου δράσης κάθε καλλιτέχνη, που εφευρίσκει μέσα από την επέμβασή του στο δημόσιο χώρο και την παρεμβατική παρουσία του έργου του

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ |

Η προσέγγιση πραγματοποιείται σε δύο στάδια, με το πρώτο να αποτελεί την βιβλιογραφική προσέγγιση του ζητήματος «Μορφές Τέχνης στο Δημόσιο Χώρο» και το δεύτερο να βασίζεται στην έρευνα πεδίου, στη παρατήρηση και συζήτηση με τον κ. Γ. Χαρβαλιά³. Το πρώτο στάδιο αποτελεί το θεωρητικό υπόβαθρο [βιβλιογραφική αναφορά] της εργασίας, αναλύοντας τις έννοιες του αστικού τοπίου, του δημοσίου χώρου, του δημόσιου βίου, της τέχνης και των μορφών δημόσιας τέχνης. Στην παρούσα εργασία διερευνάται η σχέση και η αλληλεπίδραση μεταξύ του δημοσίου χώρου και των μορφών τέχνης που μπορούν να υπάρξουν/´ανθίσουν´ σε αυτόν. Παρουσιάζεται η συμβολή των εικαστικών παρεμβάσεων στην εικόνα των δημοσίων ελευθέρων χώρων, καθώς επίσης και στη σύνθεση του αστικού τοπίου. Μορφές δημόσιας τέχνης αποτελούν τα graffiti, το street art, τα γλυπτά, το αστικό design, τα τοπόσημα, τα οποία σε ένα ευρύτερο πλαίσιο θα διερευνηθεί κατά πόσο αποτελούν εργαλείο του αστικού σχεδιασμού υπό το πρίσμα της αναβάθμισης των δημοσίων χώρων των πόλεων, καθώς επίσης και κατά πόσο οι εικαστικές παρεμβάσεις μπορούν να εισχωρήσουν στην καθημερινή ζωή των θεατών/κατοίκων. Η εργασία εστιάζει στην «Τέχνη του Δρόμου», στη street art και στο graffiti. Σε πρώτη φάση, μέσω μελέτης και βιβλιογραφικής πλαισίωσης αυτών των εννοιών [κεφάλαια 1 και 2], επιχειρείται η προσέγγιση της σχέσης μεταξύ αστικού σχεδιασμού και

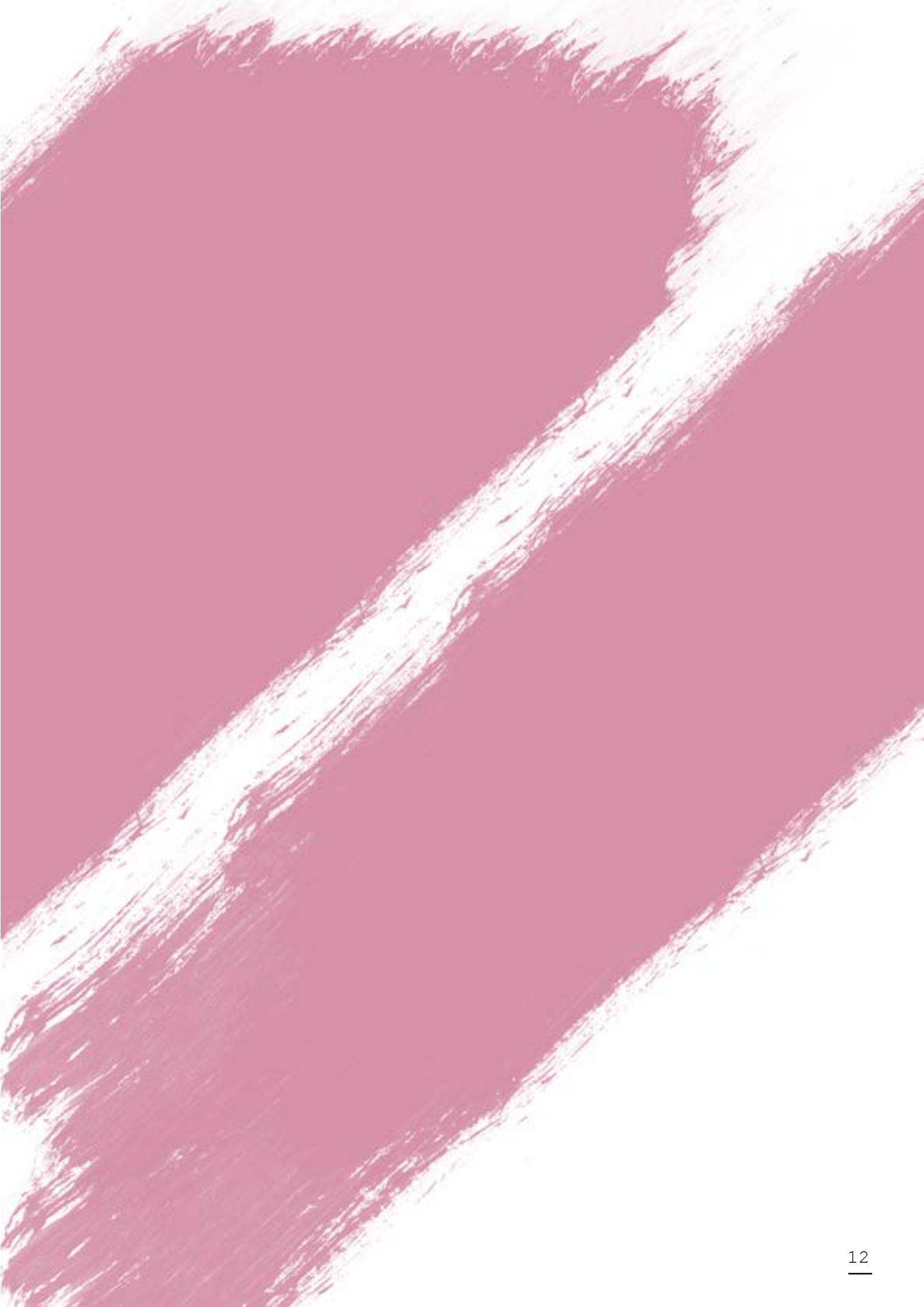
3. Ο κ. Γ. Χαρβαλιάς, πρότανης της ΑΣΚΤ και αναπληρωτής καθηγητής ζωγραφικής, ήταν επιστημονικός υπεύθυνος του Ερευνητικού Προγράμματος του ΥΠΕΚΑ «Αθήνα - Αττική 2014, Εικαστικές Παρεμβάσεις στο Δημόσιο Χώρο - Ζωγραφική επί των τυφλών όψεων των κτιρίων της Αθήνας»

εικαστικών παρεμβάσεων, ως εργαλείο του. Το δεύτερο στάδιο [κεφάλαιο 3] αφορά το αστικό τοπίο της Αθήνας, ως χωρική αναφορά του ζητήματος. Πραγματοποιείται μία κριτική αποτίμηση του Προγράμματος του ΥΠΕΚΑ «Αθήνα – Αττική 2014, Εικαστικές Παρεμβάσεις στον Δημόσιο Χώρο – Ζωγραφική επί των τυφλών όψεων των κτιρίων της Αθήνας». Η κριτική προσέγγιση του ζητήματος πραγματοποιείται μέσω της «επαφής» με τους κατοίκους/θεατές/περιηγητές των εν λόγω περιοχών, δηλαδή μέσα από μια ενδεικτική έρευνα στις περιοχές παρέμβασης με ειδικές ερωτήσεις, που αφορούν το πώς ο κάτοικος της Αθήνας προσλαμβάνει την εφαρμογή της τέχνης στον δημόσιο χώρο και πως αυτή γίνεται εφιαλτήριο για τον βιωμένο αστικό χώρο.

Αναλυτικά, στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το σύγχρονο αστικό τοπίο – με αναφορά στην Αθήνα – όπως είναι διαμορφωμένο από τις ισχύουσες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνιστώσες και θα εντοπισθούν οι δυνατότητες [αξίες] αλλά και τα προβλήματα [προβληματισμοί] που το διέπουν. Επιπλέον, αναλύεται η έννοια, η σημασία και η συμβολή των αστικών υπαίθριων χώρων, και συγκεκριμένα των δημόσιων χώρων, στη διαμόρφωση του σύγχρονου αστικού τοπίου και της εικόνας της πόλης κατ' επέκταση.

Στη συνέχεια, στο δεύτερο κεφάλαιο εισάγεται η έννοια της τέχνης σε σχέση με το δημόσιο χώρο [δημόσια τέχνη] και πως αυτή, μέσω εικαστικών παρεμβάσεων στον δημόσιο χώρο, μπορεί να τον ανανεώσει/αναζωογονήσει και να βελτιώσει την εικόνα των σύγχρονων πόλεων αλλά και τον καθημερινό δημόσιο βίο, ως ένα κοινωνικό αγαθό. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο παρατίθενται παραδείγματα από την διεθνή και

ευρωπαϊκή εμπειρία, ως χωρικές εμπειρίες της δημόσιας τέχνης. Τα δύο πρώτα κεφάλαια συγκροτούν το θεωρητικό υπόβαθρο της εργασίας, καθώς σε αυτά αναλύονται βασικές θεωρητικές έννοιες, όπως το αστικό τοπίο, ο δημόσιος χώρος [ως κατηγορία των αστικών υπαίθριων χώρων], η τέχνη και οι εκφάνσεις της, η δημόσια τέχνη και ο κοινωνικός ρόλος της, ως χωρική εμπειρία στον αστικό ιστό. Εν συνεχεία, το τρίτο κεφάλαιο αφορά το πρόγραμμα του ΥΠΕΚΑ «Αθήνα – Αττική 2014, Εικαστικές Παρεμβάσεις στον Δημόσιο Χώρο – Ζωγραφική επί των τυφλών όψεων κτιρίων της Αθήνας», το οποίο αποτέλεσε μία ολοκληρωμένη πολεοδομική/σχεδιαστική επέμβαση εφαρμογής της τέχνης [street art] στον δημόσιο χώρο του αστικού ιστού της Αθήνας, σε περιοχές με διαφορετική κοινωνική φυσιογνωμία. Η κριτική προσέγγιση του προγράμματος βασίζεται σε επιτόπια έρευνα και σε συνεντεύξεις με τους κατοίκους/περιηγητές των εν λόγω περιοχών [2015 και 2017], ενώ πραγματοποιήθηκε συζήτηση με τον κ. Γ. Χαρβαλιά σχετικά με την υλοποίηση και τα αποτελέσματα του πιλοτικού προγράμματος. Στο τελευταίο κεφάλαιο εξάγονται τα συμπεράσματα της μελέτης, ενώ στο παράρτημα παρατίθενται οι συνεντεύξεις με τους κατοίκους/εργαζομένους των περιοχών εικαστικών παρεμβάσεων στην Αθήνα. _

1\ ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΑΣΤΙΚΟ ΤΟΠΙΟ

Το πλαίσιο μελέτης της εργασίας είναι το αστικό τοπίο της πόλης, καθώς η σημασία και η βαρύτητα του αντανακλώνται στην ποιότητα ζωής. Το αστικό τοπίο ως μια δυναμική δομή, συνεχώς εξελίσσεται και μεταβάλλεται μέσα από τις κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές και πολιτιστικές διεργασίες.

Στη σύγχρονη βιβλιογραφία το αστικό τοπίο παραλληλίζεται συχνά με το φυσικό οικοσύστημα, καθώς και τα δύο βρίσκονται σε αδιάκοπη εξέλιξη μέσα στο χρόνο και, παράλληλα, αποκτούν μορφή [στιγμιαία] μέσα από δυναμικές διεργασίες μεταξύ των στοιχείων από τα οποία αποτελούνται [Μ. Τρατσέλα, 2011]. Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή του David Harvey για την μεταμοντέρνα πόλη, την οποία θεωρεί εξίσου «οικολογική» με την ίδια τη φύση [D. Harvey, 1990⁴].

Σύμφωνα με την Μαίρη Ανανιάδου - Τζιμοπούλου [1992], «το αστικό τοπίο είναι χώρος οικειοποιημένος, κωδικοποιημένος, που έχει υποστεί χρήσεις, συνήθειες, ρυθμίσεις, που δεν είναι προπαντός ελεύθερος και σε καμία περίπτωση κενός. Είναι αποτέλεσμα σχέσεων ανάμεσα σε οικονομικές δραστηριότητες, κοινωνικές δομές, πολιτιστικές αξίες καθώς και το φυσικό τους υπόβαθρο που μεταβάλλεται στο χρόνο. Είναι χώρος δυναμικός με τον άνθρωπο δράστη και επηρεαζόμενο, όχι θεατή, παράγοντα δημιουργίας, κοινωνικά και λιγότερο άμεσα ατομικά. Το αστικό τοπίο είναι με την έννοια αυτή, καθρέπτης της

4. D. Harvey, The condition of Post-Modernity, Blackwell, Cambridge, England, 1990

εξέλιξης της πόλης, της μορφής και της μεταμόρφωσης του χώρου της. Είναι η φυσιογνωμία της πόλης, η εικόνα και η φαντασία της [*image de, imaginer, la ville*]» [Μ. Ανανιάδου -Τζιμοπούλου, 1992].

Η πόλη εγγράφει πάνω της ποικίλα αστικά τοπία, τα οποία ακολουθούν διαφοροποιημένες κατευθύνσεις και έχουν διαφοροποιημένο περιεχόμενο [αρχαιολογικοί χώροι, πλατείες, πάρκα, δρόμοι κλπ.], [Α. Χελιώτη, 2015]. Το αστικό τοπίο εγγράφει πάνω του ιστορία, όπου το φυσικό του υπόβαθρο μεταβάλλεται με το χρόνο. Η πόλη μπορεί να νοηθεί ως ένα άθροισμα αστικών τοπίων, ατόμων, κτιρίων, παγιωμένων και μη καταστάσεων. _

1\1\ ΤΟ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΠΟΛΗΣ

_Οι μετασχηματισμοί που λαμβάνουν χώρα στις σύγχρονες πόλεις είναι ταχέως αυξανόμενοι. Η νέα δομή της σύγχρονης πόλης είναι απρόβλεπτη και πολυσύνθετη, δεδομένης και της διαρκούς ανάμιξης πολιτισμών που επιφέρει νέα στοιχεία στην ήδη σύνθετη ταυτότητα των τόπων, διασπώντας, αναμιγνύοντας και ανασυνθέτοντας την πολυπλοκότητα της αστικής ζωής [Sepe Marichela, 2007]. «Τα πάντα ρει..» ανάμεσα σε αυτά, οι πόλεις, οι λειτουργίες τους, οι εκφράσεις τους [Α. Αραβαντινός, 2006]. Σύμφωνα με τον McLoughlin [1969], οι πόλεις είναι ζωντανοί οργανισμοί που εξελίσσονται, αναπτύσσονται ή παρακμάζουν κάτω από την επίδραση εξωγενών και ενδογενών παραγόντων, οι οποίοι συσχετίζονται με την παραγωγική τους διάρθρωση, τη γεωγραφική τους θέση, το ανθρώπινο δυναμικό, τις επιλογές τους και τις αλλαγές στο ευρύτερο τους περιβάλλον.

Το φυσικό περιβάλλον είναι αυτό που «φεύγει», χάνεται, αφήνοντας δυσδιάκριτα ίχνη. Όσο για το ανθρωπογενές, ψάχνει κανείς να «πιαστεί» από κάπου για να καταλάβει. Αναζητά ιστορία, παράδοση και ευδιάκριτο παρελθόν, ταυτότητα, συνάφεια με τα σημερινά δημιουργήματα [Αθ. Αραβαντινός, 2006].

Το σύγχρονο αστικό τοπίο στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στην Αθήνας, με την εμφάνιση της πολυεπίπεδης κρίσης από το 2008 και έπειτα, παρουσίασε ποικίλα αστικά προβλήματα:

- | οικονομική υποβάθμιση κεντρικών περιοχών, με την απομάκρυνση οικονομικών δραστηριοτήτων τοπικού και μητροπολιτικού χαρακτήρα από τις κεντρικές περιοχές προς νέες περιφερειακές οικιστικές αναπτύξεις,
- | αστικά κενά και κενά κελύφη [απαξίωση κτιριακού αποθέματος],
- | ελάχιστοι χώροι αστικού πρασίνου [πάρκα, πλατείες] και εγκατάλειψη του δημόσιου χώρου,
- | αυξανόμενο ποσοστό φτώχειας των νοικοκυριών,
- | κοινωνικά προβλήματα όπως η αύξηση της ανεργίας, η αύξηση του ποσοστού των αστέγων, ο κοινωνικός αποκλεισμός, η εγκληματικότητα και η παραβατικότητα,
- | μη ύπαρξη νέων υποδομών και προγραμμάτων αστικής ανασυγκρότησης,
- | υποβάθμιση του δομημένου και φυσικού περιβάλλοντος [και περιβαλλοντικά προβλήματα],
- | έλλειψη έργων κοινωνικής υποδομής [κοινωνικός εξοπλισμός],
- | έλλειψη κοινωνικής και εδαφικής συνοχής.

Όπως έγραφε ο George Simmel⁵, τα σοβαρότερα προβλήματα της σύγχρονης μητροπολιτικής ζωής γεννιούνται από την αξίωση του ατόμου να διατηρήσει την αυτονομία και την ατομικότητά του απέναντι στις συνθλιπτικές κοινωνικές δυνάμεις, την ιστορική κληρονομιά, τον περιβάλλοντα πολιτισμό και τη διαδικασία της καθημερινής ζωής [Θ. Μουτσόπουλος, ΥΠΕΚΑ, 2011].

Περιδιαβάζοντας κανείς στο χώρο της σημερινής ελληνικής πόλης και στο περιβάλλον της, ανάμεσα στις άλλες εμπειρίες που αποκομίζει, μένει με μια αόριστη εντύπωση ότι οι τόποι τούτοι βρίσκονται σε μια μεταβατική κατάσταση. Μάλιστα, αυτή η αίσθηση προκαλείται από τη θεώρηση του χώρου και του ανθρώπινου παράγοντα [Αθ. Αραβαντινός, 2006].

Σήμερα, στο αστικό τοπίο της Αθήνας, μπορεί κάποιος να παρατηρήσει μια άρνηση στο ότι υπαγορεύουν το φυσικό τοπίο, η μνήμη, ο πολιτισμός, οι ανάγκες και οι δυνατότητες των Αθηναίων πολιτών [Μ. Καρατζά, 2014]. Όλα αυτά αποτυπώνονται – αποκτούν χωρική διάσταση – πάνω στην εικόνα των σύγχρονων πόλεων, οι οποίες επιζητούν την αναγέννησή τους μέσω του αστικού σχεδιασμού και των εργαλείων του. Η ανάγκη να αποδεσμευτούμε από τα παραδοσιακά εργαλεία του αστικού σχεδιασμού και να εισάγουμε νέες καινοτόμες μεθόδους στη διαμόρφωση των αστικών τοπίων [όπως είναι η εισαγωγή της τέχνης και των εκφάνσεων της στο δημόσιο χώρο της πόλης] είναι επιτακτική.

5. George Simmel, Πόλη και Ψυχή, μτφρ. Γ. Λυκιαρδόπουλος, Έρασμος, 1993

Η απαισιόδοξη τωρινή φυσιογνωμία και το «σκηνικό της κρίσης» δεν αποτελούν μία παγιωμένη κατάσταση. Αν η εικόνα που βλέπουμε είναι τελική και παγιωμένη, αυτό θα ήταν το τέλος της αρχιτεκτονικής, της πολεοδομίας, της ιστορίας, του πολιτισμού, της τέχνης [Αθ. Αραβαντινός]. Ο αστικός σχεδιασμός, τα πολεοδομικά εργαλεία σχεδιασμού, τα προγράμματα αστικής ανάπτυξης και ανασυγκρότησης – με επίκεντρο το άτομο και την κοινωνία – μπορούν να αξιοποιήσουν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα και τις αξίες του αστικού τοπίου. Το ελληνικό αστικό τοπίο δεν είναι μόνο κάτι αρνητικό ή κάτι που «φεύγει», είναι κάτι δυναμικό που έρχεται.

Καθώς το αστικό τοπίο έχει πάψει να ταυτίζεται με το κτιριακό δυναμικό μιας πόλης, την έννοια της φύσης ή του θεάματος, αλλά νοείται πλέον ως η σύνθεση όλων αυτών, με κύριο πρωταγωνιστή τον αστικό υπαίθριο χώρο, αντιμετωπίζεται ως μια πολυσύνθετη δομή που διαμορφώνεται μέσα από τις σχέσεις μεταξύ όλων των παραγόντων, οι οποίοι διέπουν εξίσου την κοινωνία σε όλες τις εκφάνσεις της και το φυσικό περιβάλλον μέσα στο οποίο αυτή δραστηριοποιείται [Μ. Τρατσέλα, 2011]. Οι αλλαγές στο τρόπο κοινωνικής οργάνωσης επαναπροσδιορίζουν τον ρόλο του αστικού χώρου στη δημόσια ζωή. _

1\2\ ΑΣΤΙΚΟΣ ΥΠΑΙΘΡΙΟΣ ΧΩΡΟΣ | ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ | Η ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΤΟΠΙΟΥ

αστικός υπαίθριος χώρος

Ένα από τα βασικά στοιχεία συγκρότησης του αστικού τοπίου είναι οι αστικοί υπαίθριοι χώροι, καθώς είναι χώροι ζωής και αντίληψης της πόλης. Στο κεφάλαιο αυτό θα αναλυθεί η έννοια, η σημασία και η συμβολή των αστικών υπαίθριων χώρων και κατ' επέκταση των δημόσιων χώρων, στην εικόνα της πόλης και στην αστική ζωή.

Σε πολλά σημεία στη βιβλιογραφία αναφέρεται ότι οι αστικοί υπαίθριοι χώροι είναι υποκατηγορία των ελεύθερων χώρων μέσα στον αστικό ιστό. Στη σύγχρονη προσέγγιση ο ελεύθερος χώρος δεν θεωρείται κενός αλλά είναι ένας χώρος γεμάτος μνήμες, δραστηριότητες [J. Simon, 1984], εμπειρίες και βιώματα [P. Dauvergne, 1977]. Είναι και αυτός ένας χώρος πλασμένος μέσα από κοινωνικό - οικονομικές αξίες και σε αυτό το πλαίσιο εντάσσονται και οι αστικοί υπαίθριοι χώροι. Είναι μία έννοια που δεν έχει αποσαφηνιστεί πλήρως στην ελληνική πραγματικότητα, ως προς την ιδιοκτησία, τη χρήση, τη φροντίδα αλλά και τι πραγματικά αναπαριστά στο αστικό τοπίο. Σύμφωνα με τον Αθ. Αραβαντινό [1998] «*Η εμφάνιση και η εξέλιξη των αστικών υπαίθριων χώρων παρακολουθεί την ιστορία συγκρότησης και εξέλιξης της πόλης*».

Σύμφωνα με τον ορισμό του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου [Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 1986 στη Woolley H., 2003], «*Ο υπαίθριος αστικός χώρος είναι ένα στοιχειώδες κομμάτι της*

αστικής κληρονομιάς, ένα δυνατό στοιχείο της αρχιτεκτονικής και αισθητικής μορφής μιας πόλης. Παίζει σημαντικό εκπαιδευτικό ρόλο. Έχει οικολογική σημασία. Είναι σημαντικός για την κοινωνική συναναστροφή και για την ενίσχυση της κοινωνικής ανάπτυξης. Υποστηρίζει οικονομικές δραστηριότητες και στόχους. Παίζει σπουδαίο ρόλο στο να εξυπηρετεί ανάγκες για την απόλαυση του ελεύθερου χρόνου και για την αναψυχή. Επιπλέον έχει και οικονομική αξία εκτός από την συμβολή του στη περιβαλλοντική αναβάθμιση του αστικού τοπίου».

Αν επιδιώκαμε λοιπόν να ορίσουμε τον αστικό υπαίθριο χώρο μέσα από υπονοούμενες αντιθέσεις, δηλαδή κτισμένο-ελεύθερο, κενό-πλήρες, τότε θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε τέσσερις λέξεις για την περιγραφή τους: Ελεύθεροι [≠ κτισμένοι], υπαίθριοι [≠ στεγασμένοι], ανοικτοί [≠ κλειστοί]⁶, πράσινοι [≠ οικοδομημένοι]. Στον ορισμό του Συμβουλίου της Ευρώπης [Council of Europe, 1986] για τους ανοιχτούς χώρους αναφέρονται τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά τους, αλλά και επισημαίνεται ο ρόλος που διαδραματίζουν μέσα στην πόλη: Ο ανοιχτός χώρος είναι και αυτός, όπως και ο δομημένος χώρος, βασικό τμήμα της αστικής κληρονομιάς, δομικό στοιχείο της αισθητικής και αρχιτεκτονικής μορφής μιας πόλης, παίζει σημαντικό εκπαιδευτικό ρόλο, είναι οικολογικά αξιόλογος, είναι σημαντικός για την κοινωνική αλληλεπίδραση και την ενίσχυση της κοινωνικής ανάπτυξης, στηρίζει οικονομικούς στόχους και δραστηριότητες.

6. Δεν είναι δηλαδή κλειστοί δομημένοι χώροι.

Οι αστικοί υπαίθριοι χώροι, ως βασικά τμήματα του αστικού τοπίου, υιοθέτησαν ποικίλους χαρακτηρισμούς και ιδιότητες στην εξελικτική τους πορεία. Συχνά οι διαφορετικές προσεγγίσεις για την πόλη την συνέλαβαν ως συνδυασμό κτισμένων και ελεύθερων χώρων. Σήμερα οι περισσότεροι απασχολούμενοι με τον σχεδιασμό του χώρου συμφωνούν και ορίζουν τους αστικούς υπαίθριους χώρους ως θετικούς χώρους και όχι ως το αρνητικό των κτισμένων. Τους χαρακτηρίζουν ως χώρους με λειτουργίες, το ίδιο σπουδαίες, που είναι ακόμη και καθοριστικοί μερικές φορές για τους κτισμένους, μέσα από το σχήμα, τη μορφή, το ανάγλυφο ή άλλες ιδιαιτερότητές τους [J.P. Muret et als, 1987].

Η αντιμετώπισή τους έγινε με έμφαση στην έννοια του ανοικτού χώρου και τη συμπεριφορά στο χώρο [K. Kesché, 1980]. Ελεύθεροι χώροι, είναι σύμφωνα με αυτή, σε μία αστική περιοχή, οι υπαίθριοι χώροι που ανοίγονται στις ελεύθερα διαλεγμένες και αυθόρμητες δραστηριότητες, στις μετακινήσεις ή ακόμη στην οπτική εξερεύνηση για ένα σημαντικό αριθμό ατόμων της πόλης [K. Lynch, 1972]. Ορισμένοι από τους χώρους αυτούς είναι και συλλογικοί χώροι [Ανανιάδου – Τζημοπούλου Μ., 1992]. Οι αστικοί υπαίθριοι χώροι ταξινομήθηκαν κατά κατηγορίες ανάλογα με το ρόλο που προορίζονταν να παίξουν, τη συχνότητα χρήσης τους, τη χωρητικότητα, την επιφάνεια ή το μέγεθος τους, την περιοχή εξυπηρέτησης [κατοικία, γειτονιά, συνοικία, πόλη] και την ακτίνα επιρροής τους [CRU, 1978]⁷. Ονομάστηκαν χώροι παιχνιδιού ή περιπέτειας, πλατείες

7. CRU: Centre de Recherche d'Urbanisme, Espaces Verts et Qualité de la vie, Ministère de l'Environnement et du Cadre de Vie, Paris, 1978

μνημειακές και μη, χώροι αναψυχής και ελευθέρου χρόνου, κήποι και πάρκα, παραλίες και πεζόδρομοι ή ακόμη χώροι ειδικής χρήσης, όπως για παράδειγμα γήπεδα αθλοπαιδιών, βοτανικοί κήποι, ζωολογικοί κήποι. Διακρίθηκαν επίσης ως χώροι αστικοί και περιαστικοί, ενώ τους αποδόθηκαν διάφοροι προορισμοί όπως προστασία, αναψυχή, ανάπαυση, επαφή με τη φύση, κοινωνικές σχέσεις, ψυχική υγεία [Ανανιάδου – Τζημοπούλου Μ., 1992].

Η κατηγοριοποίηση των υπαίθριων αστικών χώρων γίνεται ανάλογα με τον ρόλο, την θέση τους, το μέγεθος και την λειτουργία τους. Σύμφωνα με τον Αραβαντινό και την Κοσμάκη (1988) [Αραβαντινός Αθ., Κοσμάκη Π., 1988] η κατηγοριοποίηση των υπαίθριων χώρων γίνεται σε δύο κατηγορίες αστικών υπαίθριων χώρων, μέσα από μία διαχρονική εξέταση της πόλης:

Ι Οι κήποι και τα πάρκα: όπου η οργάνωσή τους βασίζεται στην εκτεταμένη φύτευση και λειτουργούν σαν τόποι ανάπαυσης και αναψυχής ή σαν χώροι εισαγωγής σε σημαντικά κτίρια.

Ι Οι δρόμοι και οι πλατείες: όπου είναι ενιαίες επιφάνειες με κύριο προορισμό την υπαίθρια κοινωνική ζωή και ανταλλαγή. Τα στοιχεία φύτευσης εδώ δεν έχουν πρωτεύοντα ρόλο [Χελιώτη Α., 2014].

Οι αστικοί υπαίθριοι χώροι και οι χώροι πρασίνου έχουν λοιπόν δημόσιο χαρακτήρα [προσβάσιμοι, αντιληπτοί από όλες τις κοινωνικές ομάδες] και είναι χώροι άτυπων και τυχαίων συναντήσεων, μέσα στους οποίους κυκλοφορεί κανείς καθημερινά, αναπαύεται, ψυχαγωγείται, χώροι συλλογικής μνήμης που στη διάρκεια των χρόνων διαδραματίζονται ξεχωριστά γεγονότα. Στην Ελλάδα δημόσιοι χώροι, είναι οι

χώροι αυτοί που προορίζονται κατά την κείμενη πολεοδομική νομοθεσία και τον Αστικό Κώδικα για κοινή χρήση π.χ. οδοί, πλατείες, άλση, αιγιάλος, παραλία, λιμάνια, όχθες λιμνών και ποταμών, δημόσια δάση. Περαιτέρω δημόσιος χώρος θεωρείται και κάθε άλλος, ανοικτός και ελευθέρως προσβάσιμος σε απροσδιόριστο αριθμό προσώπων, χώρος ο οποίος με οποιοδήποτε νόμιμο τρόπο (π.χ. οικοδομική άδεια) έχει τεθεί σε κοινή χρήση.

δημόσιος χώρος⁸

«Αν ο μόνος αμιγώς ιδιωτικός μας χώρος είναι το κορμί μας, τότε ο δημόσιος χώρος είναι πολλοί ιδιωτικοί μαζί»

[Τζ. Ταγκαλίδου, 2006]

Ο αστικός υπαίθριος χώρος, όπως ορίσθηκε παραπάνω, βάσει ιδιοκτησιακού καθεστώτος, προσβασιμότητας και λειτουργίας μέσα στην πόλη, είναι ένας δημόσιος χώρος. Όπως είπε η Sharon Zukin «οι δημόσιοι χώροι αποτελούν ένα παράθυρο στην ψυχή της πόλης». Ο δημόσιος χώρος και η πόλη⁹ είναι σύνθετα συστήματα/οικοσυστήματα, με την πόλη να υφίσταται διότι υπάρχει ο δημόσιος χώρος, ο χώρος που μοιραζόμαστε όλοι μαζί. Κατά πολλούς φιλοσόφους και άλλους μελετητές [π.χ. Hannah Arendt, Jurgen Habermas], ο δημόσιος χώρος παύει να είναι δημόσιος, μόλις πάψουν να τον χρησιμοποιούν/διεκδικούν οι κάτοικοι ή ομάδες αυτών, μόλις πάψει να συμβαίνει μια πολιτική διεργασία σε αυτόν. Η έννοια του «δημόσιου χώρου» εισάγεται στη συζήτηση για την πόλη από τα μέσα περίπου του 20ού αιώνα στο πλαίσιο

8. Στην εργασία αυτή δεν γίνεται αναλυτική συζήτηση περί δημοσίου χώρου

9. Η πόλη ως άθροισμα αστικών τοπίων

ενός ευρύτερου προβληματισμού που επιδιώκει να απαγκιστρώσει τον αστικό χώρο από την κυρίαρχη στατική και καθαρά εδαφική του σημασία, και να τον συνδέσει με ευρύτερα κοινωνικό-πολιτικά ζητήματα [Ντ. Βαΐου, Ε. Μίχα, Δ. Σεβαστάκης, 2012¹⁰]. Στην έννοια του αστικού τοπίου και της τοποθεσίας [R. Hermann, 1980] κάτω από μια τέτοια αντιμετώπιση, συμπεριλαμβάνονται χώροι πράσινοι και μη, χώροι που δεν συνδέονται εύκολα με την ιδιοκτησία, τη χρήση, το σχήμα, τη μορφή ή την τυπολογία, αλλά χώροι που έχουν ιδιαίτερη αξία για την πόλη, όταν φυσικά υπάρχουν, και εφόσον είναι κατάλληλα διαμορφωμένοι [Μ. Ανανιάδου – Τζημοπούλου, 1983].

Οι δημόσιοι χώροι [οι αστικοί υπαίθριοι χώροι], είναι ένα βασικό στοιχείο του αστικού τοπίου, είναι χώροι ζωής και αντίληψης της πόλης, οι οποίοι διαμορφώνονται και μεταβάλλονται ακολουθώντας τους κοινωνικούς μετασχηματισμούς. Σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο αστικό και κοινωνικό τοπίο, ο δημόσιος χώρος διαμορφώνεται από τις εκάστοτε κοινωνικές δυναμικές και ενσωματώνει πολλά επίπεδα εμπειρίας. Οι δημόσιοι χώροι δημιουργούνται με στόχο την οικειοποίηση τους από τα άτομα και επιζητούν την ελευθερία έκφρασης τους, τονίζοντας όχι μόνο την ατομικότητα αλλά και τη συλλογική ζωή [Α. Χελιώτη, 2015]. Ο δημόσιος χώρος, θα μπορούσε κανείς να πει ότι είναι μια σκηνή, όπου συναντώνται άνθρωποι καθημερινά, αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους, αγωνίζονται για έναν κοινό σκοπό, αναπαύονται, ονειροπολούν, προσεγγίζοντας έτσι με

10. Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Κατ' επιλογήν υποχρεωτικό μάθημα 8ου εξαμήνου, Ακαδημαϊκό έτος 2011-2012, Ειδικά θέματα Φύλου και Χώρου, «Ταυτότητα, Διαφορετικότητα, Δημόσιος χώρος», διδακτική ομάδα: Ντ. Βαΐου, Ε. Μίχα, Δ. Σεβαστάκης

τον καλύτερο τρόπο το ύφος και το χαρακτήρα του κάθε χώρου ξεχωριστά αλλά και το ρόλο αυτού στη συγκρότηση της πόλης και του αστικού τοπίου της [Αθ. Γάτος, Ν. Γεροντοπούλου, 2014].

Κατά βάση, αποτελούν χώρους συλλογικούς, δημόσιας δραστηριότητας και χώρους επικοινωνίας. Προσφέρουν ευκαιρίες για να πραγματοποιηθούν κοινωνικές επαφές, συναντήσεις, γνωριμίες. Φιλοξενούν μία ή περισσότερες δραστηριότητες στον ίδιο ή σε διαφορετικούς χρόνους. Δίνουν τη δυνατότητα στα άτομα να συμμετέχουν ενεργητικά, με έναν τρόπο που συχνά τους απαγορεύεται στους κλειστούς και ελεγχόμενους χώρους. Επιτρέπουν στα άτομα να επιλέξουν και να ακολουθήσουν τις προτιμήσεις τους με ένα ελάχιστο κοινωνικό και οικονομικό καταναγκασμό. Μπορεί να αποτελούν χώρους ξεκούρασης και με διαφορετικά ερεθίσματα από εκείνα που χαρακτηρίζουν συνήθως την πολυθόρυβη και αυτοκινητοκρατούμενη πόλη. Επιτρέπουν την αίσθηση του ευρύτερου περιβάλλοντος και προσφέρουν τη δυνατότητα επαφής με στοιχεία της φύσης [Ανανιάδου – Τζημοπούλου Μ., 1992]. Με τα πολλαπλά περιεχόμενά του [υλικός χώρος, χώρος αναπαράστασης, χώρος δημόσιας πρόσβασης, διεκδίκησης και συμμετοχής], αποτελεί σήμερα σημαντικό αντικείμενο σχεδιασμού, καθώς και πολιτικό επίδικο με σύνθετες συνδηλώσεις, που γίνονται συνθετότερες στη συγκυρία της κρίσης.

Στην Ελλάδα, και συγκεκριμένα στην Αθήνα, ο δημόσιος χώρος κυριαρχείται από ένα διαρκώς εντεινόμενο αίσθημα απαξίωσης, αμφισβήτησης και κοινωνικής ματαίωσης. Η απαξίωση, οι αυθόρμητες πρακτικές και δράσεις, ακόμα και η αυθαίρετη κατάληψη ή καταστροφή του δημόσιου χώρου,

αποτελούν μία αρνητική εμπειρία, αντίθετα σε κάθε μορφή λειτουργίας και αισθητικής αναμόρφωσης του δημόσιου αστικού τόπου.

Μοιάζει να πλήττεται από την κρίση καθώς και να χαρακτηρίζεται από μια απροσδιοριστία, σε ένα διαρκώς εντεινόμενο κοινωνικό αίσθημα ματαίωσης, αμφισβήτησης και απαξίωσης. Αυτό οφείλεται κατά κύριο λόγο, στην παθογένεια που υπάρχει ανάμεσα στη σχέση του πολίτη με το δημόσιο χώρο. Στη σχέση αυτή κυριαρχεί η δυναμική της αντίθεσης, καθώς δεν εδραιώθηκαν ποτέ οι όροι μιας ενότητας: η λανθάνουσα, αποκλίνουσα λειτουργία του κράτους και των θεσμών είναι αυτή που τις περισσότερες φορές καθορίζει κατά κύριο λόγο [σχεδόν αποκλειστικά] τους όρους, την τροπή και την ένταση αυτής της αύξουσας διαρθρωτικής παθογένειας, με κυρίαρχη την έλλειψη κοινωνικής συνοχής και την αδιέξοδη εσωστρέφεια [Γ. Χαρβαλιάς, ΥΠΕΚΑ, 2011].

Αρκετοί δημόσιοι χώροι στην Αθήνα, δεν εκπέμπουν τίποτα, δεν τους φορτίζει τίποτα και δεν έχουν προορισμό και ζωή. Συνολικά έχει πάψει να αποτελεί πεδίο κοινωνικής συμβίωσης, ενώ επικρατούν συνθήκες κατάρρευσης και ταραχής της δημόσιας ζωής και του δημόσιου πολιτισμού. Τείνει να γίνει ένα μονότονο φόντο ή ίσως ο καθρέπτης μιας συλλογικότητας που είναι κατακερματισμένη και αλλοτριωμένη [Δ. Δασκαλόπουλος, 2014]. Η ελληνική μητρόπολη δεν ενθαρρύνει την ενεργητική παρουσία του πολίτη στον δημόσιο χώρο, η οποία μοιάζει να περιορίζεται στις ανοιχτές καφετέριες και τις εποχιακές διαδηλώσεις. Ο Simmel επέμενε πως η μεγαλούπολη απαιτεί

από τον άνθρωπο να μπορεί να κάνει λεπτές διακρίσεις, να λειτουργεί με άλλο βαθμό συνείδησης απ' αυτόν που απαιτεί η αγροτική ζωή. Η Αθήνα της κρίσης έχει, περισσότερο από άλλοτε, ανάγκη από κοινωνικά προγράμματα και παρεμβάσεις μικρής κλίμακας σε κάθε γειτονιά. Είναι μια πόλη με ελάχιστο πράσινο και με ανεπαρκείς και μη φιλικούς δημόσιους χώρους, τους οποίους η ανασφάλεια, η δράση διαφόρων ομάδων ασφαλείας και η εντεινόμενη φτώχεια, η κοινωνική πόλωση, κάνουν ακόμη λιγότερο φιλικούς [Ντ. Βαΐου, 2014]. Στην προσπάθεια επαναφοράς του δημόσιου χώρου στο επίκεντρο, μπορούμε να αναμείξουμε την τέχνη και τις εκφάνσεις της._

2 | ΜΟΡΦΕΣ ΤΕΧΝΗΣ ΣΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ
ΧΩΡΟ ΚΑΙ ΣΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΒΙΟ

2\ ΜΟΡΦΕΣ ΤΕΧΝΗΣ ΣΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΩΡΟ ΚΑΙ ΣΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΒΙΟ

Στο κεφάλαιο αυτό αναλύεται η έννοια και η σημασία της τέχνης και των μορφών της καθώς επίσης και ο ρόλος που μπορεί να διαδραματίσει σε έναν δημόσιο χώρο στην πόλη, και να μετατραπεί σε δημόσια τέχνη. Τα ερωτήματα που προσεγγίζονται μέσα από βιβλιογραφική προσέγγιση, είναι πώς μπορεί τέχνη και δημόσιος χώρος να συνυπάρξουν και μαζί να συμβάλουν στην αναβάθμιση της εικόνας των πόλεων, να συνθέσουν ένα ποιοτικό αστικό περιβάλλον και να δημιουργήσουν χωρικές εμπειρίες στον θεατή [βιωμένο χώρο]. Η σύγχρονη τέχνη μέσα από παρεμβάσεις είναι δυνατό να ανακτήσει τον κοινό δημόσιο χώρο, ως συλλογικό τόπο ανοιχτό στην ιδιαιτερότητα, τη δημιουργική έκφραση, τον διάλογο και την επικοινωνία.

2\1\ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΤΕΧΝΗΣ | ΙΣΤΟΡΙΑ, ΜΟΡΦΕΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΤΕΧΝΗΣ, ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

_Στην εισαγωγή της εργασίας [σελίδα 3] έχει ήδη αποσαφηνιστεί ο όρος δημόσια τέχνη, ο οποίος εννοεί την τέχνη και τις εκφάνσεις της, όπως αυτές αναπτύσσονται στον δημόσιο χώρο του τοπίου της πόλης [public art]. Η δημόσια τέχνη είναι μια έννοια που βρίσκεται σε διαρκή αναθεώρηση, ακολουθώντας τις εξελίξεις και τις μεταμορφώσεις των δημόσιων χώρων της σύγχρονης μεγαλούπολης [Μπολωνάκη Στ., 2014]. Με τον όρο «Δημόσια Τέχνη» αναφερόμαστε σε έργα τέχνης σε οποιαδήποτε μορφή, τα οποία έχουν σχεδιαστεί/εκτελεστεί με μία συγκεκριμένη πρόθεση: να τοποθετούνται στον ανοιχτό δημόσιο χώρο, να

είναι «εξωστρεφή» και προσιτά σε όλους [Jones, 1992; Goldstein, 2005; Knight, 2008; Finkelpearl, 2000; Januchta-Szostak, 2010].

μορφές τέχνης

Μορφές τέχνης στο δημόσιο χώρο περιλαμβάνουν τόσο τις εικαστικές τέχνες, όπως είναι η γλυπτική, όσο και την αρχιτεκτονική. Δηλαδή, και οι δύο αυτές μορφές τέχνης καταλαμβάνουν το «χώρο», η πρώτη, κυρίως ως έκφραση η δε δεύτερη, κυρίως ως λειτουργικότητα. Συνακόλουθα, μπορεί να θεωρηθεί ότι οι εικαστικές τέχνες υπερτερούν της αρχιτεκτονικής στο ότι διαθέτουν μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων και θεωρητικών αναζητήσεων και λιγότερο έλεγχο [Αθ. Γάτος, Ν. Γεροντοπούλου, 2014]. Όπως επισημάνθηκε και στην εισαγωγή μία μορφή δημόσιας τέχνης είναι η «Τέχνη του Δρόμου», δηλαδή η Street Art και το Graffiti. Επιπλέον, το έργο τέχνης μπορεί να είναι είτε ένα γλυπτό [sculpture] είτε μία εγκατάσταση [installations]. Τα έργα τέχνης μπορούν να διακριθούν ανάλογα με τη διάρκεια που θα έχουν στο χώρο, δηλαδή αν θα είναι προσωρινής μορφής ή μόνιμης, ενώ πραγματοποιούνται στα πλαίσια θεσμοθετημένων εκθέσεων [δημόσιοι διαγωνισμοί, μεγάλες καλλιτεχνικές διοργανώσεις] ή εναλλακτικών / μη θεσμοθετημένων project παρεμβατικού χαρακτήρα. Επιπλέον, η τέχνη στο δημόσιο χώρο συμπεριλαμβάνει έργα διαφορετικών μέσων, όπως αντικείμενα, εγκαταστάσεις τέχνης, βίντεο- και ηχητικές εγκαταστάσεις, έντυπο υλικό ή ψηφιακή τεχνολογία, καθώς και αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις, δράσεις, performance, προσιδιάζον στον τόπο και στις περιστάσεις έργο (site-specific, context-specific), συμμετοχικά ή σε συσχέτιση

με ένα κοινό project. Η παρούσα εργασία εστιάζει στην «Τέχνη του Δρόμου», στην Street Art και στο Graffiti, τα οποία εμφανίστηκαν μεταπολεμικά.

Διάγραμμα 1 | Μορφές Τέχνης στο Δημόσιο Χώρο

ιδία επεξεργασία

Στη σύγχρονη αστική πραγματικότητα η πιο διαδεδομένη έκφανση δημόσιας τέχνης είναι η «Τέχνη του Δρόμου», δηλαδή η Street Art και το Graffiti. Συγκεκριμένα, αποτελεί μία από τις μορφές της δημόσιας τέχνης, η οποία μετρά περίπου 50 χρόνια ζωής, καθώς πρωτοεμφανίστηκε την

δεκαετία του '70 και χαρακτηρίστηκε αρχικά από τους κοινωνιολόγους ως ένα είδος της σύγχρονης λαϊκής υποκουλτούρας των μεγάλων πληθυσμιακά αστικών κέντρων. Η τέχνη του δρόμου προϋπήρχε από το 30.000 π.Χ. με τις σπηλαιογραφίες, τις τοιχογραφίες της κλασσικής αρχαιότητας, τα κοινωνικό-πολιτικά συνθήματα στους τοίχους κατά τον 19ο αιώνα κλπ. Παρατηρούμε λοιπόν, ότι από τα προϊστορικά χρόνια ήταν ένα μέσο έκφρασης της δημόσιας ζωής και του δημόσιου λόγου [Χελιώτη Α., 2015]. Σαν ορισμός μπορεί να ειπωθεί ότι είναι η έκφραση της τέχνης στους δημόσιους χώρους, και κυρίως σε τοίχους και δρόμους με μια ποικιλία τεχνικών, όπως το Wheat Pasting [δημιουργία έργων σε χαρτί και επικόλλησή του σε μια άλλη επιφάνεια], το Stickersing [δημιουργία sticker και επικόλλησή του σε δημόσιο χώρο], το Stenciling [ψεκασμός με σπρέι μέσω χαρτονιών-οδηγών, με κομμένα διάκενα], τη δημιουργία τρισδιάστατων αντικείμενων, το poster art, τις υπαίθριες προβολές και εγκαταστάσεις, τη χρήση μικτών τεχνικών, τη παραποίηση οδικών σημάτων και άλλα [Αθ. Γάτος, Ν. Γεροντοπούλου, 2014]. Το graffiti, αποτελεί τον βασικό εκπρόσωπο της street art, και σημαίνει ζωγραφική ή χάραγμα στους τοίχους, προερχόμενη από την ίδια ρίζα με την λέξη «γράφω»¹¹. Ο όρος εμφανίστηκε για πρώτη φορά τον 19ο¹² [ιταλική λέξη graffiato, που σημαίνει γρατζουνισμένος]. Όπως λέει ο Jean Baudrillard, τα graffiti δεν λένε τίποτε άλλο από «Λέγομαι τάδε και

11. Γκράφιτι < graffiti < graffito < graffiato [λατ.] < graffiare [λατ. χαράσσω] < Γράφω

12. Χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά από τον Ιταλό αρχαιολόγο Raffaele Garucci κατά την ανακάλυψη των επιγραφών και των φιγούρων στα ερείπια των κατακομβών της Εώμης και της Πομπηίας, προσπαθώντας έτσι να ξεχωρίσει το φαινόμενο αυτό από τα υπόλοιπα είδη τέχνης.

υπάρχω». Κάνουν μια δωρεάν διαφήμιση της ύπαρξης, δηλαδή κάτι καθόλου διαφορετικό από αυτό που κάνει και η [επίσημη] τέχνη.

Η «Τέχνη του Δρόμου» είναι «παιδί» της πόλης και βασίζεται στην ελευθερία κινήσεων και εκφράσεων στους δημόσιους χώρους της, οι οποίοι αποτελούν καμβά της. Στο πέρασμα των χρόνων και των εξελίξεων των πόλεων, η «Τέχνη του Δρόμου» συνδεόταν κατά κύριο λόγο με τα κοινωνικά και πολιτικά γεγονότα της ιστορίας, ενώ επικρατούν δύο ακραίες απόψεις περί της *street art*. Από την μία πλευρά κυριαρχείται από την δημοκρατικότητα και την ελευθερία της έκφρασης, δηλαδή είναι μία αντισυμβατική και αυθόρμητη εικαστική μορφή η οποία μεταδίδει έννοιες/μηνύματα και συναισθήματα και από την άλλη θεωρείται από ορισμένους μία παραβατική πράξη, που χαρακτηρίζεται ως υποκουλτούρα και βανδαλισμός της δημόσιας εικόνας [Χελιώτη Α., 2015]. Η «Τέχνη του Δρόμου» δεν είναι κοινωνικά αποδεκτή παντού, όμως επηρέασε σημαντικά το ζήτημα σχετικά με το πώς πρέπει να είναι αντιληπτή η δημόσια τέχνη και ποιος πρέπει να είναι ο ρόλος της στην πόλη.

Όταν υπάρχει άδεια και ανάθεση από τους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς να «παραχθεί» στους ελεύθερους χώρους της πόλης δημόσια τέχνη, τότε η έννοια της παραβατικότητας και της απαγορευσιμότητας δεν υφίσταται. Για το λόγο αυτό ορισμένες φορές το *graffiti* διαχωρίζεται από την *street art*, η οποία θεωρείται ως η «νόμιμη δημόσια τέχνη» που έχει ως θέμα της την δημιουργία έργων τέχνης στον αστικό δημόσιο χώρο με αποδεκτό αισθητικά αποτέλεσμα. Να σημειωθεί επίσης, ότι οι τοιχογραφίες στον

εξωτερικό δημόσιο χώρο χαρακτηρίζονται από μικρή διάρκεια ζωής, κυρίως έως 10 έτη, καθώς είναι ευάλωτες στις φυσικές φθορές. Παρόλα αυτά δεν παύουν να είναι ένα καινοτόμο εργαλείο αστικού σχεδιασμού όταν είναι θεσμοθετημένα και να αποτελούν – παρά τον εφήμερο χαρακτήρα τους – έναν δημόσιο διάλογο με τους χρήστες της πόλης και να αναμορφώνουν αισθητικά τις «κενές από θέμα» αστικές περιοχές [Χελιώτη Α., 2015].

ιστορικά

Ιστορικά, τα έργα τέχνης από την αρχαιότητα, το Μεσαίωνα και τους νεότερους χρόνους αποτελούσαν μέσο διάδοσης και επιβολής της εκάστοτε κυρίαρχης ιδεολογίας. Τα έργα τέχνης στους δημόσιους χώρους έχουν πολύ μακρά ιστορία και δυστυχώς στην Ευρώπη τα τεκμήρια έχουν ως επί το πλείστον εξαφανιστεί ή καταστραφεί από τους πρώτους Χριστιανούς, ως σύμβολα ειδωλολατρίας. Στην Δυτική Ευρώπη κατά την Αναγέννηση, οι ανδριάντες και τα αγάλματα επανήλθαν στον ελεύθερο χώρο [Δεκαβάλλας Κ., 2015].

Είναι σημαντικό να τονισθεί, ότι αυτό το είδος της σχέσης ανάμεσα στην τέχνη και στις πόλεις δεν είναι μία νέα «εφεύρεση». Η ιστορία είναι γεμάτη από παραδείγματα πόλεων που «υποστήριξαν» την τέχνη, προκειμένου να αποκτήσουν ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα, όπως είναι η φήμη, το κύρος και η ελκυστικότητα [Matjaz Ursic, 2014]. Σε σύγκριση με άλλες ιστορικές περιόδους, όπου η τέχνη ήταν σε μεγάλο βαθμό ο τομέας της «ελίτ», και τα μνημεία/γλυπτά ή τα αρχιτεκτονικά κομμάτια υπήρχαν στο δημόσιο χώρο για να δίνουν έμφαση στη κεντρικότητα των σημαντικών θρησκευτικών και κοσμικών κέντρων, η έννοια

της τέχνης στο δημόσιο χώρο ήταν πολύ εκτεταμένη μετά τον 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο. Στην μεταπολεμική περίοδο, η δημόσια τέχνη ήταν συνδεδεμένη με την έννοια της αναζωογόνησης του αστικού χώρου. Η Δημόσια Τέχνη έγινε ο μεσολαβητής μεταξύ των διαφόρων χρηστών της πόλης [πολίτες, κάτοικοι, επισκέπτες] και των καλλιτεχνών, οι οποίοι προσπάθησαν να εκφράσουν σημαντικά κοινωνικά ζητήματα και να προσθέσουν την «ποιότητα» της εμπειρίας σε έναν συγκεκριμένο χώρο. Η προσπάθεια «χωρικοποίησης¹³» της τέχνης έγινε εμφανής στο λεγόμενο φαινόμενο της «τέχνης του δρόμου» [Street art], η οποία προέκυψε από μία συγκεκριμένη ανάγκη: την ανάγκη της ελεύθερης καλλιτεχνικής έκφρασης στο δημόσιο γίνεσθαι, ενώ παράλληλα αντιπροσωπεύει μια προσπάθεια επικοινωνίας ανάμεσα στα έργα των καλλιτεχνών και τους κοινούς ανθρώπους για κοινωνικά θέματα, χωρίς να δεσμεύεται από αισθητικές αξίες.

Πλέον, η τέχνη στο δημόσιο χώρο δεν ταυτίζεται με τη «γλυπτική επενδυσή» του, κυρίως ως μνημειακή γλυπτική. Η μετατόπιση που γίνεται στην τέχνη από το 1960 και μετά σε σχέση με όρους όπως το «πολιτικό» και η «σχέση τέχνης και κοινού» οδήγησε στη σύγχρονη εποχή του καλλιτεχνικού ακτιβισμού, της δημόσιας και κοινοτικής τέχνης, ή ακόμα στην εποχή της λεγόμενης «κοινωνικής στροφής» της τέχνης. Από τα μέσα του 20ου αιώνα έχει γίνει η μετάβαση στη σύγχρονη τέχνη [contemporary art]. Ένα ενδεικτικό παράδειγμα της ιστορίας της Δημόσιας Τέχνης είναι η ιστορική φωτορεαλιστική τοιχογραφία του Ed. Ruscha στην Καλιφόρνια τη δεκαετία του '60 [1963]. Σε γενικές γραμμές, οι οπτικές αναμορφώσεις, οι εξαιρετικές

13. Αγγλικός όρος: spatialization

ψευδαισθητικές οφθαλμαπάτες [trompe - l'oeil] που συνιστούν μακρά παράδοση στον τομέα των τοιχογραφιών, η επαναοικειοποίηση και η μεταφορά ιστορικών έργων στο χώρο, η εξάπλωση των οργανωμένων graffiti, σηματοδοτούν μια διαδικασία αλλαγής και αναδιάρθρωσης του αστικού τοπίου σε όλες τις πόλεις. Κάθε ευρωπαϊκή μητρόπολη, κάθε μητρόπολη ίσως, εμφανίζει graffiti σε προάστια της, στις βιομηχανικές περιοχές, τις υποβαθμισμένες περιοχές, τις γέφυρες τρένων. Η ιδιαιτερότητα της Αθήνας όμως είναι ότι τα συναντάμε όχι μόνο σε κεντρικές περιοχές κατοικίας και εμπορίου [Εξάρχεια, Κολωνάκι], αλλά και στους κύριους κυκλοφοριακούς άξονες της πόλης [Ακαδημίας, Σταδίου, Πανεπιστημίου, Πατησίων]. Το graffiti θα μπορούσε να χαρακτηριστεί «Τατουάζ πάνω στο δέρμα/επιδερμίδα του κτιρίου», πολλές φορές χωρίς την άδειά του ίδιου του κτιρίου.

Στην Ελλάδα, τα πρώτα δείγματα εικαστικών παρεμβάσεων στον δημόσιο αστικό χώρο παρουσιάστηκαν στα μέσα της δεκαετίας του '70 [περίοδος πρώτης μεταπολίτευσης], κυρίως σε εργατικά προάστια και δήμους της Αθήνας. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η τρέχουσα διαδικασία της παγκοσμιοποίησης και η αύξηση της ανταγωνιστικότητας των πόλεων επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τη σχέση μεταξύ της τέχνης στο δημόσιο χώρο και της αστικής ανάπτυξης. Η δημόσια τέχνη σε αυτή τη σχέση θεωρείται ή μπορεί να αξιοποιηθεί ως ένα εργαλείο που θα συμβάλει στην αύξηση της ιδιαιτερότητας, της μοναδικότητας και της ελκυστικότητας των πόλεων [Matjaz Ursic, 2014].

σχεδιασμός

Η επιτυχία ενός έργου τέχνης [ή περισσότερων] στο δημόσιο χώρο, βασίζεται σημαντικά στον σχεδιασμό του δημόσιου χώρου όπου θα χωροθετηθεί. Οι εικαστικές παρεμβάσεις και οι μορφές τέχνης λειτουργούν αποτελεσματικά όταν εντάσσονται εξ αρχής, ως εργαλείο, στον αστικό σχεδιασμό, ενώ σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και η συμμετοχή και ο ρόλος της κοινωνίας και του κοινού.

Αν υπάρχει στην αρχιτεκτονική του δημόσιου ελεύθερου χώρου ένα σημείο όπου η εποχή μας συναγωνίζεται το παρελθόν, αυτό είναι η ενσωμάτωση έργων τέχνης και γλυπτών στους δημόσιους χώρους. Η ενσωμάτωση αυτή είναι άλλοτε επιτυχής και άλλοτε ατυχής. Αυτό εξαρτάται από τη θέση, το είδος και τον αριθμό των έργων τέχνης, την αρμονική σχέση μεταξύ τους αλλά και από την αρχιτεκτονική του περιβάλλοντος χώρου. Το πρόβλημα έγκειται στο ότι δεν υπάρχει εκ των προτέρων ενιαία μελέτη για την ένταξη των έργων τέχνης στο χώρο. Κατά περίπτωση αποφασίζεται η προσθήκη νέων έργων τέχνης και οι εκάστοτε αρμόδιοι, για την επιλογή του έργου ή την ακριβή θέση του στο χώρο, δεν είναι πάντα οι πιο κατάλληλοι για να εξασφαλίσουν ότι το τελικό αποτέλεσμα θα αναβαθμίσει τον χώρο και δεν θα τον υποβαθμίσει [Δεκαβάλλας Κ., 2015]. Η θέση ενός έργου τέχνης - ή περισσότερων - στον ελεύθερο δημόσιο χώρο είναι ιδιαίτερης σημασίας [Δεκαβάλλας Κ., 2015]. Μπορεί, ως προς τη θέση, να διακριθεί στις εξής κατηγορίες:

- | Στην περίμετρο του χώρου,
- | Στο κέντρο,
- | Διάσπαρτα εντός του χώρου.

Όπως υποστηρίζει ο Κ. Δεκαβάλλας, η τοποθέτηση των έργων στην περίμετρο του χώρου παρουσιάζει πολλά πλεονεκτήματα. Τα κυριότερα είναι ότι στη περίμετρο ενός χώρου μπορούν να στηθούν πολύ περισσότερα έργα από ότι στο κέντρο, όπου συνήθως τοποθετείται ένα και μοναδικό. Με αυτό τον τρόπο ο κεντρικός πυρήνας του δημοσίου χώρου, του Πάρκου ή της πλατείας, παραμένει ελεύθερος για εκδηλώσεις παντός είδους. Από την άλλη μεριά η κεντρική χωροθέτηση προβάλλει τη σημασία του έργου τέχνης και προσδίδει ένα συγκεκριμένο χαρακτήρα στο χώρο [Δεκαβάλλας Κ., 2015]. Το έργο τέχνης στο κέντρο πολλές φορές παρουσιάζει το πλεονέκτημα ότι συγκεντρώνει την προσοχή, ώστε τα κτίρια που το περιβάλλουν να μην είναι πια τόσο αντιληπτά. Τέλος, η διάσπαρτη τοποθέτηση ακολουθεί μία «αυθόρμητη» διάταξη των έργων στον χώρο, χωρίς να ακολουθούνται κανόνες και σχεδιαστικές κατευθύνσεις. Η αρμονική συνύπαρξη έργου τέχνης και δημόσιου χώρου είναι ανάλογη της κατάλληλης θέσης και του μεγέθους.

Η σχεδίαση του χώρου πρέπει να είναι συνεργατική και δημιουργική. Η «καλή» δημόσια τέχνη εξαρτάται από το πόσο «καλός» είναι ο δημόσιος χώρος. Σύμφωνα με τον William H. Whyte¹⁴: «είναι δύσκολο να σχεδιάσουμε έναν χώρο που δεν θα προσελκύσει τους ανθρώπους· αυτό που είναι αξιοσημείωτο είναι το πόσο συχνά αυτό μπορεί να επιτευχθεί». Τα έργα τέχνης στο δημόσιο χώρο θα είναι πιο «επιτυχημένα», εάν γίνουν μέρος μιας μεγαλύτερης, πιο ολιστικής, διεπιστημονικής προσέγγισης σχετικά με την αναζωογόνηση και αναβάθμιση μιας πόλης ή μιας

14. William H. Whyte: «*The social life of the small urban spaces*», 2001

περιοχής/γειτονιάς. Τέλος, σύμφωνα με τον Αθ. Αραβαντινό [2016], ο αστικός σχεδιασμός και η ένταξη έργων τέχνης στο δημόσιο χώρο πρέπει να έχει ως στόχο την χρηστικότητα και την «αντοχή» [στους βανδαλισμούς, στη φυσική φθορά, στις καιρικές συνθήκες]. Η τέχνη δηλαδή πρέπει να είναι χρηστική, να συνδιαλέγεται με τον χώρο και τον θεατή, ενώ μέσα από την επαφή και τη χρήση του περιηγητή/περιπατητή με το έργο τέχνης θα γίνεται πιο οικεία και θα αποτυπώνεται στην ατομική και συλλογική μνήμη. Μπορεί το περιεχόμενο της εικαστικής πρακτικής να είναι στατικό, αλλά η έννοια μεταβάλλεται ανάλογα με την πρόσληψη/αντίληψη του θεατή/χρήστη/κάτοικου. _

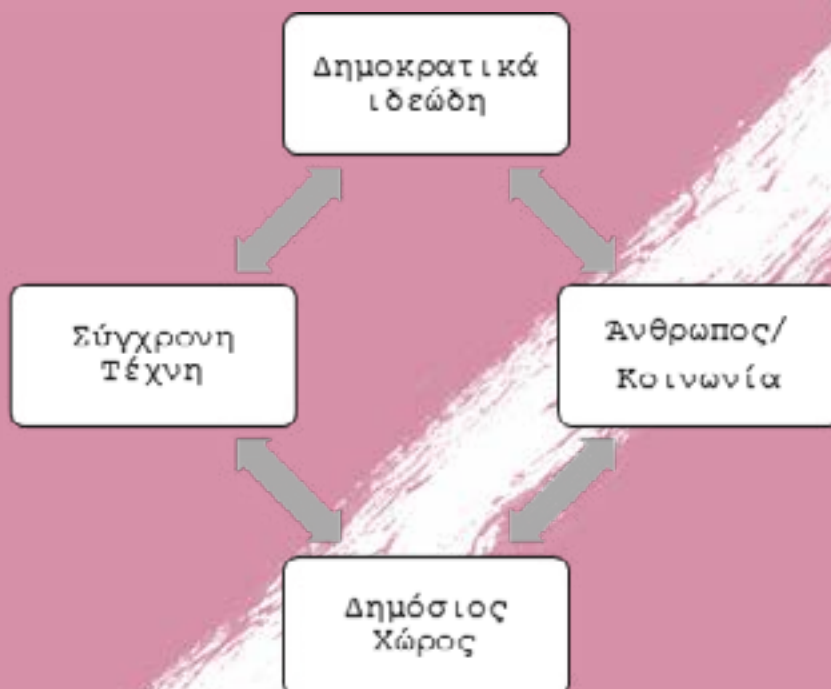
2\2\ Η ΤΕΧΝΗ ΣΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΓΙΓΝΕΣΘΑΙ, ΣΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΩΡΟ

«Art is not made for anybody and is, at the same time, for everybody»

Piet Mondrian, 1930

_Η τέχνη στο δημόσιο χώρο είναι ένα φαινόμενο το οποίο εξελίσσεται σε ένα αστικό τοπίο, σε μια πόλη αφού αυτή πάντα αποτελούσε και αποτελεί χώρο προβολής και παραγωγής της. Είναι ένα προϊόν της ανθρώπινης προσπάθειας, μία παραγωγή. Επιπλέον, η δημόσια τέχνη συχνά υπόσχεται μια δέσμευση όχι μόνο στη δημοκρατία ως μορφή διακυβέρνησης αλλά ως ένα γενικό πνεύμα ισότητας [Rosalyn Deutsche, 1992]. Ο δημόσιος χώρος σύμφωνα με τον Lefort [1988], είναι ένας χώρος που εμπίπτει πάνω του η έννοια της δημοκρατίας. Είναι μία θεμελιώδης δημοκρατική ιδέα, η οποία εμπεριέχει τις έννοιες της ισοπολιτείας, της ισονομίας και της κοινοκτημοσύνης και η ποιότητά του αντανακλά και την ποιότητα της δημοκρατίας. Συνεπώς, παρατηρείται ένας δεύτερος κοινός παράγοντας τέχνης και δημοσίου χώρου, πέραν του ανθρώπου, ο οποίος είναι η αξία της δημοκρατίας.

Διάγραμμα 2 | Σχέση Τέχνης και Δημόσιου Χώρου

ιδία επεξεργασία

Η σύγχρονη τέχνη δεν απευθύνεται σε θεατές/θαυμαστές, αλλά σε πολίτες. Το εικαστικό μέσο προκαλεί μία αισθητική έκπληξη ενώ ταυτόχρονα αρθρώνει έναν κριτικό λόγο. Με αυτό τον τρόπο η τέχνη αποκτά νόημα, ως δικαίωμα των πολλών και όχι ως προνόμιο των λίγων [Δασκαλόπουλος Δ., 2014]. Τα δημοκρατικά ιδεώδη εκλείπουν από τον δημόσιο χώρο, ο οποίος δεν είναι κατεκτημένος από το άτομο. Από την άλλη, η τέχνη οφείλει να αποδεσμευτεί από τα στερεότυπα και να «βγει έξω» από τα Μουσεία και τις Galleries και να «διαχυθεί στους δρόμους της πόλης». Μέσα σε έναν ιδιωτικό χώρο με εκθέματα, το δικαίωμα της αμφισβήτησης και της κριτικής από τους θεατές/επισκέπτες είναι περιορισμένο,

και αυτό γιατί πάντα υπάρχει η απάντηση ότι δικαιολογημένα ένα έργο τέχνης βρίσκεται εκεί. Όμως, αν η τέχνη διαχυθεί στους δημόσιους χώρους που το κάθε άτομο ζει, περπατά, βιώνει, τότε το δικαίωμα της κριτικής γνώμης και συμμετοχής κυριαρχεί. Η παρουσία ενός έργου τέχνης στο δημόσιο καθημερινό χώρο μας, προκαλεί το αίσθημα της ιδιοκτησίας και της συμμετοχής με έναν άμεσο τρόπο [πνεύμα ισότητας]. Το ελεύθερα προσιτό, υπαίθριο έργο τέχνης είναι σαφώς πιο τρωτό και ευάλωτο [καιρικές συνθήκες, διαδικασία φθοράς] από το προστατευμένο ενός μουσείου και ο πιθανός βανδαλισμός του, αγγίζει κάποιο κουμπί του φόβου μας. Η έκθεση του έργου τέχνης στο δημόσιο χώρο, χωρίς τον φύλακα του μουσείου να παραμονεύει και χωρίς τις απαγορεύσεις «Μην αγγίζετε», μέσα από την αμεσότητα έκθεσής του, διαρρηγνύει και υπονομεύει την καθεστηκυία απόσταση θέασης, υποδοχής και πρόσληψής του. Έτσι από πομπός [εξουσία], όταν βρίσκεται σε ένα μουσείου ή γκαλερί, αντικαθιστά τις μουσειακές απαγορεύσεις θέασης με δεσμούς εμπιστοσύνης, καθώς τοποθετείται σε μια θέση έκθεσης λιγότερο ισχυρή [Κενανίδου Μ., 2008].

Η διεύρυνση της τέχνης – και κυρίως της σύγχρονης τέχνης– προς το δημόσιο χώρο σημαίνει την ανάληψη ενός διπλού ρόλου: 1) να αντικαταστήσει την αποικιακή και μετααποικιακή μνημειακή τέχνη και 2) να σημάνει πολιτικά, αποδομητικά και ψυχαγωγικά τα όρια της δημόσιας σφαίρας [Δασκαλόπουλος Δ., 2014]. Τα έργα της δημόσιας τέχνης δεν θα είναι φορμαλιστικά, αλλά θα αποτελούν γεννήτριες λειτουργιών και δραστηριοποίησης του κοινού.

Η δημόσια τέχνη μετατρέπει το αστικό περιβάλλον σε ένα περιβάλλον δράσης και αλληλεπίδρασης._

Διάγραμμα 3 | Σχεσιακό διάγραμμα εννοιών

ιδία επεξεργασία

2\3\ ΧΩΡΙΚΕΣ ΕΜΠΕΙΡΙΕΣ | Η ΔΗΜΟΣΙΑ ΤΕΧΝΗ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

_Η διεθνής εμπειρία έχει να επιδείξει ένα μεγάλο εύρος μορφών τέχνης στους δημόσιους χώρους και μια εκτεταμένη τυπολογία δημόσιων τοιχογραφιών και ζωγραφικών παρεμβάσεων σε δημόσια κτίρια, στον ευρύτερα οργανωμένο αστικό χώρο των μητροπολιτικών κέντρων της Ευρώπης και των ΗΠΑ [Γ. Χαρβαλιάς, ΥΠΕΚΑ, 2011]. Αυτές αφορούν εικαστικές παρεμβάσεις μεγάλης κλίμακας, οι οποίες οργανώνονται από δημόσιους φορείς, με σκοπό την αναμόρφωση και τη σηματοδότηση της νέας εικόνας του αστικού ιστού.

Ήδη από τη δεκαετία του 1930, η Γαλλία και οι ΗΠΑ, για διαφορετικούς λόγους η κάθε χώρα, κατοχύρωσαν σε εθνικό επίπεδο την τότε σύγχρονη [μοντέρνα] τέχνη στον δημόσιο χώρο, θεσμοθετώντας τη νομοθεσία του ποσοστού για την τέχνη. Σήμερα, όλες σχεδόν οι κυβερνήσεις των ευρωπαϊκών χωρών [και όχι μόνο], παρά τις διαφορετικές εθνικές, κοινωνικές και οικονομικές διαφορές τους, ενθαρρύνουν

ενεργά τη δημιουργία της τέχνης στον δημόσιο χώρο, είτε μέσω της πολιτικής του ποσοστού για την τέχνη που δεν επιβαρύνει τον δημόσιο προϋπολογισμό είτε μέσω ειδικών προγραμμάτων στο πλαίσιο των δημόσιων προμηθειών ή μέσω συμπράξεων δημόσιου-ιδιωτικού τομέα [European Expert Meeting on Percent for Art Schemes, 2005]. Η εφαρμογή και η ενσωμάτωση μορφών τέχνης στον δημόσιο χώρο σε παγκόσμιες πόλεις μπορεί να αποτελέσει παράδειγμα προς μίμηση για την Ελλάδα. Στο εδάφιο αυτό θα παρατεθούν ορισμένα παραδείγματα/χωρικές εμπειρίες «καλής πρακτικής» του δίπολου σύγχρονης τέχνη – δημόσιος χώρος.

Όσον αφορά στην Αθήνα, δεν αναπτύσσονται ιδιαίτερες σχέσεις μεταξύ του δημοσίου χώρου και της δημόσιας τέχνης, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες χώρες του δυτικού κόσμου. Η σύγχρονη δημόσια τέχνη στον ελλαδικό χώρο βρίσκεται σε εμβρυακό επίπεδο από τη στιγμή που δεν πλαισιώνεται από ένα ιδεολογικό και θεσμικό υπόβαθρο, το οποίο θα την αναγνωρίζει ως βασικό παράγοντα κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο [Μπολωνάκη Στ., 2014]. Η δημόσια τέχνη στην Αθήνα περιορίζεται στα μνημειακά γλυπτά και στις προτομές, που στολίζουν δρόμους και πλατείες, ως τρισδιάστατα πορτρέτα ιστορικών προσώπων. Δεν συνάδει με την σύγχρονη αστική ζωή και τους ρυθμούς μιας σύγχρονης μητρόπολης, ενώ σημερινοί μελετητές των πόλεων θα απέδιδαν τον όρο *Ακραίες Ετεροτοπίες*¹⁵, για να σκιαγραφήσουν την εικόνα της πόλης της Αθήνας [Θ. Μουτσόπουλος, ΥΠΕΚΑ, 2011].

15. Michel Foucault [1967], *Ετεροτοπίες και άλλα κείμενα*, Πλεθρον, Αθήνα, 1994

Όπως ήδη αναφέρθηκε στην Ελλάδα η δημόσια τέχνη έκανε την εμφάνισή της στα μέσα της δεκαετίας του '70. Ορισμένα παραδείγματα είναι τα «ανθρωπάκια» του Γιάννη Γαΐτη το 1973 σε διάφορα δημόσια σημεία, το 1974 ο Δημήτρης Αληθεινός πραγματοποίησε μια σειρά από εικαστικές επεμβάσεις στον αστικό χώρο διάφορων πόλεων της Ελλάδας και το 1980 ο Βλάσης Κανιάρης χρησιμοποίησε τον χώρο του εγκαταλελειμμένου παγοποιείου Φιξ για μια έκθεση – περιβάλλον. Μετά το 1990 και εν όψει των Ολυμπιακών Αγώνων 2004 ακολούθησε μία οργανωμένη τοιχογράφηση μεγάλης κλίμακας.

Αυτές οι τοιχογραφίες πραγματοποιήθηκαν από μια διευρυμένη ομάδα νέων καλλιτεχνών με κοινά χαρακτηριστικά και ομοειδείς αναφορές στα graffiti, στην τέχνη του δρόμου, σε μορφότυπα που απορρέουν από τα κόμικς και τα γραφικά των video games. Η κυρίαρχη εικονογραφία των πραγματοποιημένων συνθέσεων χαρακτηρίζεται από μία εύληπτη αλλά και απλοϊκή εικονογραφία, με αναφορά στις μορφές μαζικής και λαϊκής κουλτούρας. Πέραν του θεάματος που απορρέει από τη μεγάλη κλίμακα των έργων και τους οικείους τύπους θεματογραφίας, αυτό που εκλείπει είναι ένα επίπεδο νοηματοδότησης: είναι χαρακτηριστικό ότι, παρά τη θεματογραφική εξωστρέφεια, η λειτουργία των παρεμβάσεων αυτών περιορίζεται στο θέαμα [Γ. Χαρβαλιάς, ΥΠΕΚΑ, 2011].

Επιπλέον, η ένταξη έργων τέχνης στους σταθμούς μετρό της πόλης της Αθήνας, ήταν μία θετική προσπάθεια ένταξης τους σε δημόσιους χώρους. Αυτή η δράση ήταν απόρροια του Ν.2557/1997 «θεσμοί, μέτρα και δράσεις πολιτιστικής ανάπτυξης» και ΚΥΑ 29570/26-6-2001. Σύμφωνα με τον νόμο

αυτό, προβλεπόταν η δημιουργία και η τοποθέτηση έργων εικαστικών τεχνών σε δημόσια κτίρια και στον περιβάλλοντα χώρο τους. Επίσης επισήμανε ότι τα δημόσια έργα θα παραδίδονται ολοκληρωμένα στην χρήση εφόσον συνοδεύονται από εικαστικά έργα [Προϋπολογισμού 1% της συμβατικής δαπάνης ενός εκάστου δημοσίου έργου]. Μέχρι στιγμής ο νόμος έχει εφαρμοστεί στις γραμμές Μετρό, όπου έχουν χωροθετηθεί σε αυτούς ποικίλα έργα τέχνης. Πέραν όμως από αυτό, δεν έχει εφαρμοστεί διότι η σχετική νομοθετική πρόβλεψη για το 1% δεν αναγράφεται στα τεύχη δημοπράτησης των Δημοσίων Έργων. Η μη αναγραφή αποτελεί μια αυθαιρεσία ενάντια στην πρόθεση του Νομοθέτη να ολοκληρώσει την συγκρότηση του Δημοσίου Έργου με εικαστικές δημιουργίες. Είναι πάντως ενδεικτικό ότι η υψηλή επένδυση με την ένταξη προωθημένων έργων σύγχρονης τέχνης στους σταθμούς του Αττικού Μετρό έχει επιβεβαιώσει αφενός τη θετική υποδοχή, αφετέρου τη βαθμιαία αφομοίωση και ενσωμάτωση έργων στην καθημερινή εμπειρία των πολιτών.

Τέλος, το 2010, πραγματοποιήθηκε στην πόλη της Αθήνας, η δράση «Εικαστικές Παρεμβάσεις στον Δημόσιο Χώρο – Ζωγραφική στις Τυφλές όψεις των Κτιρίων», η οποία εντάσσεται στο πρόγραμμα «Αθήνα – Αττική, 2014» του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής και της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών. Η δράση αυτή αποτέλεσε μία καλή πρακτική εφαρμογή της σχέσης τέχνης – δημόσιος χώρος και αποτελεί τη μελέτη περίπτωσης της εν λόγω εργασίας [κεφάλαιο 3].

Σύμφωνα με τον Θ. Μουτσόπουλο [2011]: «Η δημόσια τέχνη στην Αθήνα μοιάζει με μια αδύνατη υπόθεση, συμπιεσμένη σε έναν Προκρούστη μεταξύ των αιώνιων μαρμάρινων προτομών και ανεξέλεγκτων επιγραφών στους τοίχους των πολυκατοικιών της».

Είναι πλέον κοινό αίτημα η αναβάθμιση της Αθήνας μέσα από τη δημιουργία μιας πολιτισμικής εικόνας που θα της αποδώσει κοινωνικά και οικονομικά οφέλη [Μπολωνάκη Στ., 2014]. Στη συνέχεια παρατίθενται φωτογραφίες από «αυθόρμητες» εφαρμογές της «Τέχνης του Δρόμου» στην πόλη της Αθήνας. _

Εικόνα 1 | Graffiti στα Εξάρχεια, Αθήνα | ιδία λήψη

Εικόνα 2 | Graffiti στους Ψυρρή, Αθήνα | πηγή: Athens Street Art Group, Facebook, 18/2/2017, από <https://www.facebook.com/Athens-Street-Art-519768148054864/>

Εικόνα 3 | Graffiti στο Μεταξουργείο, Αθήνα | πηγή: Athens Street Art Group, Facebook, 18/2/2017, από <https://www.facebook.com/Athens-Street-Art-519768148054864/>

Εικόνα 4 | Graffiti στην οδό Πειραιώς,
Αθήνα | ίδια λήψη

Εικόνα 6 | Graffiti σε περιοχή της Αθήνας | πηγή: Athens
Street Art Group, Facebook, 18/2/2017, από <https://www.facebook.com/Athens-Street-Art-519768148054864/>

Εικόνα 7 | Graffiti στο Σιλό, Πειραιάς, Αθήνα | πηγή: www.google.com , 18/2/2017

Εικόνα 8 | Graffiti στο 1ο σχολείο της Νίκαιας, Αθήνα | πηγή: Athens Street Art Group, Facebook, 18/2/2017, από <https://www.facebook.com/Athens-Street-Art-519768148054864/>

3 |

ΕΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΗ
ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

3/ ΕΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΗ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

«Οι εικόνες είναι προορισμένες να λειτουργήσουν ως πρότυπα για τις πράξεις» [Vilém Flusser]

Στο πλαίσιο της εργασίας, η οποία διερευνά το ζήτημα της τέχνης στους δημόσιους χώρους της πόλης, ως εργαλείο αστικού σχεδιασμού, μελέτη περίπτωσης αποτελεί η δράση «Εικαστικές Παρεμβάσεις στον Δημόσιο Χώρο – Ζωγραφική στις Τυφλές όψεις των Κτιρίων της Αθήνας», η οποία εντάσσεται στο πρόγραμμα «Αθήνα – Αττική, 2014» του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής και της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών. Το πιλοτικό αυτό πρόγραμμα αφορά την εφαρμογή ενός είδους δημόσιας τέχνης, της «Τέχνης του Δρόμου»/Street Art, Graffiti [ζωγραφικές παρεμβάσεις, τοιχογραφίες], στο αστικό τοπίο της πόλης της Αθήνας μετά από την οικονομική κρίση του 2008. Μέσω της κριτικής αποτίμησης του προγράμματος επιδιώκεται η προσέγγιση του σχεσιακού χαρακτήρα του συμπλέγματος «δημόσιος χώρος – εικαστικό έργο».

3/1/ ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΥΠΕΚΑ «ΑΘΗΝΑ – ΑΤΤΙΚΗ 2014, ΕΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΩΡΟ – ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙ ΤΩΝ ΤΥΦΛΩΝ ΟΨΕΩΝ ΤΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ»

_Το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, τον Ιούνιο του 2010 συμπεριέλαβε στο Πρόγραμμα «Αθήνα – Αττική 2014» τη Δράση «Εικαστικές Παρεμβάσεις στον Δημόσιο Χώρο – Ζωγραφική στις τυφλές όψεις των Κτιρίων», με βασικό ζητούμενο την Τέχνη στο Δημόσιο Χώρο.

Στο πλαίσιο αυτό και ως επιμέρους πεδίο, έγινε η διερεύνηση εικαστικών παρεμβάσεων μεγάλης κλίμακας στο δημόσιο χώρο της Αθήνας, με την πιλοτική υλοποίηση ζωγραφικών παρεμβάσεων – τοιχογραφιών επί τυφλών όψεων και ακαλύπτων μεσοτοιχιών, ορατών από τον κοινόχρηστο δημόσιο χώρο¹⁶, σε πυκνοδομημένες περιοχές της πόλης. Η πόλη της Αθήνας και το ιστορικό της κέντρο βρέθηκαν στο επίκεντρο αυτής της δράσης, η οποία επεξεργάστηκε προτάσεις για το ρόλο, τους θεσμούς, τις μορφές και το χαρακτήρα της τέχνης στο δημόσιο χώρο.

Βασικός στόχος ήταν οι εικαστικές παρεμβάσεις να «κατοικήσουν» τον δημόσιο χώρο, και, κυρίως, να εγγράψουν μορφές της σύγχρονης τέχνης στην καθημερινή εμπειρία. Παράλληλα προσπάθησε να απαντήσει σε ερωτήματα όπως στο αν η τέχνη μπορεί να ξεπεράσει την ασφάλεια που παρέχουν τα στεγανά του ειδικού πεδίου, των θεσμών, μέσα στο οποίο προσδιορίζεται [αίθουσα τέχνης, Μουσείο, φιλότεχνο κοινό] και να δοκιμάσει τη λειτουργία της, τις διατυπώσεις, τις προτάσεις και τις δράσεις της, εκτεθειμένη στον ανοιχτό δημόσιο χώρο. Συνολικά υλοποιήθηκαν τρεις εικαστικές παρεμβάσεις [τοιχογραφίες] στο κέντρο της πόλης της Αθήνας, σε περιοχές με διαφορετικά κοινωνικά – οικονομικά χαρακτηριστικά, ενώ η πρόθεση του προγράμματος ήταν η συνέχιση ανάλογων εικαστικών δράσεων, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στα θέματα καθημερινότητας και ποιότητας του δημοσίου χώρου μέσα από στοχευόμενες παρεμβάσεις. _

16. Κεφάλαιο 1

το πρόγραμμα

Η διαδικασία που ακολουθήθηκε για την υλοποίηση του Πιλοτικού αυτού Προγράμματος, ήταν σε πρώτη φάση η προκήρυξη εκδήλωση ενδιαφέροντος του ΥΠΕΚΑ – μέσα από την ιστοσελίδα του – προς τους ιδιοκτήτες πολυκατοικιών και κτιρίων που θα επιθυμούσαν να συμμετέχουν με την ένταξη του κτιρίου τους στη συγκεκριμένη δράση και έπειτα σε δεύτερη φάση η πρόσκληση στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών, σε φοιτητές και σε νέους απόφοιτους, να μελετήσουν και να υποβάλλουν εικαστικές προτάσεις, προκειμένου αυτές να υλοποιηθούν σε τυφλούς τοίχους πολυκατοικιών σε πυκνοδομημένες περιοχές της Αθήνας και του Πειραιά [ΥΠΕΚΑ, 2011]. Η επιλογή των κτιρίων [τυφλές όψεις, ακάλυπτες μεσοτοιχίες] και των αντίστοιχων εικαστικών προτάσεων έγινε βάσει αξιολόγησης από αντίστοιχες επιτροπές των δύο οργανωτικών φορέων [ΥΠΚΑ, ΑΣΚΤ] και οριστικοποιήθηκε κατόπιν της εξέτασης των προϋποθέσεων εφαρμογής με τα εξής κριτήρια:

- | συναίνεση ιδιοκτητών/γειτόνων,
- | επιφάνεια παρέμβασης,
- | παραχώρηση χώρου για προσωρινή τοποθέτηση σκαλωσιών και
- | λοιπά τεχνικοοικονομικά θέματα οργάνωσης εργοταξίου.

Σημαντικός παράγοντας για την επιλογή ήταν η διασπορά των κτιρίων και των περιοχών μέσα στον ιστό της πόλης.

17. Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής [2011]: Εικαστικές παρεμβάσεις στον δημόσιο χώρο, Αθήνα – Αττικής 2014, Πρόγραμμα ΥΠΕΚΑ και ΑΣΚΤ, Αθήνα, 2011

Η χωροθέτησή τους μέσα στην πόλη της Αθήνας και οι συμβολισμοί που εμπεριείχαν μέσα στην ιστορική διαδρομή της, αποτέλεσαν βασικό κριτήριο επιλογής, πέραν των υπολοίπων. Το πιλοτικό αυτό πρόγραμμα αναβάθμισης με ζωγραφική των τυφλών όψεων κτιρίων είχε μεγάλη ανταπόκριση στους κατοίκους της Αθήνας [ΥΠΕΚΑ, 2011].

Οι περιοχές παρέμβασης με τα αντίστοιχα κτίρια και τις μεσοτοιχίες τους, που επιλέχθηκαν είναι οι εξής:

- | Οδός Κριεζώτου [Κολωνάκι] | Ιστορικό Κέντρο | Εμβληματική Περιοχή «Παλαιάς Αθήνας»,
- | Οδός Πειραιώς και Μενάνδρου | Περιοχή Ομόνοιας | Πολυπολιτισμικό, Υποβαθμισμένο Κέντρο Πόλης,
- | Οδός Κασομούλη | Περιοχή Νέος Κόσμος | Προσφυγικές Κατοικίες.

Αυτές οι τρεις περιοχές μέσα στον αστικό ιστό της Αθήνας επιλέχθηκαν με σκοπό την διερεύνηση καταρχήν τριών ζωγραφικών παρεμβάσεων/υποέργων επί των τυφλών όψεων επιλεγμένων πολυκατοικιών της Αθήνας ώστε να προκύψουν συμπεράσματα και να διαμορφωθεί ένα πλαίσιο συνέχειας του έργου, σε βάθος χρόνου, για τη λειτουργία της σύγχρονης τέχνης στον δημόσιο χώρο, και ειδικότερα για τη διαμόρφωση και την αισθητική αναβάθμιση της εικόνας της πόλης μέσα από ζωγραφικές παρεμβάσεις. Έπειτα από συζήτηση με τον Γ. Χαρβαλιά [Αθήνα, 6/2/2017], ο ίδιος επισήμανε ότι συνολικά ήταν προγραμματισμένες 50 εικαστικές παρεμβάσεις στην πόλη της Αθήνας. Η υλοποίηση μεγάλου αριθμού εικαστικών παρεμβάσεων σε διαφορετικά σημεία στην πόλη της Αθήνας, θα δημιουργούσε ένα «δίκτυο» εικαστικών παρεμβάσεων/τοιχογραφιών, οι οποίες θα προσέδιδαν μία διαφορετική εικόνα στον δημόσιο χώρο του αστικού τοπίου. Στον χάρτη 1 παρουσιάζονται οι περιοχές εικαστικών παρεμβάσεων στην πόλη της Αθήνα. _

Χάρτης 1 | Περιοχές Παρέμβασης Προγράμματος ΥΠΕΚΑ και ΑΣΚΤ στην Αθήνα |υπόβαθρο googlemaps, ιδία επεξεργασία

οι εικαστικές παρεμβάσεις

Οι τοιχογραφίες που επιλέχθηκαν – κατόπιν αξιολόγησης από αντίστοιχες επιτροπές των δύο οργανωτικών φορέων – για τις μεσοτοιχίες των κτιρίων των παραπάνω περιοχών στην πόλη της Αθήνας, είναι οι ακόλουθες:

| Οδός Κριεζώτου [Κολωνάκι] | 1ο Βραβείο, «NO SIGNAL», Πάνος Σκλαβενίτης

| Οδός Πειραιώς – Μενάνδρου [Ομόνοια] | 2ο Βραβείο, «Τα χέρια που προσεύχονται», Παύλος Τσάκωνας

| Οδός Κασομούλη [Νέος Κόσμος] | 3ο Βραβείο, «Ο μίτος της ζωής», Αναστασία Κούβαρη.

Η πρώτη εικαστική παρέμβαση πραγματοποιήθηκε στην περιοχή της Ομόνοιας, στην οδό Πειραιώς – Μενάνδρου [2ο Βραβείο, Παύλος Τσάκωνας]. Το διακύβευμα και η δοκιμασία αυτής της πρώτης παρέμβασης έκριναν τη συνέχεια του πιλοτικού προγράμματος, και έτσι ακολούθησε η τοιχογραφία στην οδό Κριεζώτου στο Κολωνάκι [1ο Βραβείο, Πάνος Σκλαβενίτης], ενώ η Τρίτη ζωγραφική παρέμβαση ήταν στην οδό Κασομούλη [3ο Βραβείο, Αναστασία Κούβαρη]. Συνολικά το πιλοτικό πρόγραμμα του ΥΠΕΚΑ και της ΑΣΚΤ σκόπευε να υλοποιήσει 50 εικαστικές παρεμβάσεις στη πόλη της Αθήνας, όμως δεν πραγματοποιήθηκαν, εξαιτίας οικονομικών δυσκολιών. Στον χάρτη 2, απεικονίζονται οι εικαστικές παρεμβάσεις στις αντίστοιχες περιοχές.

Χάρτης 2 | Οι εικαστικές παρεμβάσεις στο χώρο της Αθήνας | υπόβαθρο googlemaps, ίδια επεξεργασία

Οδός Πειραιώς – Μενάνδρου | «Τα χέρια που προσεύχονται» |**Παύλος Τσάκωνας |**

Η πρώτη εικαστική παρέμβαση πραγματοποιήθηκε στην περιοχή της Ομόνοιας, η οποία διαθέτει ένα πολυπολιτισμικό και πολυφυλετικό προφίλ. Στην ευρύτερη περιοχή παρατηρείται ένα μεγάλο ποσοστό οικονομικών μεταναστών με ταυτόχρονη ανάπτυξη του παρεμπορίου του δρόμου. Η οδός είναι σε άμεση γειτνίαση με την πλατεία Ομονοίας [παλαιό κέντρο Αθήνας], αποτελώντας ένα σημείο συναλλαγής και επικοινωνίας μεταξύ των μεταναστών, μετακίνησης των πολιτών των δυτικών προαστίων, σημείο αφετηρίας λεωφορείων και τέλος, είσοδου προς τη πόλη της Αθήνας από το λιμάνι του Πειραιά.

Επειτα από το 2008, η περιοχή της Ομόνοιας εμφανίζει απροκάλυπτα, με αμεσότητα και οξύτητα, όλες τις όψεις της βαθιάς υποβάθμισης, όλες τις εικόνες και τα φαινόμενα της οικονομικής και κοινωνικής ύφεσης. Για τους λόγους αυτούς επιλέχθηκε ως μία εξαιρετικά δύσκολη περιοχή για την πιλοτική μελέτη του έργου, ενώ στη περιοχή διαφαίνονται τα περισσότερα αστικά προβλήματα: συρρίκνωση οικονομικής και εμπορικής χρήσης, γκετοποίηση, παραεμπόριο μεταναστών, με ένα γενικό αίσθημα οικονομικής ανέχειας, κοινωνικής ένδειας, πολιτικής εγκατάλειψης και κοινωνικής κατάρρευσης. Πρόκειται για ένα κοινωνικό ψηφιδωτό που φιλοξενεί κοινωνικές/οικονομικές ομάδες που έχουν πληγεί περισσότερο από την κρίση.

Για την εν λόγω περιοχή [βάσει της «δύσκολης» φυσιογνωμίας της], επιλέχθηκε η πρόταση του Παύλου Τσάκωνα, η οποία κέρδισε το 2ο βραβείο.

Η εικαστική πρόταση οικειοποιείται ένα ιστορικό σχέδιο του Albrecht Dürer με τίτλο «Τα χέρια που προσεύχονται» και τοποθετείται μεγεθυμένο και με μετατοπισμένο προσανατολισμό σε ένα δεκαώροφο κτίριο [ξενοδοχείο]. Ο Π. Τσάκωνας, επεξεργάστηκε ψηφιακά και απλοποίησε γραφιστικά το αρχικό σχέδιο του Dürer, έτσι ώστε να μεταφερθεί στο πλαίσιο της οδού Πειραιώς. Ο Π. Τσάκωνας αφαίρεσε πολλές από τις λεπτές ποιότητες της γραφής του Dürer, ενώ ταυτοχρόνως έχουν απολεσθεί πολλά από τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του ζωγράφου και της εποχής του, έτσι ώστε η τοιχογραφία να είναι άμεσα αναγνωρίσιμη, με μια σταθερή συνθήκη ομοιότητας ως προς την εικόνα αναφοράς. Στην ουσία έγινε μία αλλαγή στο περιεχόμενο, στο περιβάλλον, στην κλίμακα και στη λειτουργία του έργου, διατηρώντας όμως την ομοιότητα της εικόνας με το αριστουργηματικό έργο του Dürer [Α. Χελιώτη, 2015].

Στη Τέχνη ο Θεός κρύβεται στη λεπτομέρεια, σε μια σημαίνουσα λεπτομέρεια, η οποία εν προκειμένω δεν είναι λεπτομέρεια αλλά διαφορά. Η επιτυχία του έργου οφείλεται σε ό,τι ακόμα διατηρεί από το εξαιρετικό έργο του μεγάλου ζωγράφου Albrecht Dürer. Από τη στάση προσευχής της σπουδής του Dürer, η οποία θα υποδήλωνε ότι έχουμε τουλάχιστον εγκαταλείψει στο έλεος του Θεού, με τη μετατροπή της φοράς του σχεδίου προς τα κάτω από τον Π. Τσάκωνα, νοείται ότι ακόμα και ο Θεός μας έχει εγκαταλείψει. Το σημείο επιλογής στην Οδό Πειραιώς και Μενάνδρου εντείνει ακόμα περισσότερο τη σημασία του έργου. Η εν λόγω τοιχογραφία δεν επιδιώκει να αναβαθμίσει

την εικόνα της περιοχής, να την εξωραΐσει, αλλά να τονίσει τον υποβαθμισμένο και πολυτάραχο χαρακτήρα της [Γ. Χαρβαλιάς, ΥΠΕΚΑ, 2011]. Στη παρούσα πολιτικό - κοινωνική στιγμή υπογραμμίζεται η αίσθηση της «πτώσης»._

Εικόνα 9 | «Τα χέρια που προσεύχονται», οδός Πειραιώς και Μενάνδρου, Ομόνοια | Πηγή | Ιδία λήψη

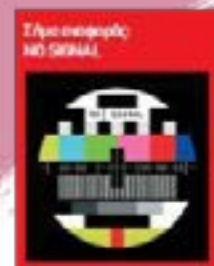
Εικόνα 10 | «Τα χέρια που προσεύχονται», οδός Πειραιώς και Μενάνδρου, Ομόνοια | Πηγή | Ιδία λήψη

Οδός Κριεζώτου | «NO SIGNAL» | Πάνος Σκλαβενίτης

Η οδός Κριεζώτου στο Κολωνάκι βρίσκεται στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας, σε μία περιοχή που χαρακτηρίζεται ως μία εμπορική και οικονομική ζώνη με κανονικότητα. Στο σημείο αυτό, σε μία μεσοτοιχία πολυκατοικίας, που έχει όψη σε δημόσιο χώρο, πραγματοποιήθηκε η πρώτη εικαστική/ζωγραφική παρέμβαση. Ο Πάνος Σκλαβενίτης [ΑΣΚΤ], ο οποίος κέρδισε το πρώτο βραβείο, επιλέγει και οικειοποιείται το διεθνές τηλεοπτικό σήμα «NO SIGNAL», από τους κώδικες οπτικής επικοινωνίας, που σήμερα τείνει να ξεχαστεί, καθώς η τηλεοπτική ροή είναι πλέον συνεχής και αδιάλειπτη στα κανάλια της τηλεόρασης. Αυτό που θέλει να μας μεταφέρει, είναι ότι ο χρόνος θέασης είναι ένας χρόνος παθητικής κατανάλωσης, αφομοίωσης και απώλειας του υποκειμένου [Α. Χελιώτη, 2015].

Η ζωγραφική αυτή παρέμβαση, δείγμα της street art και του graffiti, μας προβάλλει ένα πληροφοριακό και τηλεοπτικό «black out» που υπαινίσσεται με σκληρό τρόπο το τέλος της τηλεθέασης, το τέλος του θεάματος, μέσα από τις θεαματικές, μνημειακές διαστάσεις της τοιχογραφίας [καλύπτει όλη την επιφάνεια της μεσοτοιχίας]. Η γεωμετρική δομή του σχήματος είναι αναλογική με τις διαστάσεις του κτιρίου, σε συνθέσεις γεωμετρικής αφάιρεσης ενώ από κάποια σημεία θέασης η σύνθεση λειτουργεί αναμορφωτικά στα μάτια του θεατή. Αυτό εισάγει μία χρονικότητα στην εμπειρία πρόσληψης του έργου [Γ. Χαρβαλιάς, ΥΠΕΚΑ, 2011]. Η πολυχρωμία και το μέγεθος του έργου, δημιουργούν στο θεατή αισθήματα έκπληξης στο «γκρίζο» στο σημείο εκείνο, ενώ το θέμα συνάδει με τον εμπορικό χαρακτήρα της περιοχής [διαφημίσεις, marketing,

καταναλωτισμός σε παραλληλία με την τηλεόραση]. Το συμβολικό περιεχόμενο του έργου ως προς το τηλεοπτικό σήμα και το περιεχόμενο των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, παραλληλίζεται με την φυσιογνωμία της περιοχής του κέντρου. _

Εικόνα 11 | «NO SIGNAL», οδός Κριεζώτου, Κολωνάκι
Πηγή | Ιδία λήψη

Εικόνα 12 | «NO SIGNAL», οδός Κριεζώτου, Κολωνάκι
Πηγή | ΥΕΠΚΑ, 2011

Οδός Κασομούλη | «Ο μίτος της ζωής» | Αναστασία Κούβαρη

Η τρίτη τοιχογραφία πραγματοποιήθηκε στην οδό Κασομούλη, στον Νέο Κόσμο, σε μία περιοχή η οποία αποτελείται από προσφυγικές κατοικίες. Η περιοχή είναι ήπια με βασικό χαρακτηριστικό την χρήση της κατοικίας και το χαμηλό ύψος δόμησης των προσφυγικών κατοικιών. Η εικαστική πρόταση της Αναστασίας Κούβαρη, η οποία κέρδισε το 3ο βραβείο, αφορά ένα πολύχρωμο σχέδιο, με εκφραστική αμεσότητα, με κουβάρια νήματος, τα οποία αντιπροσωπεύουν το «Μίτο της Ζωής». Η τοιχογραφία έγινε στη μεσοτοιχία μίας προσφυγικής πολυκατοικίας, η οποία έχει όψη στον κεντρικό δρόμο όπου διέρχεται η γραμμή του τραμ.

Η σχηματοποίηση του σχεδίου της έχει την καθαρότητα σήματος, συμβόλου, ενώ παράλληλα η εσωτερική ροή και η χρωματική συγκρότηση της εικόνας του κουβαριού, αποκαλύπτει στη κίνηση του θεατή ένα ενεργειακό χρωματικό πεδίο [Γ. Χαρβαλιάς, ΥΠΕΚΑ, 2011]. Το σχέδιο είναι εύληπτο από τους κατοίκους, έχει σωστή κλίμακα, διατηρεί έναν μορφοτυπικό χαρακτήρα και εκπέμπει αισθήματα αισιοδοξίας εξαιτίας κυρίως του χρωματικού του περιεχομένου.

Η τοιχογραφία αυτή σέβεται το οικείο και το ανθρώπινο, και είναι αναλογική και λειτουργική σε σχέση με την κλίμακα του συγκεκριμένου δημοσίου χώρου. Σε μια ζώνη κατοικίας, όπως είναι η συγκεκριμένη περιοχή, υπάρχει η ανάγκη να θυμηθούμε αρχέτυπους τύπους και τρόπους, ξεφεύγοντας από την επιθετικά ανταγωνιστική λειτουργία της πόλης. Τα κουβάρια νήματος ξετυλίγουν το μίτο της ζωής, με ένα συμβολικό περιεχόμενο που συνάδει με τον

χαρακτήρα της περιοχής, με τις προσφυγικές κατοικίες [άτομο - κατοίκηση]. Τέλος, η σύνθεση της λειτουργεί και ως μια ασυνείδητη παραστατικοποίηση του ίδιου του ονόματός της, όπως συμβαίνει συχνά στα περισσότερα graffiti, και γι' αυτό ίσως είναι ο καλύτερος τρόπος υπογραφής του έργου της._

Εικόνα 13 | «Ο μίτος της ζωής», οδός Κασομούλη, Νέος Κόσμος
Πηγή | Ιδία λήψη

Εικόνα 14 | «Ο μίτος της ζωής», οδός Κασομούλη, Νέος Κόσμος
Πηγή | ΥΠΕΚΑ, 2011

3/2/ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΥΠΕΚΑ | ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ

«οι εικόνες είναι προορισμένες να λειτουργήσουν ως πρότυπα για τις πράξεις» [Vilém Flusser]

Αν οι ακάλυπτες επιφάνειες δεν είναι τίποτα άλλο από έναν λευκό καμβά, και αν όλοι πάσχουμε από έναν καταπιεσμένο τρόπο του κενού [horror vacui] τότε το πεδίο είναι ελεύθερο στη Street Art, στις εικαστικές παρεμβάσεις ως εργαλείο του αστικού σχεδιασμού, να γεμίσουν αυτό το κενό με έργα, τα οποία θα αποτελέσουν εφαλτήριο στον επαναπροσδιορισμό του δημόσιου χώρου. Το εδάφιο αυτό βασίζεται στην επιτόπια παρατήρηση, στη συζήτηση με τον κ. Γ. Χαρβαλιά και σε συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν σε ένα ενδεικτικό δείγμα κατοίκων/εργαζομένων στις περιοχές παρέμβασης, τον Ιούνιο του 2015¹⁸ και τον Φεβρουάριο του 2017. Συνολικά πραγματοποιήθηκε συζήτηση με 25 άτομα στις τρεις περιοχές παρέμβασης [10 άτομα στο Κολωνάκι, 10 άτομα στην Ομόνοια και 5 στον Νέο Κόσμο], ενώ η πλειοψηφία των ερωτηθέντων ήταν εργαζόμενοι στις περιοχές αυτές, άντρες [11 γυναίκες, 14 άντρες], ηλικίας από 25 ετών έως 65.

Η τέχνη και οι μορφές που παίρνει στον δημόσιο αστικό χώρο είναι ένα μέσο ανάκτησης του δημόσιου χώρου από τους κατοίκους/θεατές/χρήστες. Μέσα από την συζήτηση με τους

18. Χελιώτη Αδαμαντία [2015]: Μορφές Τέχνης και Δημόσιος Χώρος, Μεταπτυχιακή Εργασία, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, ΔΠΜΣ: Πολεοδομία - Χωροταξία, Ακαδημαϊκό Έτος 2014-2015, Εαρινό Εξάμηνο, Επιβλέποντες καθηγητές: Ντ. Βαΐου, Μ. Μαντουβάλλου, Μ. Μαυρίδου, Θ. Παγώνης, Αθήνα, 2015

κατοίκους/εργαζόμενους στο κέντρο της Αθήνας, έγινε σαφές ότι οι εικαστικές παρεμβάσεις είναι κοινώς αποδεκτές από τους πολίτες και θεωρούνται ένας τρόπος ποιοτικής αναβάθμισης της εικόνας του αστικού τοπίου. Οι πολίτες εκλαμβάνουν τέτοιου είδους επεμβάσεις σαν κάτι θετικό, αισιόδοξο το οποίο δίνει ζωή και νόημα σε μονότονους/άχρωμους/κενούς δημόσιους χώρους και όψεις κτιρίων.

Το πιλοτικό αυτό πρόγραμμα λειτούργησε ως ένα δημιουργικό θερμοκήπιο ευαισθητοποίησης, έρευνας και επεξεργασίας εικαστικών παρεμβάσεων στον δημόσιο χώρο. Ενώ τα έργα της δημόσιας τέχνης είναι οριστικές μορφές, η ερμηνεία τους παραμένει πάντα ανοιχτή μπροστά μας. Είναι γεγονός ότι οι εικαστικές παρεμβάσεις στο κέντρο της Αθήνας, έτυχαν πλατιάς και άμεσης αποδοχής, πρώτα από τους πολίτες και εν συνεχεία από τα ΜΜΕ, ενώ η πραγματοποίησή τους χρονικά συνέπεσε με μια σειρά από εκρηκτικές εξελίξεις στον δημόσιο χώρο και σφοδρές ανατροπές στην πολιτική και στην οικονομία [2010], συνδυαζόμενες με δυναμικές εκδηλώσεις διαμαρτυρίας και κοινωνικές κινητοποιήσεις [ΥΠΕΚΑ, 2011]._

Στο Κολωνάκι, μία περιοχή στο κέντρο της Αθήνας με οικονομική και εμπορική ανάπτυξη, οι ρυθμοί είναι έντονοι, γρήγοροι και δεν επιτρέπουν στον θεατή να «ανοίξει διάλογο» με τους δημόσιους χώρους. Οι εργαζόμενοι της περιοχής βιώνοντας τον χώρο καθημερινά συμμετείχαν στη συζήτηση περί δημόσιου χώρου και τέχνης. Ενδεικτικά, η Ντορέττα [34 ετών, ιδιωτική υπάλληλος, 2015] στο Κολωνάκι, στην περιοχή της τοιχογραφίας «No signal» δήλωσε:

«Η περιοχή απέκτησε χρώμα και χαρακτήρα. Όταν το κοιτάω μου περνάει θετικά αισθήματα. Με αυτό τον τρόπο αναβαθμίζεται η εικόνα της πόλης. Εκπέμπει χαρά και δημιουργία». Επίσης, στην ίδια περιοχή, η Ναταλία [25 ετών, ιδιωτική υπάλληλος, 2015], είπε χαρακτηριστικά: **«Μου αρέσουν τα graffiti που έχουν θέμα και δεν είναι τύπου συνθήματα. Πρέπει να υπάρχουν στην πόλη με μέτρο. Το συγκεκριμένο αρέσει πολύ στον κόσμο που περνάει από αυτό το σημείο. Τουρίστες και έλληνες στέκονται και το φωτογραφίζουν. Όλοι όσοι εργαζόμαστε στην περιοχή ήμασταν από την αρχή σύμφωνοι και θετικοί με αυτή τη δράση»** [Α. Χελιώτη, 2015].

Επειτα από συζήτηση τον Φεβρουάριο του 2017 στο ίδιο σημείο παρέμβασης, αναδύθηκε ένα ακόμη στοιχείο, μία ακόμη σχέση: ο χώρος και η μνήμη. Συγκεκριμένα, οι περαστικοί/εργαζόμενοι της περιοχής έχουν ταυτίσει την τοιχογραφία με το θέμα «NO SIGNAL», με το κλείσιμο της EPT [2013], και το παλιό τηλεοπτικό σήμα. Η Έλενα [26 ετών, φαρμακοποιός, 2017] δήλωσε: «**το NO SIGNAL το συνδέω με το παρελθόν, με τα παιδικά μου χρόνια. Συνειρμικά, με την εικόνα της τηλεόρασης τότε**», ενώ ο Χρήστος [34 ετών, οπτικός, 2017] είπε: «**μου αρέσει το συγκεκριμένο, μου θυμίζει το παλιό σήμα της EPT. Είναι μια οικεία εικόνα από τα παιδικά μου χρόνια**». Παρατηρείται λοιπόν, μια σύνδεση/σχέση της τοιχογραφίας με τη συλλογική μνήμη του παρελθόντος και με την καθημερινή αστική ζωή, η οποία αποτυπώνεται στο αστικό τοπίο. Ο δημόσιος χώρος αποκτά ταυτότητα, φυσιογνωμία, σημασιολογία και εγγράφει πάνω του την συλλογική/ατομική μνήμη των πολιτών/θεατών. Αυτόματα μετατρέπεται σε βιωμένο χώρο. Τα στοιχεία τέχνης με εννοιολογικό περιεχόμενο μπορούν να δημιουργήσουν αυτή τη σχέση του χώρου – ο οποίος μετατρέπεται σε βιωμένο – με την συλλογική μνήμη: «Αυτή ακριβώς η συλλογική μνήμη δεν θα πρέπει να ειπωθεί ως μια αόριστη, ασαφούς νοήματος έννοια, αλλά ως απαραίτητη συνθήκη για τη συγκρότηση όρων κοινωνικής συνοχής, υποδεικνύοντας στο κοινωνικό σύνολο ότι έχει εύρος ζωής μεγαλύτερο από τον παρόντα χρόνο, επομένως έχει και τις δυνατότητες και την υποχρέωση να επαυξήσει το χρόνο ζωής του πέραν του πεπερασμένου χρόνου μιας γενεάς» [Boyer, 1994]. Τέλος, ο Κλεάνθης [25 χρονών,

αυτοκινητιστής, 2017] επισήμανε ότι «τον ζωγραφισμένο τοίχο τον αντιπαραθέτω με τις διπλανές άδειες όψεις των παλιών κτιρίων. Βλέπεις την αντίθεση», ενώ και η Μαρία [26 χρονών, μεταπτυχιακή φοιτήτρια, 2017] κάτοικος της περιοχής δήλωσε το ίδιο «Θεωρώ ότι κοσμεί πολύ ωραία την μεσοτοιχία του κτιρίου και δεν αφήνει το άχαρο κομμάτι της κενής του όψης να φανεί. Αν το αντιπαραβάλεις με το άλλο κομμάτι της παλιάς διπλανής πολυκατοικίας βλέπεις πόσο μπορεί να αλλάξει η όψη μιας πολυκατοικίας και να τραβήξει το βλέμμα του περαστικού». Συμπεραίνουμε ότι οι όψεις/μεσοτοιχίες των πολυκατοικιών μπορούν είτε να είναι «κενές» χωρίς περιεχόμενο, με το χρώμα που αφήνει ο χρόνος πάνω τους, ή «πλήρεις», ως καμβάς για την δημόσια τέχνη και την «Τέχνη του Δρόμου», γίνεται έτσι μία «χώρική σύγκριση».

Από την άλλη στην Ομόνοια, έναν χώρο με υποβαθμισμένη εικόνα και φανερά τα σημάδια της κρίσης, με ποικίλα αστικά προβλήματα, με πολίτες που χαρακτηρίζονται από οικονομική, κοινωνική και στεγαστική αποστέρηση, οι εικαστικές παρεμβάσεις είναι ένας είδος «λύτρωσης» των δημόσιων χώρων, μία διέξοδος αισιοδοξίας στο γκρίζο αστικό τοπίο. Η Κατερίνα [25 ετών, εργαζόμενη σε περίπτερο, 2015] δήλωσε: **«Ομορφαίνει τους άδειους τοίχους, ανεβαίνει το επίπεδο αισθητικής..... Η περιοχή το χρειαζόταν. Μπορεί να μην είναι αναγκαία τα graffiti, αλλά το συγκεκριμένο, για το λόγο που δημιουργήθηκε, δίνει ελπίδα και δύναμη σε μια περιοχή που εκπέμπει θλίψη. Παλιά το κέντρο ήταν αλλιώς, τώρα έχει υποβαθμιστεί»**. Επιπλέον, ο Κώστας, ξενοδόχος της περιοχής ανέφερε: **«Μου αρέσει πολύ να βλέπω ζωγραφισμένους τοίχους. Προσφέρουν στην πόλη ψυχολογική ανάταση. Το συγκεκριμένο, είναι όμορφο αισθητικά και έχει ενδιαφέρον. Η περιοχή έχει προβλήματα. Με τη συγκεκριμένη παρέμβαση αποκτά ομορφιά, αλλά αυτό δεν βοηθάει από μόνο του τα προβλήματα που υπάρχουν»**.

Η πλειοψηφία [9/10] των ερωτηθέντων ήταν θετική και σύμφωνη με τέτοιου είδους εικαστικές παρεμβάσεις σε κενές όψεις, με την επισήμανση

να έχουν συμβολικό χαρακτήρα/περιεχόμενο. Αντίθετος με τις τοιχογραφίες και τα graffiti εν γένει, ήταν ο Δημήτρης, εργαζόμενος σε ξενοδοχείο στη περιοχή [59 ετών, εργαζόμενος Dorian Hotel, 2017], ο οποίος δήλωσε: «Όχι δεν συμφωνώ με τα graffiti. Δεν είναι τίποτα, δεν δείχνουν τίποτα. Δεν μου αρέσει το συγκεκριμένο [τα χέρια που προσεύχονται]. Δεν έχει νόημα, είναι φτηνή απόδοση αυτών που δεν έχουν τίποτα να δείξουν, είναι κενό. Ας έφτιαχναν αγάλματα. Η ανθρωπότητα θα ξεκινούσε από τα graffiti αν ήταν όσο σημαντικά και όχι από τα αγάλματα. Το συγκεκριμένο δεν δείχνει κάτι καλό, που είναι η προσευχή προς το Θεό, αλλά είναι η επίκληση σε κάτι κακό, που βρίσκεται στο έδαφος.»

Διαχρονικά, εκτός από την μία αρνητική αντίδραση, παρατηρείται ότι οι εργαζόμενοι/περαστικοί στην περιοχή της Ομόνοιας είναι θετικοί σε ζωγραφικές παρεμβάσεις σε άδειες όψεις κτιρίων και πιστεύουν ότι η πόλη ομορφαίνει μέσα από αυτές. Ο Γιώργος που εργάζεται σε κατάστημα απέναντι από την όψη του ξενοδοχείου με «τα Χέρια που προσεύχονται» και αντικρίζει καθημερινά το graffiti, επισήμανε ότι **«Συμφωνώ όταν γίνονται graffiti με συμβολικό χαρακτήρα, όταν με κάνουν να σκέφτομαι.**

Με κάνει να έχω ερωτήματα, να χαίρομαι. Δεν το έχω βαρεθεί, το βλέπω με χαρά. Θα ήθελα και άλλοι καλλιτέχνες να δημιουργήσουν και άλλα διαφορετικά στην περιοχή». Επιπλέον, πραγματοποιήθηκε συζήτηση με εργαζόμενο του ξενοδοχείου Vienna, στη μεσοτοιχία του οποίο δημιουργήθηκε η ζωγραφική παρέμβαση «Τα χέρια που προσεύχονται» από τον Παύλο Τσάκωνα, ο οποίος είπε τα εξής: **«Μέσω internet δηλώσαμε συμμετοχή στο ΥΠΕΚΑ. Έπειτα επιλεχθήκαμε από 5 κτίρια που είχαν δηλώσει συμμετοχή και μας πρότειναν το σχέδιο και δεχτήκαμε.**

Το σχέδιο μας άρεσε. Συμφωνώ με καλαίσθητες παρεμβάσεις από το να βλέπεις άδειες/κενές μάντρες και τοίχους. Μας κάνουν να φανταζόμαστε κάτι. Οι ξένοι το φωτογραφίζουν και μας ρωτάνε για αυτό. Δεν το έχω βαρεθεί αν και το βλέπω καθημερινά. Προσφέρει στη περιοχή μία ερμηνεία/αίσθηση που μεταβάλλεται. Τα χέρια βυθίζονται προς τα κάτω.». Παρατηρείται ότι σε γειτονιές με έντονα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα, η ανάγκη για αναβάθμιση της εικόνας των δημόσιων χώρων μέσω καινοτόμων εργαλείων αστικού σχεδιασμού, είναι επιτακτική. Τα χέρια δείχνουν στο έδαφος προκειμένου να τονίσουν/επιδείξουν τα αστικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η συγκεκριμένη περιοχή. Το περιεχόμενο της εικαστικής παρέμβασης κάνει τον θεατή να σκεφτεί, προβληματισθεί, λειτουργεί συνειρμικά [κρίση 2008, οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα, υποβάθμιση περιοχής], ενώ συνάμα αποτελεί μία μεταφορά ενός έργου τέχνης [Albrecht Dürer] στη πόλη.

Τέλος, η έρευνα πραγματοποιήθηκε στην τρίτη περιοχή παρέμβασης στην πόλη της Αθήνας, στον Νέο Κόσμο. Σε έναν χώρο με κυρίαρχη την χρήση της κατοικίας [προσφυγικές κατοικίες], ο Απόστολος [42 ετών, 2015] ο οποίος είναι κάτοικος της περιοχής, είπε: **«Την πρώτη φορά που το είδα με εντυπωσίασε. Ήταν μια ευχάριστη έκπληξη. Επειδή περνάω καθημερινά από εδώ, πλέον το έχω συνηθίσει. Η γειτονιά είναι φιλική και η παρέμβαση αυτή δίνει χρώμα, καλή διάθεση και είναι ένα ενεργό εικαστικό έργο»**. Ενώ η Νίκη [24 ετών, κάτοικος της περιοχής, 2015], ανέφερε: **«Είναι μια όμορφη πινελιά μέσα στην μονότονη Αθήνα. Τέτοιου είδους παρεμβάσεις μεταμορφώνουν την πόλη σε δημόσια γκαλερί. Το συγκεκριμένο με κάνει να χαμογελάω, εξαιτίας των χρωμάτων. Βγάζει αισιοδοξία»**.

Τέλος, η Ευαγγελία [25 ετών, μεταπτυχιακή φοιτήτρια, 2017], κάτοικος της περιοχής, δήλωσε σχετικά με τα graffiti ότι **«Τέτοιου είδους εικαστικές παρεμβάσεις έχουν μόνο θετικά αποτελέσματα. Είναι ένας συνδυασμός βελτίωσης της αισθητικής εικόνας της περιοχής και ευαισθητοποίησης των ανθρώπων σε διάφορα θέματα. Νιώθω ότι έχουμε ανάγκη να εκφραστούμε με κάποιον τρόπο και βλέποντας το αποτέλεσμα, το οποίο συνήθως είναι εντυπωσιακό, με ευχαριστεί. Ο συγκεκριμένος τρόπος είναι και ο πιο άμεσος καθώς είναι προσιτός στον καθένα.»**. «Ο μίτος της Ζωής» στην μεσοτοιχία της εργατικής πολυκατοικίας λειτουργεί συνειρμικά θυμίζοντας ότι το κουβάρι της ζωής ξετυλίγεται μέσα στον ιδιωτικό χώρο της κατοικίας, του «δοχείου ζωής». Με πολύχρωμο χαρακτήρα αφήνει την έννοια του να ξετυλιχθεί στα μάτια του περαστικού/ θεατή/ κάτοικου/ εργαζόμενου, δημιουργώντας του αισθήματα χαράς και αισιοδοξίας.

Μπροστά από τη συγκεκριμένη όψη διέρχεται η γραμμή του τραμ, οπότε δημιουργεί το αίσθημα της έκπληξης στους επιβάτες με τη σχέση κατοικίας [ως καμβάς] – νήματος ζωής [ως νόημα/περιεχόμενο], με τα ζωντανά χρώματα, να είναι κυρίαρχη. Μέσα στη βιαστική κίνηση της σύγχρονης ζωής, δημιουργούνται ερεθίσματα και δίνεται «τροφή για σκέψη». Παρατηρείται μία ακόμη σχέση: **χώρος – κίνηση – χρόνος – έννοια.**

Πέραν από την έρευνα πεδίου και την συζήτηση με τους κατοίκους/εργαζομένους των περιοχών, πραγματοποιήθηκε, στα πλαίσια της εργασίας, συνάντηση με τον κ. Γιώργο Χαρβαλιά, πρόεδρο της ΑΣΚΤ, αναπληρωτή καθηγητή ζωγραφικής και επιστημονικό υπεύθυνο του πιλοτικού προγράμματος του ΥΠΕΚΑ «Εικαστικές Παρεμβάσεις στον Δημόσιο Χώρο – Ζωγραφική επί των Τυφλών όψεων Κτιρίων της Αθήνας». Ο κ. Χαρβαλιάς μίλησε αρχικά για την χρηματοδότηση του προγράμματος, η οποία βασίστηκε στο ΕΣΠΑ και στο Πράσινο Ταμείο [Ευρωπαϊκά κονδύλια]. Το πρόγραμμα ξεκίνησε σαν «τεστ», σαν μία δοκιμή, με αφορμή αντίστοιχα παραδείγματα από το εξωτερικό, κυρίως από την Ευρώπη, ενώ παράλληλα δημιουργήθηκε ένα κείμενο – πλαίσιο, ούτως ώστε να αποτελέσει ένα εργαλείο, το οποίο θα μπορούσε να εντάξει και να χρηματοδοτήσει μία μεγάλη παρέμβαση στη πόλη της Αθήνας. Σύμφωνα με τον κ. Χαρβαλιά, το πιλοτικό αυτό πρόγραμμα ήταν κατατοπιστικό για μια σειρά προβλημάτων, πρακτικών και θεωρητικών, ενώ στη πορεία υλοποίησής του αντιμετωπίστηκαν αντιδράσεις από τους ιδιοκτήτες των κτιρίων, με την χώρα να έχει εισέλθει σε μία δύσκολη εποχή κρίσης/χρεοκοπίας.

Στη συνέχεια επισήμανε ότι, πολλές φορές θεωρήθηκαν αυτές οι δράσεις «προκλητικές» οικονομικά, σε σχέση με τις οικονομικές περικοπές, όμως τόνισε ότι τα τελικά ποσά που διατέθηκαν ήταν πάρα πολύ μικρά [παράδειγμα το έργο της οδού Πειραιώς στοίχισε 18.000 ευρώ], ενώ ταυτόχρονα αποτέλεσαν ένα κίνητρο απασχόλησης για την τοπική κοινωνία και για συγκεκριμένες ομάδες. Για πολλούς, οι παρεμβάσεις αυτές θεωρήθηκαν ως σπατάλες σε μια εποχή κρίσης, όμως στην ουσία το τελικό ποσό ήταν μία στοιχειώδη αμοιβή για την κάλυψη τεχνικών προϋποθέσεων [σκαλοσιές, χρώματα, κλπ.].

Στη συνέχεια της συζήτησής μας ο κ. Χαρβαλιάς δήλωσε ότι οι παρεμβάσεις αυτές είχαν θετικές αντιδράσεις από τον κόσμο, ότι ήταν μία πρωτοβουλία σημαντική και έτυχε ευρείας αποδοχής από κόσμο «αυθόρμητο», αλλά και από τα διεθνή μέσα, τα οποία κατέγραψαν αυτές τις παρεμβάσεις ως παραδείγματα καλής πρακτικής σε όλο τον κόσμο. Επιπλέον, επισήμανε ότι οι καλλιτέχνες, «γκραφιτάδες» [και αυτοί που δούλεψαν στις 3 περιοχές], δεν ήταν εξαρχής σύμφωνοι με το περιεχόμενο των εικαστικών παρεμβάσεων, καθώς ήταν διαφορετικό από το συνηθισμένο αυθόρμητο πνεύμα. Στόχος ήταν η εγγραφή της τέχνης στο δημόσιο χώρο και όχι τα «γκραφιτάδικα» μοτίβα.

Μετά την εποχή της μεταπολίτευσης, με μεγάλες τοιχογραφίες, που ήταν πρωτοβουλία της τοπικής αυτοδιοίκησης, με μία λογική σοβιετικών/υστεροσοβιετικών παρεμβάσεων, οι εικαστικές παρεμβάσεις του πιλοτικού αυτού προγράμματος, ήταν οι πρώτες σε ένα οργανωμένο πλαίσιο μεγάλης κλίμακας τοιχογραφιών. Ο κ. Χαρβαλιάς δήλωσε ότι μετά την υλοποίηση της πρώτης εικαστικής

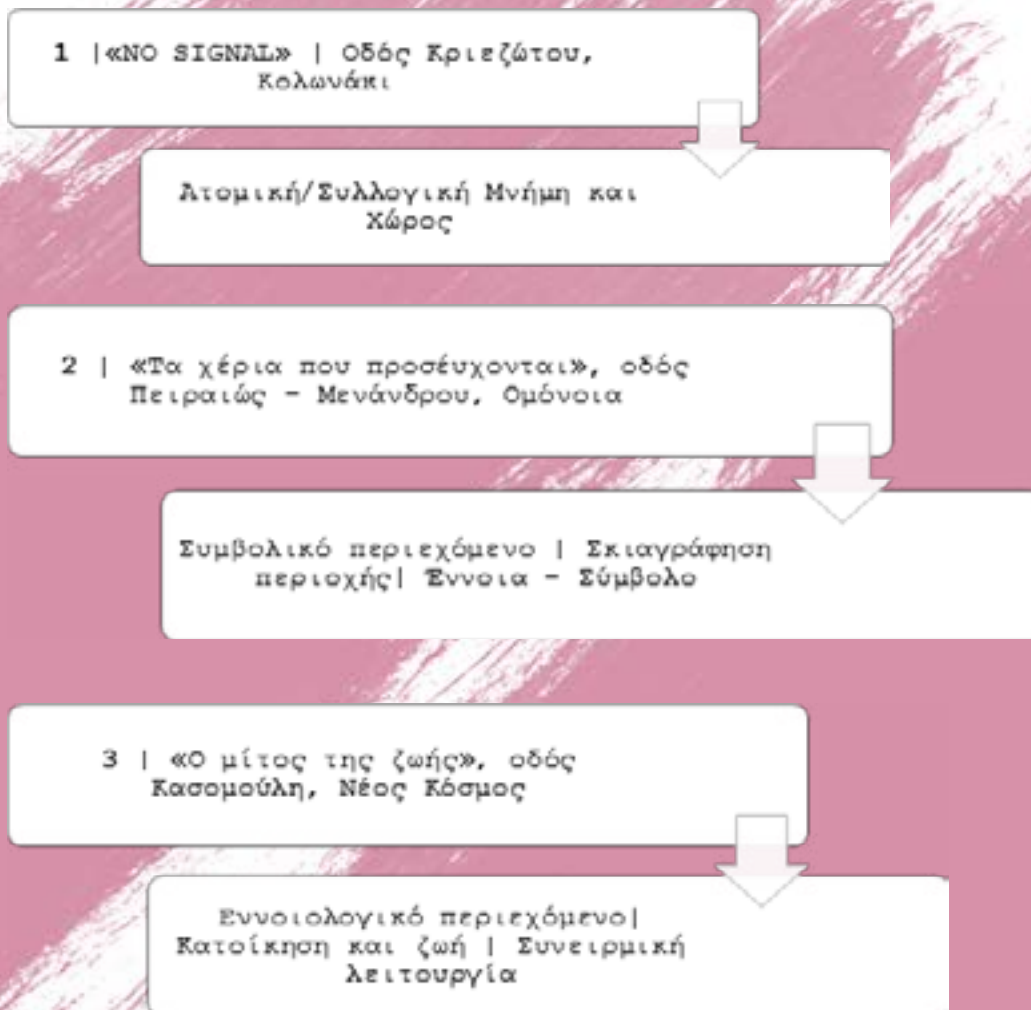
παρέμβασης στην οδό Πειραιώς, με «τα χέρια που προσεύχονται» έγινε αντιληπτό ότι το πείραμα αυτό πέτυχε. Μία τοιχογραφία σε μία ταλαιπωρημένη, πολυτάραχη περιοχή, δεν μπορεί να επιλύσει κοινωνικά προβλήματα, είτε υπάρχει, είτε δεν υπάρχει. Η δημόσια τέχνη ωστόσο μπορεί να προβάλλει κάποια μορφή του προβλήματος, με το παράδειγμα της Πειραιώς να θεωρείται επιτυχημένο και λόγω της κλίμακας αλλά και εξαιτίας τη σωστής ανάγνωσης της εικόνας. Σύμφωνα με τον κ. Χαρβαλιά η τοιχογραφία στην οδό Πειραιώς ακόμα εγγράφει μία όψη των προβλημάτων και έχει διαχρονικό συμβολισμό.

Σημαντικό είναι ότι αρχικά ήταν προγραμματισμένες 5 παρεμβάσεις πιλοτικά, ενώ αργότερα με το ίδιο πλαίσιο και με την ίδια καθοδήγηση είχαν σκοπό να πραγματοποιηθούν 50 παρεμβάσεις στην πόλη της Αθήνας. Αυτό το εγχείρημα δεν υλοποιήθηκε εξαιτίας των οικονομικών δυσκολιών και των αντιδράσεων του κόσμου ως προς αυτές τις οικονομικές δαπάνες. Οι εικαστικές αυτές παρεμβάσεις, βάσει όσων είπε ο κ. Χαρβαλιάς, θα άλλαζαν την πόλη, αλλά θα έδιναν και μία κριτική διάσταση σε σχέση με μία μιζέρια που υπάρχει στον δημόσιο χώρο. Επιπρόσθετα, τόνισε ότι στο πρόγραμμα αυτό υπήρχε πρόθεση να ενταχθούν και άλλου είδους προτάσεις τέχνης, όπως γλυπτά, εφήμερες κατασκευές, κ.α. που δεν θα είχαν μεγάλο κόστος, αλλά θα βασίζονταν σε έναν «ενθουσιασμό» στον να κάνει κάποιος πράγματα για την πόλη και στην ευρηματικότητα. Στόχος ήταν στη κίνηση του στην πόλη ο πολίτης να τα συναντά, και να του έθεταν ένα ερώτημα. Εξαιτίας της ρευστότητας της κατάστασης δεν προχώρησαν οι επόμενες εικαστικές παρεμβάσεις, αν και είχαν επιλεχθεί και οι περιοχές επέμβασης και οι αντίστοιχες τοιχογραφίες.

Ο κ. Χαρβαλιάς θεωρεί ότι πρέπει να μεταγράφονται στο δημόσιο χώρο εικαστικά θέματα/ έργα τέχνης, που θέτουν προβληματισμούς, γεννούν ερωτήματα και αισθήματα, σκιαγραφούν καταστάσεις, όπως αυτό στην οδό Πειραιώς. Πρέπει να υπάρχει ένα πεδίο εγγραφών και προβληματικής της τέχνης, και κυρίως της σύγχρονης τέχνης, στον αστικό χώρο, που θα ξεπερνά το κλασσικό graffiti. Κλείνοντας τη συζήτηση μας δήλωσε ότι είναι πολύ ευχαριστημένος από το τελικό αποτέλεσμα και από τις μετέπειτα εγγραφές των τοιχογραφιών, από όταν ήταν στην αρχή του προγράμματος, καθώς δεν περίμενε να έχουν τέτοια αποδοχή σε τόσο δύσκολη εποχή.

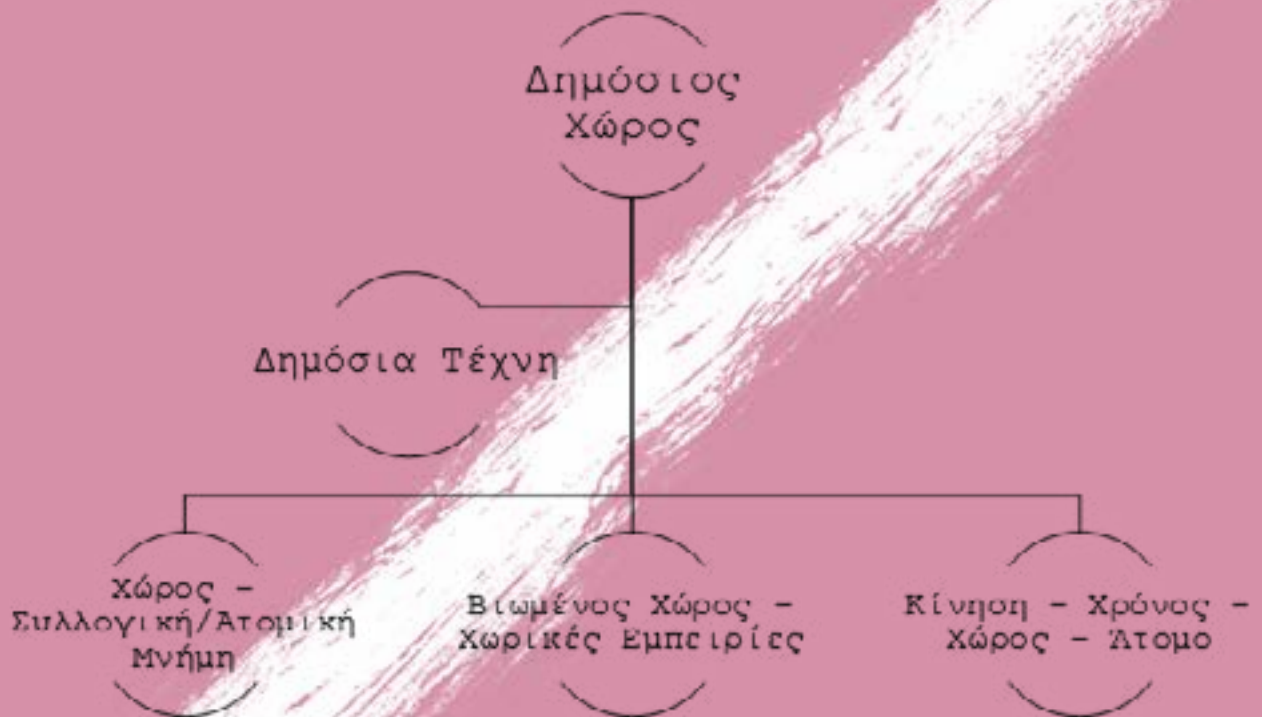
Μέσα από την επαφή με τους κατοίκους και τους εργαζόμενους αλλά και με τον κ. Γιώργο Χαρβαλιά, έγινε αντιληπτό ότι οι εικαστικές παρεμβάσεις, οι μορφές δημόσιας τέχνης, διαχρονικά [2015-2017], παρά τον ευάλωτο και εφήμερο χαρακτήρα τους, αποτελούν ένα εργαλείο αστικού σχεδιασμού, το οποίο επεμβαίνει στους κενούς, λευκούς δημόσιους χώρους και τους μετατρέπει σε έναν καμβά, σαν μια λευκή σελίδα που περιμένει το μελάνι. Μπορεί το περιεχόμενο της εικαστικής πρακτικής να είναι στατικό, αλλά η έννοια μεταβάλλεται ανάλογα με την πρόσληψη/αντίληψη του θεατή/χρήστη/κάτοικου. Το έργο τέχνης σήμερα αναλαμβάνει να επιτελέσει έναν διανοητικό ρόλο, που ξεπερνάει τα παραδεδομένα όρια της αισθητικής. Σε αυτό το πλαίσιο, οι εικαστικές αυτές παρεμβάσεις έτυχαν ευρείας αποδοχής από τους χρήστες του δημοσίου χώρους και εν γένει της πόλης της Αθήνας. Στα διαγράμματα 4 και 5 αποτυπώνονται οι παράμετροι του σχεσιακού συμπλέγματος Δημόσιας Τέχνης – Δημόσιου Χώρου, ως χωρικές και κοινωνικές εκφράσεις. _

Διάγραμμα 4 | Σχισιακό διάγραμμα εικαστικών παρεμβάσεων και ατόμου/θεατή/ περιηγητή

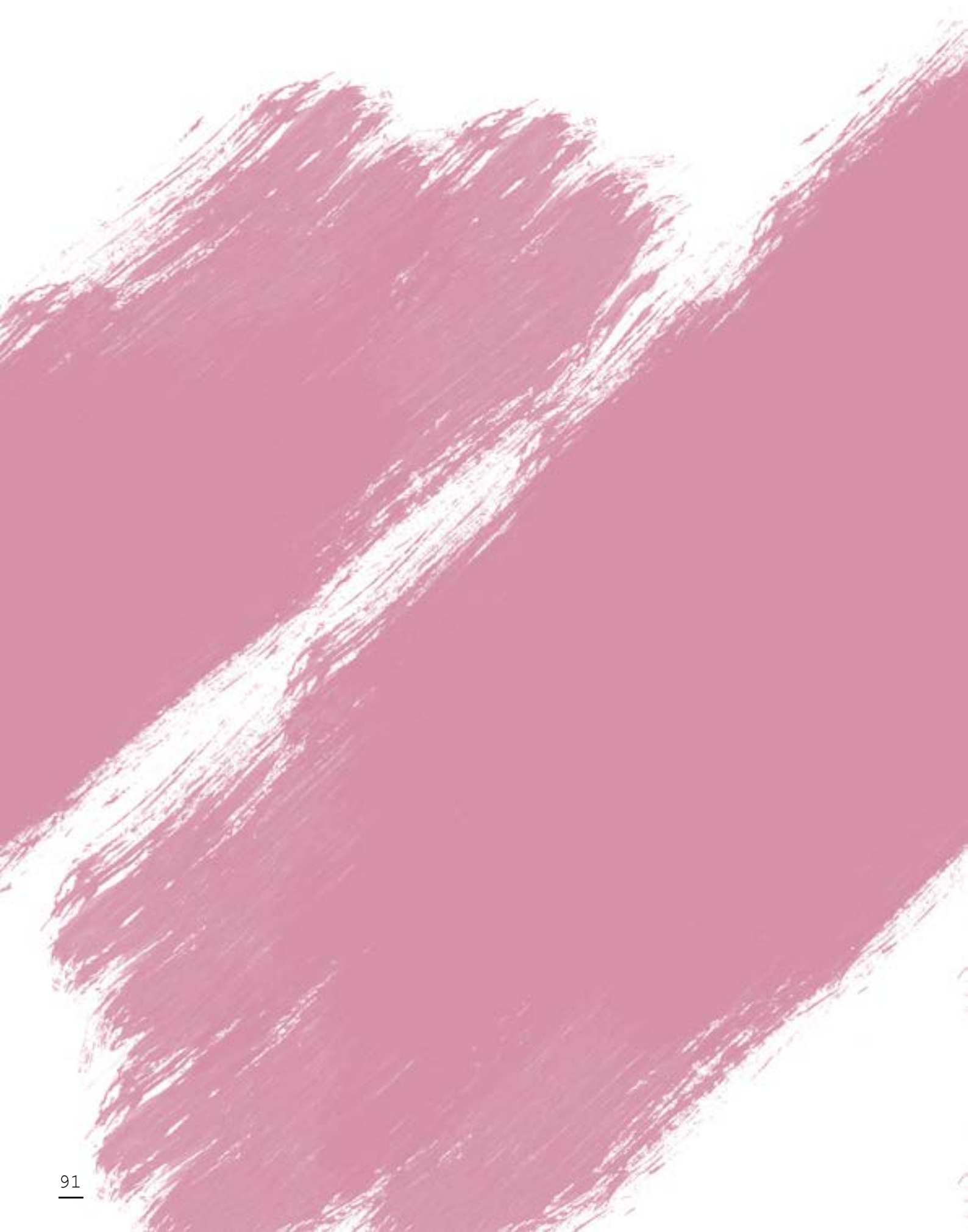
ιδία επεξεργασία

Διάγραμμα 5 | Δημόσιος Χώρος και «Τέχνη του Δρόμου» | Σχεσιακό Διάγραμμα

ιδία επεξεργασία

4 / ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

«Οι τέχνες του μέλλοντος θα είναι αναστατώσεις καταστάσεων, ή τίποτα» [Guy Debort]

Η διπλωματική αυτή εργασία εξέτασε μόνο μία από τις εκφάνσεις της τέχνης στο δημόσιο χώρο της πόλης, την «Τέχνη του Δρόμου»/street art/graffiti, με χωρικό υπόβαθρο το αστικό τοπίο της Αθήνας. Παρόλα αυτά, τα συμπεράσματα είναι τόσο αποτέλεσμα του θεωρητικού υποβάθρου [κεφάλαιο 1 και 2], όσο και της μελέτης περίπτωσης [κεφάλαιο 3] με ειδική κατηγορία τις εικαστικές/ζωγραφικές παρεμβάσεις στις τυφλές όψεις κτιρίων και τον κοινωνικό τους αντίκτυπο.

Η πόλη και οι χώροι της, στο πλαίσιο της κρίσης και υποβάθμισης που έχουν εισέλθει, χρειάζονται καινοτόμα εργαλεία αστικού/πολεοδομικού σχεδιασμού με στόχο την δημιουργία ποιοτικότερου αστικού περιβάλλοντος. Η συνύπαρξη τέχνης και δημοσίου χώρου θα προσφέρει έναν «ανοιχτό διάλογο» μεταξύ του θεατή/πολίτη και της πόλης. Στόχος πρέπει να είναι η μείωση των αποστάσεων ανάμεσα στην αστική ιδεολογία [αστική ζωή/καθημερινότητα] και την τέχνη και αυτό επιτυγχάνεται μέσα από τις αναγνώσεις που προτείνει στο κοινό η άμεση έκθεση των έργων και η εισβολή τους στην καθημερινότητα του αστού-θεατή.

Το έργο τέχνης δεν ανήκει ποτέ a priori σε ένα χώρο - δημόσιο, ιδιωτικό ή άλλον που θα ήταν ο δικός του χώρος - ούτε είναι ενύπαρκτο σ' αυτόν: το έργο τέχνης, ως επινόημα ή τεχνούργημα [τουτέστιν ως εν γένει ποιητικό έργο ή ποιείν], τίθεται και τιθέμενο εν-τοπίζεται, παρέχοντας τόπο και διανοίγοντας το χώρο.

Για να υπάρξει χώρος, πρέπει πρωτίστως να εγχαραχθεί ένα ίχνος, να εισαχθεί μία διαφορά στο αδιαφοροποίητο. Εν αρχή ην το θέτειν, η θέτουσα – χωροποιούσα χειρονομία. Με άλλα λόγια, το καλλιτεχνικό αντικείμενο είναι αυτό που γεννά το χώρο – ένα χώρο σχεσιακής εμπλοκής. Η τέχνη, στον δημόσιο χώρο, δεν μπορεί να επιλύσει κοινωνικά, οικονομικά, πολιτισμικά προβλήματα. Η συμβολή, η κατανόηση και η πρόθεση μιας αναμόρφωσης του δημόσιου χώρου, χωρίς αποκλεισμούς και κοινωνικές ανισότητες, με γνώμονα ένα δημοκρατικό σχεδιασμό, μας οδηγούν στην παράλληλη διερεύνηση των κοινωνικών, πολιτικών παραμέτρων που διαμόρφωσαν την κατάσταση αυτή στο αστικό περιβάλλον [απαξίωση, εγκατάλειψη, έλλειψη ταυτότητας δημόσιου χώρου], αναδεικνύοντας ταυτόχρονα τη σύνδεση των επιμέρους λύσεων με την πολιτική διάσταση του προβλήματος, τόσο στη δημόσια σφαίρα όσο και στο χώρο του υποκειμένου [Γ. Χαρβαλιάς, ΥΠΕΚΑ, 2011]. Κάθε έργο της δημόσιας τέχνης είναι αυταξία, προ και πέραν της ερμηνευτικής πρόσληψής του, με την ερμηνεία του να είναι ανοιχτή και να συναρτάται με το πλαίσιο, το χρόνο και τη συλλογική ή ατομική παιδεία του θεατή/παρατηρητή/χρήστη του δημόσιου χώρου.

Μέσω της δημόσιας τέχνης, η οποία απεγκλωβίζεται από τα στεγανά της, δημιουργείται ένας ανοιχτός, δημόσιος διάλογος μεταξύ του πολίτη και του δημόσιου αστικού χώρου, ο οποίος εμπεριέχει την τέχνη όχι ως απλή διακόσμηση, αλλά ως έναν συνδεδετικό κρίκο [εφαλτήριο] της διάδρασης πόλης και ατόμου. Σύμφωνα με τον G. Simmel²⁰

20. George Simmel, Πόλη και Ψυχή, μτφρ. Γ. Λυκιαρδόπουλος, Έρασμος, 1993

όποιος βλέπει χωρίς να ακούει είναι πολύ πιο ανήσυχος από εκείνον που ακούει χωρίς να βλέπει. Αυτό είναι ένα χαρακτηριστικό της κοινωνιολογίας της μητρόπολης, καθώς οι αμοιβαίες σχέσεις των ανθρώπων στις μεγαλουπόλεις διακρίνονται από μια σαφή υπεροχή της δραστηριότητας του ματιού [παρατήρηση] σε σχέση με εκείνη της ακοής.

Μια «δημόσια γκαλερί», με ενεργά εικαστικά έργα, απεγκλωβίζει την τέχνη από τις αίθουσες των μουσείων/galleries και απελευθερώνει τη σκέψη του πολίτη. Τέχνη και δημόσιος χώρος έχουν δύο ισχυρούς κοινούς παρανομαστές, τα άτομα και τα δημοκρατικά ιδεώδη. Η ένθεση εικαστικών έργων/ ζωγραφικών συνθέσεων/ τοιχογραφιών /graffiti/ γλυπτών/ εγκαταστάσεων ή άλλων μορφών τέχνης μεγάλης ή μικρής κλίμακας, στον δημόσιο αστικό χώρο μπορεί να εισχωρήσει στη δημόσια αστική ζωή, συνδιαλεγόμενη με τους κατοίκους της πόλης, δημιουργώντας τους αισθήματα «κάθαρσης». Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, στο αστικό μέλλον ο άνθρωπος ίσως μπορέσει να αποδεσμευτεί, έστω και συγκυριακά ή παραδοσιακά, από τα εν οίκω, με την παρουσία της τέχνης εν δήμω.

Όσον αφορά στην περίπτωση μελέτης της εργασίας, σύμφωνα με το ΥΠΕΚΑ [2011], οι εικαστικές παρεμβάσεις στο κέντρο της Αθήνας, έτυχαν πλατιάς και άμεσης αποδοχής, πρώτα από τους πολίτες και εν συνεχεία από τα ΜΜΕ, ενώ η πραγματοποίησή τους χρονικά συνέπεσε με μια σειρά από εκρηκτικές εξελίξεις στο δημόσιο χώρο και σφοδρές ανατροπές στην πολιτική και στην οικονομία [2010], συνδυαζόμενες με δυναμικές εκδηλώσεις διαμαρτυρίας και

κοινωνικές κινητοποιήσεις. Μέσα από την έρευνα πεδίου στις τρεις περιοχές επέμβασης, την επαφή και τον διάλογο με τους κατοίκους/εργαζόμενους/θεατές, αλλά κι από την συζήτηση με τον κ. Γιώργο Χαρβαλιά, ο οποίος βίωσε τη διαδικασία του πιλοτικού προγράμματος εκ των έσω, έγινε αντιληπτό ότι πρόκειται για μία επιτυχημένη προσπάθεια/δοκιμή της εμφάνισης της δημόσιας τέχνης – με μία από τις εκφάνσεις της, την «Τέχνη του Δρόμου», τις τοιχογραφίες/graffiti – στον ανοιχτό, ελεύθερο δημόσιο χώρο της πόλης. Αποτέλεσε μία οργανωμένη δοκιμή/εγγραφή της δημόσιας τέχνης στο αστικό τοπίο, στο δημόσιο γίνεσθαι, με τοιχογραφίες μεγάλης κλίμακας σε κενές όψεις πολυκατοικιών, οι οποίες αποτέλεσαν ένα λευκό καμβά για την έκφραση συμβολικών/ενοιολογικών θεμάτων και είχε θετικό κοινωνικό αντίκτυπο, αλλά και ευρεία προβολή από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Παρόλα αυτά, στην πόλη της Αθήνας, η δημόσια τέχνη, με όλες τις εκφάνσεις της, και η σχέση της με το δημόσιο χώρο αποτελεί ακόμα ένα ανεξερεύνητο πεδίο.

Σύμφωνα με τον Lefebvre [1974]²¹ ο χώρος δεν αποτελεί μια έννοια αόριστη, η οποία ανταποκρίνεται σε όλες ανεξαιρέτως τις περιστάσεις, αλλά απεναντίας, «διαποτίζεται» από τις σημασίες των ιδιαίτερων δράσεων που λαμβάνουν χώρα εντός του. Η δημόσια τέχνη είναι μία ιδιαίτερη δράση που λαμβάνει χώρα σε αυτόν τον χώρο της πόλης, και προκαλεί «αντίδραση». Η τέχνη εκτεθειμένη στο δημόσιο χώρο, είναι μία δράση που δεν έχει οριστική μορφή, αλλά διαθέτει μία ανοιχτή ερμηνεία πάντα ανοιχτή στους θεατές/περιηγητές/χρήστες της πόλης, δημιουργώντας

21. Henri Lefebvre, *The production of Space*, 1974

αφηγήσεις/εγγραφές/ίχνη στο δημόσιο χώρο. Οι εκφάνσεις της τέχνης στο δημόσιο χώρο αποτελούν μορφές συλλογικότητας και κυριαρχούνται από δημοκρατικότητα και από μία πολύτροπη δύναμη συμπύκνωσης του νοήματος και των μορφών, ενώ συμβάλουν στη διαμόρφωση του δημόσιου λόγου. Η δημόσια τέχνη ενεργοποιεί διανοητικά και συναισθηματικά τον αποδέκτη της μέσω του συνδυασμού της μορφής, της ύλης και των αναφορών της, δημιουργώντας μία δράση – κατάσταση με πεδίο εφαρμογής το δημόσιο χώρο.

Η κίνηση αποτελεί μια γεννήτρια σκέψεων και συναισθημάτων για το κοινό ενεργοποιώντας τη σύνθεση, την ανάλυση ή και τη διάλυση, μέσω της ματιάς και του τρόπου δράσης του κάθε καλλιτέχνη, που εφευρίσκει μέσα από την επέμβασή του στο δημόσιο χώρο και την παρεμβατική παρουσία του έργου τέχνης μέσα στο αστικό περιβάλλον, μία ευκαιρία να σπάσει τη δημόσια σιωπή και να προκαλέσει δημόσιο διάλογο, διαφωνίες και συζήτηση. Οι εικαστικές παρεμβάσεις/τοιχογραφίες/graffiti ως εργαλείο αστικού σχεδιασμού, θα μπορούσαν να δημιουργήσουν ένα δίκτυο με σημεία τέχνης μέσα στην πόλη, με σημεία – τοπόσημα, έτσι ώστε να δημιουργηθεί μία πολιτιστική διαδρομή [αυτό θα μπορούσε να υλοποιηθεί εάν είχαν πραγματοποιηθεί και οι 50 παρεμβάσεις του προγράμματος του ΥΠΕΚΑ], η οποία θα άλλαζε την εικόνα του αστικού τοπίου και θα δημιουργούσε χωρικές εμπειρίες. Μέσα από τις διαδρομές στη πόλη το άτομο παρακινείται από την δημόσια τέχνη και μετατρέπεται στον παρατηρητή που ορίζει ο Marc Auge²² που στέκεται τοποθετημένος κάπου στο «εδώ» της στιγμής του, και περιγράφει τι παρατηρεί και τι ακούει σε αυτή ακριβώς τη στιγμή.

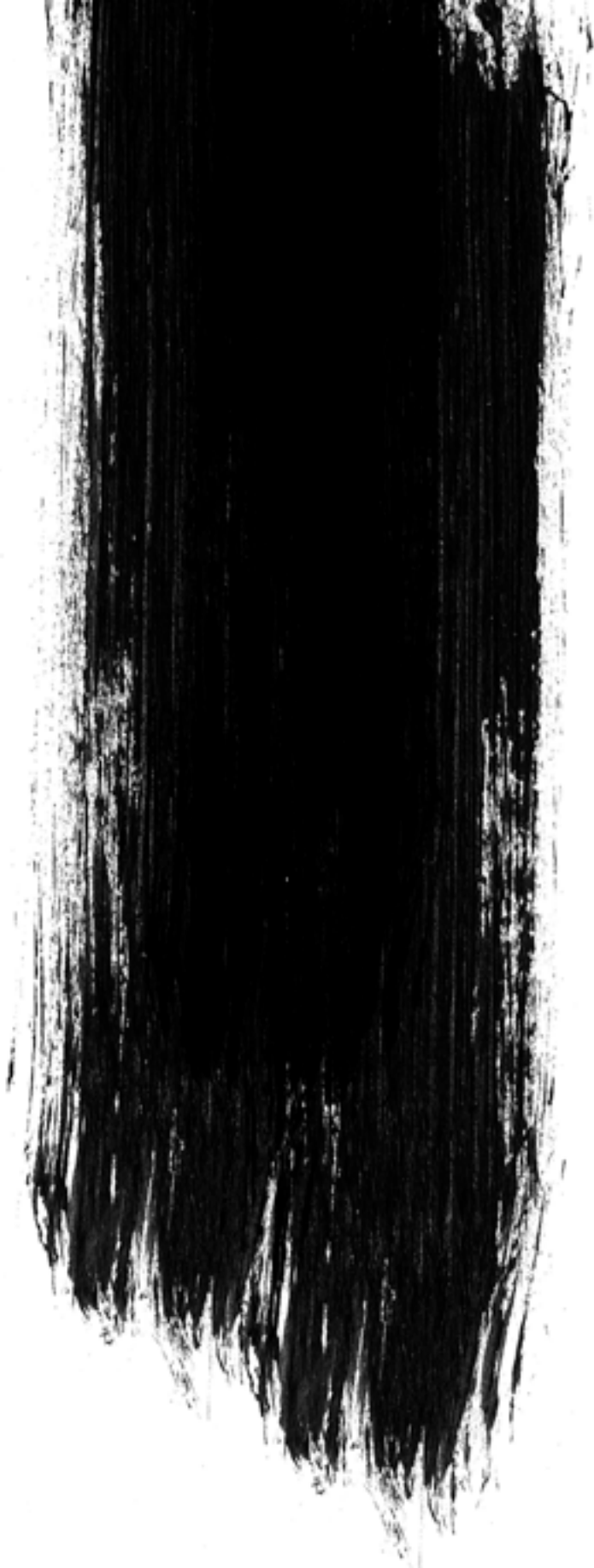
22. Σταύρος Σταυρίδης, Από τη πόλη οθόνη στη πόλη σκηνή, Ελληνικά Γράμματα, 2002, σελ.19

Παράλληλα παίρνει το ρόλο του πλάνητα [flâneur] του Benjamin εκείνου του περιπλανώμενου, που χάνεται μέσα στο πλήθος χωρίς προορισμό, με μοναδικό οδηγό την περιέργεια και τα βήματά του. Ο θεατής/περιηγητής της πόλης δημιουργεί χωρικές εμπειρίες και μετατρέπει το υπόβαθρο της πόλης σε χώρο βιωμένο, συνδεδεμένο με την ατομική/συλλογική μνήμη του, με παράμετρο το χρόνο.

Η πόλη της Αθήνας χρειάζεται όσο ποτέ άλλοτε [μετά το 2008 και τις δυσμενείς οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες που βίωσε] την επανάκτηση των δημόσιων χώρων της από τον κοινωνικό «ιστό» της, τους πολίτες. Με την πόλη να αποτελεί ένα σύμπλεγμα κενών – πλήρων, τα κενά αυτά [χώροι ελεύθεροι, αστικοί υπαίθριοι χώροι, δημόσιοι χώροι, πάρκα, πλατείες, αστικά κενά] μπορούν να αποτελέσουν πεδίο εγγραφής της δημόσιας τέχνης. Στην Αθήνα, σε χώρους με παρόμοια κοινωνική και οικονομική φυσιογνωμία με τις τρεις περιοχές παρέμβασης, μπορεί να πραγματοποιηθεί επέκταση αυτής της εικαστικής δραστηριότητας με στόχο τη δημιουργία ενός δικτύου τέχνης με διαδρομές μέσα από τοιχογραφίες με συμβολικό περιεχόμενο σε κενές όψεις κτιρίων.

Οι σύγχρονες ζωγραφικές αναπαραστάσεις δεν έχουν ως στόχο απλά να αναπαραστήσουν, αλλά επιδιώκουν να προβληματίσουν, να θέσουν ερωτηματικά, να θέσουν υπό κρίση τους παραδεδεγμένους τρόπους του βλέπουν, του αισθάνεσθαι και του σκέπτεσθαι, καθώς και να προτείνουν νέους εναλλακτικούς τρόπους. _

23. Walter Benjamin, Σαρλ Μπωντλαίρ: ένας λυρικός στην ακμή του καπιταλισμού, μτφρ. Γ. Γκουζούλης, Αλεξάνδρεια, 1994

/ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Στο παράρτημα παρατίθενται οι συζητήσεις/συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν στους δημόσιους χώρους των εικαστικών παρεμβάσεων στην Αθήνα [2015 και 2017], και οι οποίες έδειξαν πως βιώνουν/αντιλαμβάνονται/προσλαμβάνονται οι κάτοικοι/εργαζόμενοι την εφαρμογή της τέχνης στο αστικό τοπίο. Οι αντιδράσεις, η αντίληψη των ερωτηθέντων σχετικά με τις ζωγραφικές επεμβάσεις ήταν σχεδόν όλες θετικές και σύμφωνες, ενώ τα αισθήματα που τους γεννώνται είναι η χαρά, η αισιοδοξία, η δημιουργικότητα.

1

Οδός Κριεζώτου | «NO SIGNAL» | Πάνος Σκλαβενίτης |

Όνομα: Βίλλυ

Ηλικία: 32

Επάγγελμα: διακοσμήτρια

Κάτοικος/εργαζόμενος περιοχής: εργαζόμενη στην περιοχή

Έτος: 2015

1 | Ποια είναι η γνώμη σας για τέτοιου είδους εικαστικές παρεμβάσεις στην πόλη;

Συμφωνώ με το να βλέπω graffiti στην πόλη.

2 | Τι αισθήματα σας «γεννούνται» βλέποντας ζωγραφισμένους τοίχους; Κάνουν την πόλη πιο χαρούμενη. Νιώθω χαρά καθώς περνάω από τέτοιες περιοχές.

3 | Συμφωνείτε ως κάτοικος ή ως εργαζόμενος της περιοχής με αυτήν την παρέμβαση; Σας αρέσει;

Ναι συμφωνώ απόλυτα, δίνει ζωή και χρώμα.

2

Περιοχή: Κολωνάκι

Όνομα: Άννα

Ηλικία: 43

Επάγγελμα: ιδιωτική υπάλληλος/Μουσείο Μπενάκη

Έτος: 2015

Κάτοικος/εργαζόμενος περιοχής: εργαζόμενη στην περιοχή

1 | Ποια είναι η γνώμη σας για τέτοιου είδους εικαστικές παρεμβάσεις στην πόλη;

Μου αρέσει παντού στην πόλη να βλέπω ζωγραφισμένους τοίχους με θέμα.

2 | Τι αισθήματα σας «γεννούνται» βλέποντας ζωγραφισμένους τοίχους; Χαίρομαι που υπάρχει σαν graffiti. Είναι απλό για να το θυμάσαι και ταυτόχρονα σου δίνει μια νότα αισιοδοξίας.

3 | Συμφωνείτε ως κάτοικος ή ως εργαζόμενος της περιοχής με αυτήν την παρέμβαση; Σας αρέσει;

Ναι συμφωνώ. Μου αρέσει γιατί αλλιώς θα ήταν ένας απλός βρώμικος τοίχος μέσα στη πόλη.

3

Περιοχή: Κολωνάκι

Όνομα: Χρυσούλα

Ηλικία: 32

Επάγγελμα: ιδιωτική υπάλληλος

Κάτοικος/εργαζόμενος περιοχής: εργαζόμενη στην περιοχή

Έτος: 2015

1 | Ποια είναι η γνώμη σας για τέτοιου είδους εικαστικές παρεμβάσεις στην πόλη;

Είναι θετικές, ειδικά όταν έχει έντονα χρώματα και είναι σε μεγάλη κλίμακα.

2 | Τι αισθήματα σας «γεννούνται» βλέποντας ζωγραφισμένους τοίχους; Ουδέτερα συναισθήματα. Υπάρχουν καλά και άσχημα graffiti στην Αθήνα. Όταν είναι κάτι καλαίσθητο μου βγάζει χαρά, αισιοδοξία, εικόνες όμορφες.

3 | Συμφωνείτε ως κάτοικος ή ως εργαζόμενος της περιοχής με αυτήν την παρέμβαση; Σας αρέσει;

Ναι συμφωνώ, αλλά πιστεύω θα μπορούσε να είναι καλύτερο, να είχε περισσότερο χρώμα.

4

Περιοχή: Κολωνάκι

Όνομα: Ντορέττα

Ηλικία: 34

Επάγγελμα: ιδιωτική υπάλληλος/Μουσείο Μπενάκη

Κάτοικος/εργαζόμενος περιοχής: εργαζόμενη στην περιοχή

Έτος: 2015

*η Ντορέττα καθώς μου απαντούσε ήθελε να παρατηρεί το έργο

1 | Ποια είναι η γνώμη σας για τέτοιου είδους εικαστικές παρεμβάσεις στην πόλη;

Συμφωνώ απόλυτα με τις εικαστικές παρεμβάσεις στην πόλη. Αναβαθμίζουν την εικόνα της και δίνουν χρώμα, χαρά και δημιουργικότητα.

2 | Τι αισθήματα σας «γεννούνται» βλέποντας ζωγραφισμένους τοίχους;
Μου εκπέμπει θετικά αισθήματα μόνο.

3 | Συμφωνείτε ως κάτοικος ή ως εργαζόμενος της περιοχής με αυτήν την παρέμβαση; Σας αρέσει;

Ναι συμφωνώ με την συγκεκριμένη ζωγραφιά στην περιοχή. Ο χώρος απέκτησε χρώμα και χαρακτήρα.

5

Περιοχή: Κολωνάκι

Όνομα: Ναταλία

Ηλικία: 25

Επάγγελμα: ιδιωτική υπάλληλος

Κάτοικος/εργαζόμενος περιοχής: εργαζόμενη στην περιοχή

1 | Ποια είναι η γνώμη σας για τέτοιου είδους εικαστικές παρεμβάσεις στην πόλη;

Ουσιαστικά μου αρέσουν τα graffiti τα οποία έχουν θέμα και δεν είναι απλά τύπου συνθήματα. Να υπάρχουν στην πόλη με μέτρο, να μην είναι υπερβολές.

2 | Τι αισθήματα σας «γεννούνται» βλέποντας ζωγραφισμένους τοίχους;
Αυτά που μου αρέσουν τα παρατηρώ, μου τραβάνε την προσοχή. Όταν δεν νιώθω καλά με κάνουν να σκέφτομαι θετικά λόγω των χρωμάτων.

3 | Συμφωνείτε ως κάτοικος ή ως εργαζόμενος της περιοχής με αυτήν την παρέμβαση; Σας αρέσει;

Ναι συμφωνώ. Μεγάλο ποσοστό ανθρώπων σταματάει έξω από το κατάστημα για να το φωτογραφίσει. Όλοι μας εδώ που εργαζόμαστε συμφωνούμε και ήμασταν θετικοί από την αρχή.

6

Περιοχή: Κολωνάκι

Όνομα: Κλεομένης

Ηλικία: 25

Επάγγελμα: αυτοκινητιστής/parking

Κάτοικος/εργαζόμενος περιοχής: εργαζόμενος στη περιοχή

Έτος: 2017

1 | Ποια είναι η γνώμη σας για τέτοιου είδους εικαστικές παρεμβάσεις στην πόλη;

Συμφωνώ σε κενούς τοίχους κτιρίων να υπάρχουν τέτοιες παρεμβάσεις. Το άτομο πρέπει να βλέπει καθημερινά θετικές, όμορφες εικόνες με χρώματα.

2 | Τι αισθήματα σας «γεννούνται» βλέποντας ζωγραφισμένους τοίχους; Κάτι καλό. Το συγκεκριμένο είναι μία εικόνα από την τηλεόραση, μου θυμίζει την ΕΡΤ. Πρέπει να διακοσμούνται όλα τα κτίρια, για την ψυχολογία των ανθρώπων. Βλέποντας αυτό καθημερινά δεν το έχω βαρεθεί. Το αντιπαραθέτεις με τις άδειες όψεις. Βλέπεις την αντίθεση.

3 | Συμφωνείτε ως κάτοικος ή ως εργαζόμενος της περιοχής με αυτήν την παρέμβαση; Σας αρέσει;

Ναι, μου αρέσει. Οι κενές όψεις είναι καλό να γεμίζονται με όμορφες εικόνες για το κόσμο, με περιεχόμενο.

7

Περιοχή: Κολωνάκι

Όνομα: Χρήστος

Ηλικία: 34

Επάγγελμα: οπτικός

Κάτοικος/εργαζόμενος περιοχής: εργαζόμενος στη περιοχή

Έτος: 2017

1 | Ποια είναι η γνώμη σας για τέτοιου είδους εικαστικές παρεμβάσεις στην πόλη;

Δεν με ενοχλούν τέτοιου είδους παρεμβάσεις.

2 | Τι αισθήματα σας «γεννούνται» βλέποντας ζωγραφισμένους τοίχους; Ανάλογα με το περιεχόμενο και το νόημα που έχει το καθένα. Το συγκεκριμένο μου αρέσει. Μου θυμίζει το παλιό σήμα της ΕΡΤ. Είναι μία οικεία εικόνα από τα παιδικά μου χρόνια.

3 | Συμφωνείτε ως κάτοικος ή ως εργαζόμενος της περιοχής με αυτήν την παρέμβαση; Σας αρέσει;

Ναι συμφωνώ, αρκεί να έχουν συμβολικό περιεχόμενο

8

Περιοχή: Κολωνάκι

Όνομα: Έλενα

Ηλικία: 26

Επάγγελμα: φαρμακοποιός

Κάτοικος/εργαζόμενος περιοχής: εργαζόμενη στη περιοχή

Έτος: 2017

1 | Ποια είναι η γνώμη σας για τέτοιου είδους εικαστικές παρεμβάσεις στην πόλη;

Μου αρέσουν τέτοιες παρεμβάσεις στις πόλεις. Γενικότερα η εικόνα του animation, τα έντονα χρώματα. Δεν μου αρέσουν τα tags, η υπογραφή. Σε μία πόλη είναι ένδειξη κουλτούρας οι εικαστικές παρεμβάσεις.

2 | Τι αισθήματα σας «γεννούνται» βλέποντας ζωγραφισμένους τοίχους; Μου δημιουργούν όμορφα συναισθήματα. Μου αρέσουν και ειδικά το συγκεκριμένο το «NO SIGNAL» το συνδέω με το παρελθόν, με τα παιδικά μου χρόνια και την εικόνα της τηλεόρασης, συνειρμικά.

3 | Συμφωνείτε ως κάτοικος ή ως εργαζόμενος της περιοχής με αυτήν την παρέμβαση; Σας αρέσει;

Ναι συμφωνώ, μου αρέσει πολύ. Περνάω καθημερινά και δεν την έχω βαρεθεί.

9

Περιοχή: Κολωνάκι

Όνομα: Μαρία

Ηλικία: 26

Επάγγελμα: μεταπτυχιακή φοιτήτρια [οικονομικά]

Κάτοικος/εργαζόμενος περιοχής: κάτοικος περιοχής

Έτος: 2017

1 | Ποια είναι η γνώμη σας για τέτοιου είδους εικαστικές παρεμβάσεις στην πόλη;

Θεωρώ πολύ σημαντική αυτή τη προσπάθεια που γίνεται με αυτή τη μορφή τέχνης καλύπτοντας ουσιαστικά τις κενές όψεις. Έτσι προσδιορίζεις σε αυτές κάτι «φρέσκο», «νεανικό», το οποίο νομίζω πως χρειαζόμαστε. Ο χώρος χρειάζεται ανανέωση, να δοθεί μια άλλη «πνοή» στη πόλη.

2 | Τι αισθήματα σας «γεννούνται» βλέποντας ζωγραφισμένους τοίχους; Ανάλογα με το τι συμβολίζουν και το τι απεικονίζουν. Την πρώτη φορά που αντίκρισα το εν λόγω στοιχείο τέχνης σε πρώτη φάση μου άρεσε, αλλά ταυτόχρονα μου δημιούργησε μια λύπη διότι μου θύμιζε το κλείσιμο της ΕΡΤ.

3 | Συμφωνείτε ως κάτοικος ή ως εργαζόμενος της περιοχής με αυτήν την παρέμβαση; Σας αρέσει;

Ναι συμφωνώ. Θεωρώ ότι κοσμεί πολύ ωραία την μεσοτοιχία του κτιρίου και δεν αφήνει το άχαρο κομμάτι της κενής του όψης να φανεί. Αν το αντιπαραβάλεις με το άλλο κομμάτι της παλιάς διπλανής πολυκατοικίας βλέπεις πόσο μπορεί να αλλάξει η όψη μιας πολυκατοικίας και να τραβήξει το βλέμμα του περαστικού.

Οδός Πειραιώς – Μενάνδρου | «Τα χέρια που προσεύχονται» | Παύλος

Τσάκωνας |

10

Περιοχή: Ομόνοια

Όνομα: Κατερίνα

Ηλικία: 26

Επάγγελμα: φοιτήτρια/εργαζόμενη σε περίπτερο

Κάτοικος/εργαζόμενος περιοχής: εργαζόμενη στην περιοχή

Έτος: 2015

1 | Ποια είναι η γνώμη σας για τέτοιου είδους εικαστικές παρεμβάσεις στην πόλη;

Ομορφαίνουν τους άδειους τοίχους, ανεβαίνει με αυτόν τον τρόπο το αισθητικό επίπεδο ειδικά σε υποβαθμισμένες περιοχές.

2 | Τι αισθήματα σας «γεννούνται» βλέποντας ζωγραφισμένους τοίχους; Ανάλογα με το τι δείχνουν. Ορισμένα μου βγάζουν θαυμασμό, με κάνουν να σκέφτομαι τι θέλει να εκφράσει ο καλλιτέχνης.

3 | Συμφωνείτε ως κάτοικος ή ως εργαζόμενος της περιοχής με αυτήν την παρέμβαση; Σας αρέσει;

Μου αρέσει και συμφωνώ. Η περιοχή το χρειαζόταν. Μπορεί να μην είναι αναγκαίο, αλλά το συγκεκριμένο ειδικά για το λόγο που δημιουργήθηκε, δίνει ελπίδα και δύναμη σε μία περιοχή που εκπέμπει θλίψη. Παλιά το κέντρο ήταν αλλιώς, τώρα έχει υποβαθμιστεί.

11

Περιοχή: Ομόνοια

Όνομα: Κώστας

Ηλικία: 45

Επάγγελμα: ξενοδόχος

Κάτοικος/εργαζόμενος περιοχής: εργαζόμενος στην περιοχή

Έτος: 2015

1 | Ποια είναι η γνώμη σας για τέτοιου είδους εικαστικές παρεμβάσεις στην πόλη;

Μου αρέσει πολύ να βλέπω ζωγραφισμένους τοίχους στην Αθήνα. Προσφέρουν στην πόλη ψυχολογική ανάταση.

2 | Τι αισθήματα σας «γεννούνται» βλέποντας ζωγραφισμένους τοίχους;
Ευφορία.

3 | Συμφωνείτε ως κάτοικος ή ως εργαζόμενος της περιοχής με αυτήν την παρέμβαση; Σας αρέσει;

Το συγκεκριμένο μου αρέσει αισθητικά. Είναι ενδιαφέρον. Η περιοχή έχει προβλήματα. Με τη συγκεκριμένη παρέμβαση απέκτησε ομορφιά αλλά δεν βοηθάει από μόνη της τα προβλήματα.

12

Περιοχή: Ομόνοια

Όνομα: Κοσμάς

Ηλικία: 42

Επάγγελμα: ιδιωτικός υπάλληλος

Κάτοικος/εργαζόμενος περιοχής: εργαζόμενος στην περιοχή

Έτος: 2015

1 | Ποια είναι η γνώμη σας για τέτοιου είδους εικαστικές παρεμβάσεις στην πόλη;

Αναλόγως. Αν είναι σαν και αυτό απέναντι [μου δείχνει τα «Τα χέρια που προσεύχονται» του Τσάκωνα] μου αρέσουν. Δεν συμφωνώ με αυτά τα graffiti που έχουν χυδαίο θέμα ή λόγια. Επίσης δεν θέλω να είναι πολιτικού περιεχομένου ή φανατικά σε κάτι. Θέλω να είναι καλαίσθητα.

2 | Τι αισθήματα σας «γεννούνται» βλέποντας ζωγραφισμένους τοίχους;

Πάλι ανάλογα με το τι δείχνουν. Μου φτιάχνουν τη διάθεση όταν είναι όμορφα. Όταν αξίζει κάτι μου τραβάει την προσοχή.

3 | Συμφωνείτε ως κάτοικος ή ως εργαζόμενος της περιοχής με αυτήν την παρέμβαση; Σας αρέσει;

«Τα χέρια που προσεύχονται» είναι ένα από τα καλύτερα που έχω δει στην Αθήνα. Περνάει πάρα πολύς κόσμος και το φωτογραφίζει. Η περιοχή δεν έχει «παρών» αλλά πιστεύω έχει μέλλον, έχει προοπτικές εξέλιξης. Το συγκεκριμένο δίνει στην περιοχή το αίσθημα της τέχνης και της καθαριότητας.

13

Περιοχή: Ομόνοια

Όνομα: Κοσμάς

Ηλικία: 42

Επάγγελμα: ιδιωτικός υπάλληλος

Κάτοικος/εργαζόμενος περιοχής: εργαζόμενος στην περιοχή

Έτος: 2015

1 | Ποια είναι η γνώμη σας για τέτοιου είδους εικαστικές παρεμβάσεις στην πόλη;

Αναλόγως. Αν είναι σαν και αυτό απέναντι [μου δείχνει τα «Τα χέρια που προσεύχονται» του Τσάκωνα] μου αρέσουν. Δεν συμφωνώ με αυτά τα graffiti που έχουν χυδαίο θέμα ή λόγια. Επίσης δεν θέλω να είναι πολιτικού περιεχομένου ή φανατικά σε κάτι. Θέλω να είναι καλαίσθητα.

2 | Τι αισθήματα σας «γεννούνται» βλέποντας ζωγραφισμένους τοίχους;

Πάλι ανάλογα με το τι δείχνουν. Μου φτιάχνουν τη διάθεση όταν είναι όμορφα. Όταν αξίζει κάτι μου τραβάει την προσοχή.

3 | Συμφωνείτε ως κάτοικος ή ως εργαζόμενος της περιοχής με αυτήν την παρέμβαση; Σας αρέσει;

«Τα χέρια που προσεύχονται» είναι ένα από τα καλύτερα που έχω δει στην Αθήνα. Περνάει πάρα πολύς κόσμος και το φωτογραφίζει. Η περιοχή δεν έχει «παρών» αλλά πιστεύω έχει μέλλον, έχει προοπτικές εξέλιξης. Το συγκεκριμένο δίνει στην περιοχή το αίσθημα της τέχνης και της καθαριότητας.

14

Περιοχή: Ομόνοια

Όνομα: Κατερίνα

Ηλικία: 52

Επάγγελμα: φαρμακοποιός

Κάτοικος/εργαζόμενος περιοχής: εργαζόμενη στην περιοχή

Έτος: 2015

1 | Ποια είναι η γνώμη σας για τέτοιου είδους εικαστικές παρεμβάσεις στην πόλη;

Γενικά δεν μου αρέσουν τα graffiti και η street art. Μόνο σε συγκεκριμένα σημεία με όμορφο θέμα.

2 | Τι αισθήματα σας «γεννούνται» βλέποντας ζωγραφισμένους τοίχους;

Ανάλογα. Αν είναι όμορφο μου φτιάχνει τη διάθεση. Η πόλη μας έχει πόλη μας είναι σε πολύ άσχημη κατάσταση.

3 | Συμφωνείτε ως κάτοικος ή ως εργαζόμενος της περιοχής με αυτήν την παρέμβαση; Σας αρέσει;

Το συγκεκριμένο είναι καλό. Η περιοχή είναι υποβαθμισμένη. Δεν με ενοχλεί αισθητικά, αλλά δεν με ενθουσιάζει κιόλας. Τα προβλήματα της περιοχής και οι εικόνες υποβάθμισης είναι πάνω από τους ζωγραφισμένους τοίχους.

15

Περιοχή: Ομόνοια

Όνομα: Χρήστος

Ηλικία: 65

Επάγγελμα: εργαζόμενος σε parking

Κάτοικος/εργαζόμενος περιοχής: εργαζόμενος στη περιοχή

Έτος: 2017

1 | Ποια είναι η γνώμη σας για τέτοιου είδους εικαστικές παρεμβάσεις στην πόλη;

Συμφωνώ όταν έχουν ωραία θέματα.

2 | Τι αισθήματα σας «γεννούνται» βλέποντας ζωγραφισμένους τοίχους;

Μου αρέσει να τα βλέπω στη πόλη. Είναι κάτι διαφορετικό.

3 | Συμφωνείτε ως κάτοικος ή ως εργαζόμενος της περιοχής με αυτήν την παρέμβαση; Σας αρέσει;

Συμφωνώ, δεν είναι άσχημο. Ο κόσμος σταματάει συνέχεια και το φωτογραφίζει.

16

Περιοχή: Ομόνοια

Όνομα: Δημήτρης

Ηλικία: 56

Επάγγελμα: τεχνικός μουσικών οργάνων/ιδιοκτήτης καταστήματος περιοχής

Κάτοικος/εργαζόμενος περιοχής: εργαζόμενος στη περιοχή

Έτος: 2017

1 | Ποια είναι η γνώμη σας για τέτοιου είδους εικαστικές παρεμβάσεις στην πόλη;

Η πόλη ομορφαίνει. Είμαι θετικός.

2 | Τι αισθήματα σας «γεννούνται» βλέποντας ζωγραφισμένους τοίχους; Όμορφα συναισθήματα κυρίως. Με κάνουν να σκέφτομαι και να παρατηρώ το νόημα τους.

3 | Συμφωνείτε ως κάτοικος ή ως εργαζόμενος της περιοχής με αυτήν την παρέμβαση; Σας αρέσει;

Ναι μου αρέσει σαν αποτέλεσμα. Το συγκεκριμένο το είδα πως φτιάχτηκε από την αρχή. Πήρε πολύ καιρό και μου φάνηκε πολύ ωραία η διαδικασία. Δούλεψε πολύς κόσμος, είδα το τρόπο το φτιάξανε, σαν αισθητική παραγωγή. Είναι πολύ όμορφο αλλά μου φάνηκε ότι στοίχισε αρκετά. Βέβαια η τέχνη δεν κοστολογείται.

17

Περιοχή: Ομόνοια

Όνομα: Γιώργος

Ηλικία: 60

Επάγγελμα: εργαζόμενος σε κατάστημα ρούχων στη περιοχή

Κάτοικος/εργαζόμενος περιοχής: εργαζόμενος στη περιοχή

Έτος: 2017

1 | Ποια είναι η γνώμη σας για τέτοιου είδους εικαστικές παρεμβάσεις στην πόλη;

Συμφωνώ όταν γίνονται graffiti με συμβολικό χαρακτήρα, όταν με κάνουν να σκέφτομαι.

2 | Τι αισθήματα σας «γεννούνται» βλέποντας ζωγραφισμένους τοίχους; Θετικά αισθήματα με ερωτήματα μαζί. Διαφορετικά ανάλογα με το τι συμβολίζουν, αλλά πάντα με ερωτηματικό.

3 | Συμφωνείτε ως κάτοικος ή ως εργαζόμενος της περιοχής με αυτήν την παρέμβαση; Σας αρέσει;

Ναι μου αρέσει πάρα πολύ. Θα ήθελα και άλλοι καλλιτέχνες να δημιουργήσουν και άλλα διαφορετικά στη περιοχή. Βλέπω τους ξένους να το φωτογραφίζουν και χαίρομαι. Πιστεύω δεν υπάρχει παρόμοιο ούτε στην Ευρώπη.

18

Περιοχή: Ομόνοια

Όνομα: Άρης

Ηλικία: 65

Επάγγελμα: εργαζόμενος στο ξενοδοχείο Vienna, στου οποίου τη μεσοτοιχία έχει γίνει η εικαστική παρέμβαση

Κάτοικος/εργαζόμενος περιοχής: εργαζόμενος στη περιοχή

Έτος: 2017

1 | Ποια είναι η γνώμη σας για τέτοιου είδους εικαστικές παρεμβάσεις στην πόλη;

Συμφωνώ με καλαίσθητες παρεμβάσεις από το να βλέπεις άδειες/κενές μάντρες και τοίχους. Μας κάνουν να φανταζόμαστε κάτι.

2 | Τι αισθήματα σας «γεννούνται» βλέποντας ζωγραφισμένους τοίχους; Με κάνουν να σκέφτομαι, να φαντάζομαι κάτι σε σχέση με αυτό που δείχνουν. Για το συγκεκριμένο, το ίδιο αίσθημα που δημιουργείται σε αυτούς που φωτογραφίζουν την ακρόπολη [η έκπληξη].

3 | Συμφωνείτε ως κάτοικος ή ως εργαζόμενος της περιοχής με αυτήν την παρέμβαση; Σας αρέσει;

Ναι συμφωνώ ως υπάλληλος του ξενοδοχείου από την αρχή της συμμετοχής. Μέσω internet δηλώσαμε συμμετοχή στο ΥΠΕΚΑ. Επιλεχθήκαμε μέσα από 5 που είχαν δηλώσει στη περιοχή. Μας πρότειναν το σχέδιο και δεχτήκαμε. Το σχέδιο μας άρεσε. Αυτοί που μένουν στο ξενοδοχείο, αλλά και περαστικοί, τουρίστες και έλληνες μας ρωτάνε για αυτό. Προσωπικά δεν το έχω βαρεθεί. Προσφέρει στην περιοχή μια αίσθηση/ερμηνεία που μεταβάλλεται. Τα χέρια βυθίζονται προς τα κάτω.

19

Περιοχή: Ομόνοια

Όνομα: Δημήτρης

Ηλικία: 59

Επάγγελμα: εργαζόμενος στο ξενοδοχείο Dorian

Κάτοικος/εργαζόμενος περιοχής: εργαζόμενος στη περιοχή

Έτος: 2017

1 | Ποια είναι η γνώμη σας για τέτοιου είδους εικαστικές παρεμβάσεις στην πόλη;

Όχι δεν συμφωνώ με τα graffiti. Δεν είναι τίποτα, δεν συμβολίζουν τίποτα. Αν είναι να βάλουμε κάτι στη πόλη ας είναι αγάλματα.

2 | Τι αισθήματα σας «γεννούνται» βλέποντας ζωγραφισμένους τοίχους; Δεν μου αρέσουν. Δεν έχουν νόημα. Είναι φτηνή απόδοση αυτών που δεν έχουν τίποτα να δείξουν, είναι κενά. Ας έφτιαχναν αγάλματα. Η ανθρωπότητα θα ξεκινούσε από τα graffiti αν ήταν τόσο σημαντικά και όχι από τα αγάλματα.

3 | Συμφωνείτε ως κάτοικος ή ως εργαζόμενος της περιοχής με αυτήν την παρέμβαση; Σας αρέσει;

όχι δεν συμφωνώ. Το συγκεκριμένο δεν δείχνει κάτι καλό, που είναι η προσευχή προς το Θεό, αλλά την επίκληση σε κάτι κακό, που βρίσκεται στο έδαφος.

Οδός Κασομούλη | «Ο μίτος της Ζωής» | Αναστασία Κούβαρη

20

Περιοχή: Νέος Κόσμος

Όνομα: Απόστολος

Ηλικία: 42

Επάγγελμα: επιχειρηματίας

Κάτοικος/εργαζόμενος περιοχής: κάτοικος της περιοχής

1 | Ποια είναι η γνώμη σας για τέτοιου είδους εικαστικές παρεμβάσεις στην πόλη;

Τα θεματικά graffiti μου αρέσουν αρκετά.

2 | Τι αισθήματα σας «γεννούνται» βλέποντας ζωγραφισμένους τοίχους; Χρώμα, καλή διάθεση. Είναι ενεργά εικαστικά έργα.

3 | Συμφωνείτε ως κάτοικος ή ως εργαζόμενος της περιοχής με αυτήν την παρέμβαση; Σας αρέσει;

Το συγκεκριμένο το έχω συνηθίσει γιατί το βλέπω καθημερινά. Την πρώτη φορά που το είδα με εντυπωσίασε, ήταν μια ευχάριστη έκπληξη. Η γειτονιά είναι φιλική και το έργο εναρμονίζεται με αυτήν.

21

Περιοχή: Νέος Κόσμος

Όνομα: Παναγιώτης

Ηλικία: 28

Επάγγελμα: εργαζόμενος σε περίπτερο

Κάτοικος/εργαζόμενος περιοχής: κάτοικος και εργαζόμενος της περιοχής

Έτος: 2015

1 | Ποια είναι η γνώμη σας για τέτοιου είδους εικαστικές παρεμβάσεις στην πόλη;

Μου αρέσουν όταν δεν είναι κακόβουλα graffiti. Θέλω να έχουν θέμα και σκοπό.

2 | Τι αισθήματα σας «γεννούνται» βλέποντας ζωγραφισμένους τοίχους; Είναι κάτι όμορφο μέσα στην πόλη, από το να βλέπεις μόνο κτίρια, κεραίες, τσιμέντο. Είναι αισιόδοξο.

3 | Συμφωνείτε ως κάτοικος ή ως εργαζόμενος της περιοχής με αυτήν την παρέμβαση; Σας αρέσει;

Η περιοχή είναι μερικώς υποβαθμισμένη και το συγκεκριμένο δίνει ένα τόνο ομορφιάς.

22

Περιοχή: Νέος Κόσμος

Όνομα: Νίκη

Ηλικία: 24

Επάγγελμα: μεταπτυχιακή φοιτήτρια

Κάτοικος/εργαζόμενος περιοχής: κάτοικος της περιοχής

Έτος: 2015

1 | Ποια είναι η γνώμη σας για τέτοιου είδους εικαστικές παρεμβάσεις στην πόλη;

Είμαι υπέρ τέτοιων παρεμβάσεων. Θεωρώ ότι αναβαθμίζουν την εικόνα της πόλης. Είναι μια όμορφη πινελιά μέσα στην μονότονη Αθήνα.

2 | Τι αισθήματα σας «γεννούνται» βλέποντας ζωγραφισμένους τοίχους; Εξαρτάται από το τι εκφράζει το κάθε έργο. Το συγκεκριμένο, επειδή το βλέπω καθημερινά πηγαίνοντας στη δουλειά με κάνει να χαμογελάω. Μου αρέσουν τα χρώματα που έχει επιλέξει ο καλλιτέχνης. Είναι χαρούμενα και μου φτιάχνουν την ημέρα, με γεμίζουν αισιοδοξία.

3 | Συμφωνείτε ως κάτοικος ή ως εργαζόμενος της περιοχής με αυτήν την παρέμβαση; Σας αρέσει;

Συμφωνώ απόλυτα! Είναι σαν να γίνεται η πόλη μας μια δημόσια γκαλερί.

23

Περιοχή: Νέος Κόσμος

Όνομα: Ευαγγελία

Ηλικία: 25

Επάγγελμα: μεταπτυχιακή φοιτήτρια

Κάτοικος/εργαζόμενος περιοχής: κάτοικος της περιοχής

Έτος: 2017

1 | Ποια είναι η γνώμη σας για τέτοιου είδους εικαστικές παρεμβάσεις στην πόλη;

Τέτοιου είδους εικαστικές παρεμβάσεις έχουν μόνο θετικά αποτελέσματα. Είναι ένας συνδυασμός βελτίωσης της αισθητικής εικόνας της περιοχής και ευαισθητοποίησης των ανθρώπων σε διάφορα θέματα.

2 | Τι αισθήματα σας «γεννούνται» βλέποντας ζωγραφισμένους τοίχους; Νιώθω ότι έχουμε ανάγκη να εκφραστούμε με κάποιον τρόπο και βλέποντας το αποτέλεσμα, το οποίο συνήθως είναι εντυπωσιακό, με ευχαριστεί. Ο συγκεκριμένος τρόπος είναι και ο πιο άμεσος καθώς είναι προσιτός στον καθένα.

3 | Συμφωνείτε ως κάτοικος ή ως εργαζόμενος της περιοχής με αυτήν την παρέμβαση; Σας αρέσει;

Όσον αφορά την συγκεκριμένη εικαστική παρέμβαση της περιοχής μου, μου άρεσε πιο πολύ όσον αφορά το αισθητικό κομμάτι. Το νόημα του αν και κατανοητό δεν μου δημιούργησε κανένα έντονο συναίσθημα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ |

- | Ανανιάδου - Τζημοπούλου Μ. [1992]: Αρχιτεκτονική τοπίου, σχεδιασμός αστικών χώρων: Κριτική και Θεωρία, Σύγχρονες Τάσεις Σχεδιασμού Τοπίου, Εκδόσεις Ζήτη, Θεσσαλονίκη 1992
- | Αραβαντινός Α. και Κοσμάκη Π. [1988]: Υπαίθριοι Χώροι στην Πόλη: Θέματα Ανάλυσης και Πολεοδομικής Οργάνωσης Αστικών Χώρων Πρασίνου, Εκδόσεις Συμεών, Αθήνα 1988
- | Αραβαντινός Α. [2007]: Πολεοδομικός Σχεδιασμός - Για μια βιώσιμη Ανάπτυξη του Αστικού Χώρου, Εκδόσεις Συμμετρία, Αθήνα 2007
- | Βαΐου Ντ., [2014]: Δημόσιος χώρος και τοπικότητα, άρθρο στην εφημερίδα «Η ΑΥΓΗ», δημοσίευση στις 27/04/2014
- | Γάτος Αθ., Γεροντοπούλου Ν., [2014]: Εικαστικές παρεμβάσεις στο δημόσιο χώρο - Η περίπτωση του Ψυρρή, Διπλωματική εργασία, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Πολιτικών Μηχανικών, Τομέας Μεταφορών και Συγκοινωνιακής Υποδομής, Επιβλέπων καθηγητής: Μάρκου Μ., Αθήνα, 2014
- | Γοσποδίνη Α., Μπεριάτος Η., [2006]: Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2006
- | Δεκαβάλλας Κωνσταντίνος [2015]: Η αρχιτεκτονική του χώρου των πεζών: Περιπατώντας στην Πόλη, Εκδοτικός Οίκος Μέλισσα, Αθήνα, 2015
- | Κωτίδης Α., [1999]: Η «τέχνη της διαμαρτυρίας» και οι έλληνες ζωγράφοι, άρθρο στην εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ, δημοσίευση στις 01/08/1999
- | Μάϊνα Α., [2006]: Το γκράφιτι ως ενεργό στοιχείο του αστικού τοπίου - Αντισυμβατική και αυθόρμητη έκφραση ή υποκουλτούρα και βανδαλισμός, Μεταπτυχιακή εργασία, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, ΔΠΜΣ: Πολεοδομία - Χωροταξία, Ακαδημαϊκό έτος 2005-2006, Εαρινό εξάμηνο, Επιβλέποντες καθηγητές: Πολύζος Ι. και Πολυχρονόπουλος Δ., Αθήνα, 2006

| Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής [2011]: Εικαστικές παρεμβάσεις στον δημόσιο χώρο, Αθήνα - Αττικής 2014, Πρόγραμμα ΥΠΕΚΑ και ΑΣΚΤ, Αθήνα, 2011

| Πουρναρά Σεμέλη Ι. [2013]: Αστικοί Κοινόχρηστοι Πράσινοι Χώροι, Μεταπτυχιακή Εργασία, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, ΔΠΜΣ: Πολεοδομία - Χωροταξία, Ακαδημαϊκό Έτος 2013-2014, Εαρινό Εξάμηνο, Επιβλέποντες καθηγητές: Γ. Πολύζος, Θ. Βλαστός, Σ. Μαυρομάτη, Αθήνα, 2013

| Ρόδη Αι. [2006]: Κατακόρυφες επιφάνειες [μεσότοιχοι] σε αστικά κενά, Μεταπτυχιακή εργασία, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, ΔΠΜΣ: Πολεοδομία - Χωροταξία, Ακαδημαϊκό έτος 2005-2006, Εαρινό εξάμηνο, Επιβλέποντες καθηγητές: Πολύζος Ι. και Πολυχρονόπουλος Δ., Αθήνα, 2006

| Τράτσα Σ., [2011]: Εικαστικές παρεμβάσεις σε δημόσια θέα, άρθρο στην εφημερίδα «ΤΟ ΒΗΜΑ», δημοσίευση στις 07/10/2011

| Φωτιάδη Ε., [2013]: Τέχνη και δημόσιος χώρος στην Ελλάδα, άρθρο στην εφημερίδα «Η ΑΥΓΗ», δημοσίευση στις 28/07/2013

| Χατζημιχάλης Κ., [2011]: Σύγχρονα Ελληνικά Τοπία, Εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα, 2011

| Χελιώτη Αδαμαντία [2015]: Μορφές Τέχνης και Δημόσιος Χώρος, Μεταπτυχιακή Εργασία, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, ΔΠΜΣ: Πολεοδομία - Χωροταξία, Ακαδημαϊκό Έτος 2014-2015, Εαρινό Εξάμηνο, Επιβλέποντες καθηγητές: Ντ. Βαΐου, Μ. Μαντουβάλλου, Μ. Μαυρίδου, Θ. Παγώνης, Αθήνα, 2015

- | Ψαρρού Μ., [2013]: Οι τέχνες και ο πολιτισμός στον αστικό ή περιφερειακό σχεδιασμό: επισκόπηση και ερευνητική ατζέντα, άρθρο στην ιστοσελίδα «www.citybranding.gr», δημοσίευση στις 02/04/2013, διαθέσιμο στο URL: http://www.citybranding.gr/2013/04/blog-post_1.html
- | Camillo Sitte [1999]: Η Πολεοδομία σύμφωνα με τις καλλιτεχνικές αρχές, Ε.Μ.Π. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις, Αθήνα, 1999
- | Knox P., Pinch St., [2009]: Κοινωνική Γεωγραφία των Πόλεων, Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα, 2009
- | Gutenschawager G. [2004]: Σχεδιασμός και Κοινωνική Επιστήμη – Μια ανθρωπιστική προσέγγιση, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος, 2004
- | Deutsche R., [1992]: Art and public space: Question of democracy, pp.34-53 στο βιβλίο «Social Text», Duke University Press, 1992
- | Miles M., [1997]: Art, space and the city: public art and urban futures, Routledge, New York, 1997
- | Gelh J., [2011]: Life between buildings, Using public space, ISLAND PRESS, 2011
- | Grodach C., [2009]: Art spaces, public space, and the link to the community development, Oxford University Press and Community Development Journal, 2009